

Stambena arhitektura grada Raba u 15. st. i prvoj polovini 16. st.

Beg, Natalia

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:824052>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Natalia Beg

**Stambena arhitektura grada Raba u 15. i prvoj polovini
16. st.**

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2016.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest umjetnosti

Natalia Beg

Matični broj: 20342

**Stambena arhitektura grada Raba u 15. i prvoj polovini
16. st.**

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Povijest umjetnosti i pedagogija

Mentor: izv. prof. dr. sc. Marijan Bradanović

Rijeka, prosinac 2016.

SADRŽAJ

1. UVOD	6
2. RAB POD VENECIJOM	10
2.1. Povijesni okvir	10
2.2. Društvene, upravne i druge prilike na otoku Rabu	11
2.3. Rapsko plemstvo.....	15
2.4. Urbanistička slika grada Raba	17
3. POJEDINAČNI PRIMJERI	21
3.1. Velika palača Dominis	21
3.2. Mala palača Dominis	27
3.3. Mala palača Galzigna	31
3.4. Velika palača Galzigna.....	35
3.5. Palača Cernotta	39
3.6. Palača Nimira.....	46
3.7. Palača Tudorin Marinelis.....	52
3.8. Ostaci palače Zaro i palača Dominis na Kaldancu	55
4. NEKI ELEMENTI STAMBENE ARHITEKTURE IZVAN IZVORNOG SMJEŠTAJA ...	57
5. ZAKLJUČAK	63
6. POPIS LITERATURE I IZVORA	67
7. POPIS REPRODUKCIJA	71

Sažetak:

Grad Rab u 15. i 16. stoljeću obilježen je graditeljskim zamahom. Središte društvenog života premješta se u tzv. novi grad. Tamo se grade plemićke palače kao reprezentativni primjeri stambene arhitekture grada Raba ovog razdoblja. Graditeljski zamah obilježila su dvojica kipara i graditelja, majstori Andrija Aleši i Petar Radov, koji grade i opremaju spomenute palače. Danas je većina primjera arhitekture adaptirana pa o izvornom izgledu unutarnjih prostora ne možemo puno zaključiti. Pročelja su očuvana do današnjih dana, omogućivši nam da prepoznamo i elemente građevina ranijih faza. Pojedini dekorativni elementi stambene arhitekture ovog razdoblja naknadno su uzidani na kućama u gradu i izvan njega.

Ključne riječi: grad Rab, stambena arhitektura, 15. i 16. stoljeće, palače, plemstvo.

Summary:

The Housing Architecture of the town of Rab in the 15 th and the first half of the 16th century

The town of Rab is characterized by an architectural impetus in the 15th and 16th century. The social center is transferred to the so-called new town. In it noble palaces, the representative examples of Rab's housing architecture of the time are located. The mentioned architectural impetus is marked by two sculptors and builders, the masters Andrija Aleši and Petar Radov, employed with their workshops in the building and furnishing of mentioned buildings. Today most of the mentioned examples is adapted and baffled to suit modern requirement, so we cannot say much of the original appearance of the interior. The exteriors have, to this day remained preserved to a greater level, making it possible for us to recognize elements of buildings from the earlier phases. Certain elements of the housing architecture of the period are retrospectively bricked in the houses all over the town, as well as outside the town.

Key words: the town of Rab, housing architecture, 15th & 16th century, palaces, nobility.

1. UVOD

Stambena arhitektura grada Raba 15. i prve polovice 16. stoljeća obilježena je preplitanjem gotičkih i renesansnih stilskih obilježja. Grad je od 1409. godine bio pod vlašću Venecije i pod jakim mletačkim utjecajem. Taj je utjecaj, osim u upravnoj organizaciji komune, vidljiv i na objektima u kojima su pripadnici komune stanovali. Namjera je rada predstaviti stambenu arhitekturu grada Raba tijekom 15. i 16. stoljeću, opisujući stilska i morfološka obilježja stambenih objekata. Također, ovim radom pokušat ćemo opisati ukus naručitelja, ovisno o mjestima stanovanja i uređenju objekata. Analizom najbolje sačuvanih stambenih objekata i arhitektonske kamene plastike, zajedno s analizom urbanističke slike grada, nastojat ćemo odgovoriti na pitanja o kronologiji nastanka i razvojnim fazama pojedinih objekata. Dotaći ćemo se i dekorativnih motiva te oblika u repertoaru dekorativne plastike stambenih sklopova čiji su vlasnici pripadnici rapske elite, odnosno plemstva. Na kraju ćemo iznijeti spoznaje o mogućim majstorima i kiparima koji su sudjelovali u oblikovanju njihove arhitektonske kamene plastike i izgradnji pojedinih palača.

Kriteriji koji su korišteni pri izboru objekata za analizu su: sačuvanost, reprezentativnost i važnost (s obzirom na stilsko-morfološke osobine) te mogućnost identifikacije mjesta stanovanja određene plemićke obitelji. Rad je orijentiran na mjesta stanovanja viših društvenih slojeva, jer su upravo oni dio populacije koja je mogla naručiti i izgraditi reprezentativne stambene sklopove unutar povijesne jezgre grada Raba. Osim stambenih (točnije stambeno-poslovnih) zgrada, koje su do danas cjelovito očuvane, u rad su uvršteni i primjeri arhitektonske kamene plastike koji se više ne nalaze na izvornim mjestima, već su razmješteni, po gradu i izvan njega. Zbog reprezentativnosti pojedinih sačuvanih elemenata u ovom radu spominju se i sklopovi koji su u međuvremenu djelomično porušeni te nisu cjelovito očuvani.

Termin *palača*, koji je korišten za predstavljene kuće za stanovanje koristit će se prvenstveno zbog toga što su u literaturi navedeni objekti poznati kao palače. Prikladniji naziv za sve opisane objekte bio bi *kuća*, zbog skromnosti njihovih dimenzija u odnosu na veće gradove s kojima se Rab može usporediti. Palačama se nazivaju zbog toga što su u usporedbi s okolnim kućama u gradu Rabu najraskošnije i najveće. U usporedbi s vremenski srodnom stambenom baštinom susjednih kvarnerskih otoka, renesansna stambena arhitektura na Rabu zauzima istaknuto mjesto. S obzirom na to da su se puno raskošnije kuće u Veneciji renesansnog razdoblja nazivale samo kućama, ne i palačama, moramo i ove rapske, puno skromnije primjere svesti na termin *kuća*. U Veneciji je jedino Duždeva palača nazivana

palačom. Termin *palača* javlja se u 17. stoljeću te zamjenjuje termin *kuća*. Manji objekti za stanovanje imućnih obitelji nazivali su se *palazzettos* ili *palazzinas*. Takve su se kuće isticale veličinom i raskoši ili su pak njihovi vlasnici bili u nekom pogledu pretenciozni.¹

Više puta do sada Rab je izazvao interes putopisaca, povjesničara umjetnosti, arheologa i ostalih istraživača. Tako već Alberto Fortis u svojem djelu *Put po Dalmaciji* iz 1774. godine opisuje Rab. Spominje ga kao zajednicu koja ima mnogo neiskorištenog potencijala. Hvali njegovo prirodno bogatstvo, ali kritizira stanovništvo koje je lijeno i nesposobno iskoristiti prirodne pogodnosti otoka. Alberta Fortisa zanimalo je prvenstveno prirodoslovlje te se nije previše osvrtao na elemente koji su nam važni za ovaj rad.² Na Rab se osvrnuo i Thomas Graham Jackson na putovanju obalom Jadrana u svojem djelu iz 1887. godine: *Dalmatia: The Quarnero and Istria*. Pažnju je posvetio i otoku Rabu, osvrćući se između ostalog i na palaču Nimira te na crtež iz kojega se vidi kako je u njegovo vrijeme portal bio načet širenjem vegetacije.³ Pažnju je Rabu posvetio i Rudolf Eitelberger von Edelberg u knjizi o srednjovjekovnim spomenicima Dalmacije iz 1884. godine.⁴ Putne bilješke Mijata Sabljara također su zanimljiv materijal za proučavanje grada Raba polovicom 19. stoljeća.⁵ Nakon njih o Rabu piše W. von Schleyer u knjizi *Arbe Stadt und Insel* iz 1914. godine. Posvetio je pozornost arhitekturi samog grada s naglaskom na pojedine objekte, među kojima su i kuća Galzigna-Marčić (mala palača Galzigna u Donjoj ulici), kuća Bakota (izvorno palača obitelji Cernotta), palača Nimira, prozor na kući obitelji Vale kao najljepši primjer renesansne dekorativne kamene skulpture. U svojoj knjizi donosi nam opise i tlocrte kuće Galzigna-Marčić i palače Nimira. Pišući o palači Nimira, W. von Schleyer opisuje veliku palaču Dominis u Srednjoj ulici, ali je pogrešno naziva Nimira. Ona je izvorno bila mjesto stanovanja obitelji Dominis, dok je palača Nimira smještena u Donjoj ulici preko puta palače Dominis.⁶ Nabrajajući sve one koji su svoju literarnu i znanstvenu pozornost posvetili otoku i gradu Rabu, ne smijemo zaobići rad franjevca i kroničara Odorika Badurine iz franjevačkog

¹ JOHN MCANDREW, *Venetian Architecture of the early Renaissance*, Cambridge, London, 1980., 94.

² ALBERTO FORTIS, *Put po Dalmaciji*, Split, Slobodna Dalmacija, 2004.

³ THOMAS GRAHAM JACKSON, *Quarnero, Dalmatia and Istria, with Cettigne in Montenegro and island of Grado*, Volume I, Oxford, At the Clarendon Press, 1887.

⁴ RUDOLF EITELBERGER VON EDELBERG, *Srednjovjekovni umjetnički spomenici Dalmacije u Rabu, Zadru, Ninu, Šibeniku, Trogiru, Splitu i Dubrovniku*, Zagreb, Leykam international, 2009.

⁵ MIJAT SABLJAR, *Putne bilješke*, Knjiga 2, 3, 4. Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine.

⁶ W. VON SCHLEYER, *Arbe, Stadt und Insel*, Weisbaden, C. W. Kreidel's Verlag, 1914., 1 – 180.

samostana u Kamporu⁷ te knjigu *Otok Rab* Vladislava Brusića.⁸ Knjigu je nekorisnom ocijenio Giuseppe Praga u članku *La storia di Arbe in una recente monografia* iz 1926. godine.⁹ Iako knjiga ima svojih manjkavosti, važna je za ovaj rad te ju valja spomenuti.

Za temu ovoga rada vrlo je usko vezan članak Cvite Fiskovića iz 1948. godine, *Andrija Aleši i ostali majstori u Rabu*, u kojem nam autor donosi popis kamenorezaca i drugih majstora rođenih u Rabu, ali navodi i one koji su se na Rabu privremeno ili stalno nastanili. Među njima najviše pozornosti posvećuje Andriji Alešiju koji je na Rabu boravio sredinom 15. stoljeća. U ovom su članku nabrojana njegova kiparska ostvarenja (sakralni i profani objekti), kao i ostvarenja nekih drugih manje poznatih majstora.¹⁰ Članak Cvite Fiskovića, objavljen 1987. godine u Rapskom zborniku, *Prilog poznavanju kiparstva i graditeljstva 15. i 16. stoljeća u Rabu* posebnu pozornost posvećuje kiparsko-graditeljskim elementima nastalim pod utjecajem Ivana Duknovića pristiglom na Rab s dvora Matije Korvina preko Senja.¹¹

U novije vrijeme opsežnu monografiju o povijesno-umjetničkim spomenicima grada Raba napisao je Miljenko Domijan pod naslovom *Rab grad umjetnosti* (2007.).¹² Među spomenutim djelima istaknut ćemo i knjigu *Građani – plemići: pad i uspon rapskoga plemstva* Dušana Mlacovića iz 2008. godine, u kojoj se tematizira život rapske komune u kasnosrednjovjekovnom razdoblju (posljedice kuge na otoku, status i odnos plemstva i puka, izgled grada i dr.).¹³ Poviješću rapske komune u 15. stoljeću bavio se i Tomislav Raukar u knjizi *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku* (2007.) u okviru zasebnog poglavlja posvećenog Rabu.¹⁴ Spomenuto razdoblje povijesti grada Raba obradio je Ivan Pederin u knjizi *Rab u*

⁷ ODORIKO BADURINA, *Kronike samostana u Kamporu I – VI*. Ovom prilikom se zahvaljujem franjevcima iz samostana u Kamporu što su mi omogućili uvid u kronike Odorika Badurine i time mi pomogli u radu i istraživanju.

⁸ VLADISLAV BRUSIĆ, *Otok Rab*, Rab, Kampor, 1926., 5 – 194.

⁹ GIUSSEPPE PRAGA, *La storia di Arbe in una recenta monografia*, u: *Atti e Memorie della Societa Dalmata di Storia Patria*, Zadar, 1, 1926., 5 – 26.

¹⁰ CVITO FISKOVIĆ, *Andrija Aleši i ostali majstori u Rabu* u: *Albanski umjetnik Andrija Aleši u Splitu i Rabu, Izdanje konzervatorskoga zavoda za Dalmaciju u Splitu*, 5, 1948., 5 – 45.

¹¹ CVITO FISKOVIĆ, *Prilog poznavanju kiparstva i graditeljstva 15. i 16. stoljeća u Rabu* u: *Rapski zbornik I*, ur. Andre Mohorovičić, Zagreb, JAZU, 1987., 321 – 333.

¹² MILJENKO DOMIJAN, *Rab grad umjetnosti*, Zagreb, Barbat, 2007.

¹³ DUŠAN MLACOVIĆ, *Građani - plemići: pad i uspon rapskoga plemstva*, Zagreb, Leykam international, 2008., 9 – 287.

¹⁴ TOMISLAV RAUKAR, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, Split, Književni krug, 2007., Rab u 15.

osvit humanizma i renesanse (1989.).¹⁵ Značajni su i prinosi Marijana Bradanovića o arhitekturi i dekorativnoj arhitektonskoj skulpturi grada Raba.¹⁶ U prvom tekstu navedeni su primjeri renesansne arhitektonske dekoracije na stambenim, javnim, ali i sakralnim objektima, kao i primjeri arhitekture koji više nisu na svojem izvornom mjestu. Istaknuta su ostvarenja Petra Radova i njegove radionice, a uspoređuju se i skulpture Krka i Senja. U drugom su članku izdvojeni primjeri stambenog graditeljstva na Krku, Cresu te na Rabu. Govoreći o Rabu, posebnu je pažnju posvetio velikoj palači Dominis kao primjeru visokog standarda stanovanja rapskog plemstva. Vrlo koristan orijentir pri identifikaciji pojedinih palača kao mjesta stanovanja određene plemićke obitelji predstavlja članak *Stari rapski grbovi i pečati* Miroslava Granića iz 1987. godine.¹⁷ Iako se bave ranijim razdobljima rapske povijesti, korisni putokazi pri urbanističkoj analizi grada Raba članci su Nevena Budaka (*Urban development of Rab – a hypothesis*, 2006.)¹⁸ i Julijana Medinija (*Gradski zid i pitanje urbanog areala antičkog Raba*, 1987.).¹⁹ Na renesansni urbanizam grada upozorio je rad Radovana Ivančevića *Renesansna slika Raba*. Najnoviji prilog istraživanju urbanističke slike grada Raba jest članak Dušana Mlacovića²⁰, koji donekle osporava dio Ivančevićevih pretpostavki.

stoljeću, 369 – 373.

¹⁵ IVAN PEDERIN, *Rab u osvit humanizma i renesanse*, Zagreb, (ur.) Ivo Barić, Zagreb, SIZ za kulturu općine Rab, Turistički savez općine Rab, 1989., 5 – 95.

¹⁶ MARIJAN BRADANOVIĆ, Palača Dominis u Rabu, u: *Rijeka*, god. XVI., svezak I, 2011., 53 – 58., MARIJAN BRADANOVIĆ, Rab i percepcija renesanse u arhitekturi i skulpturi na sjevernom Jadranu, u: *Rapski zbornik II*, (ur.) Josip Andrić i Robert Lončarić, Rab, Ogranak Matice hrvatske u Rabu, Sveučilište u Zadru, Grad Rab, Općina Rab, Općina Lopar, 2012., 451 – 461., MARIJAN BRADANOVIĆ, Prilog poznavanju srednjovjekovnog graditeljstva u 15. i 16. st. na sjevernom Jadranu, u: *Peristil*, (ur.) Irena Kraševac, Dubravka Botica, 56, 7 -8, 2013, 70 – 80.

¹⁷ MIROSLAV GRANIĆ, Stari rapski grbovi i pečati u: *Rapski zbornik I*, (ur.) Andre Mohorovičić, Zagreb, JAZU, 1987., 225 – 251.

¹⁸ NEVEN BUDAK, Urban development of Rab – a hypothesis, u: *Hortus artium medievalium*, International Research Centre for Late Antiquity and Middle Ages. Zagreb-Motovun, 12, 2006., 23 – 33.

¹⁹ JULIJAN MEDINI, Gradski zid i pitanje urbanog areala antičkog Raba u: *Rapski zbornik I*, Zagreb, JAZU, 1987., 171 – 175.

²⁰ DUŠAN MLACOVIĆ, A Painting of a Renaissance Town: how a source grew to be a prank. The case of seventeenth century Painting from Saint Anthony s in Rab, u: *Alla ricerca de un passatto complesso*, University of Zagreb – International Research Center of Late Antiquity and The Middle Ages, Zagreb-Motovun, 2016., 16, 300.

2. RAB POD VENECIJOM

2.1. Povijesni okvir

Otok je Rab u 15. stoljeću te u prvoj polovici 16. stoljeća bio pod vlašću Venecije. Pod vlast mletačke Republike službeno je potpao 1409. godine kao sastavni dio Dalmacije, koju je ugarsko-hrvatski kralj Ladislav Napuljski prodao za 100 000 dukata.²¹ Međutim, i ranije je Dalmacija, uključujući i Rab, bila pod mletačkim utjecajem, ali treba istaknuti kako ta vlast nad Rabom u srednjem vijeku nije bila kontinuirana prije 1409. godine. Petar Krešimir IV. imao je Rab pod svojom vlašću od 1058. do 1074. godine. Otok su u dva navrata okupirali Normani, 1075. i 1107. godine. Rab je na neko vrijeme potpao pod hrvatsko-ugarsku vlast. Iz jedne povelje iz 1118. godine iščitava se kako dužd Ordelafo Faledro potvrđuje otoku prava koja mu je dodijelio hrvatsko-ugarski kralj Koloman.²²

Kada govorimo o otoku Rabu i pokušajima različitih osvajača da ga pokore, možemo spomenuti i legendu o sv. Kristoforu u kojoj su opisane tri neprijateljske navale na grad. Legenda nam je korisna kao povijesni izvor ne toliko zbog priče o čudima sv. Kristofora, kojima je spasio grad i postao njegov zaštitnik, koliko zbog toga što su u njoj zabilježene povijesne ličnosti i vrijeme napada na grad. Prema nekim autorima prvi su neuspješni napadači bili Normani 1074. godine. Drugi napad izveo je Kolomanov ban Ugar, također bezuspješno. Treći je napad bio nakon 1116. godine, kada župan Sergije pokušava osvojiti grad Rab za ugarskog kralja; ponovno neuspješno.²³ Legendu (*Historia sancti Cristophory martyris*) koju bilježi biskup Juraj Kostica, 1308. godine treba uzeti s oprezom, jer iako se pisac trudi dokazati kako je Rab odolio napadima sva tri puta, iz spomenute povelje iz 1118. godine može se zaključiti kako je grad ipak u određenom periodu bio pod hrvatsko-ugarskom vlašću. Dužd Ordelafo Faledro samo potvrđuje prava koja je otoku Koloman već prije dodijelio.²⁴ Zanimljivo je spomenuti kako od svih kvarnerskih i dalmatinskih otoka i gradova Koloman jedino Zadru, Trogiru i Rabu daje povlastice, ne bi li ih privukao k sebi te odmaknuo od Venecije. Mletačko-ugarska borba za Kvarner i Zadar, pa tako i za Rab

²¹ MILJENKO DOMIJAN (bilj. 12), 27.

²² MILJENKO DOMIJAN (bilj. 12), 25.

²³ NADA KLAJIĆ, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, Zagreb, Globus, 1990., 234.

²⁴ MILJENKO DOMIJAN (bilj. 12), 25.

započela je 1116. godine nakon što su Mlečani dobili taj dio istočno-jadranske obale.²⁵ Prekidi mletačke vlasti bili su između 1190. i 1192. te 1242. i 1244., do Zadarskog mira 1358. godine. Zadarskim mirom Venecija se morala odreći Dalmacije, koja ulazi u granice Hrvatsko-ugarskog Kraljevstva uz prekid 1378.-1381. godine, kada je opet pod Venecijom. Od 1409. godine do 1797. godine Rab je pod vlašću Republike Sv. Marka, bez prekida.²⁶

2.2. Društvene, upravne i druge prilike na otoku Rabu

Tijekom 15. i 16. stoljeća Rab je bio dio Dalmacije pa sukladno tome dijeli s njome zajednička obilježja kada govorimo o uvjetima i načinu života te ekonomskom razvoju otoka. Valja biti oprezan i ne previše generalizirati u pojedinim situacijama, jer svaki grad određen je specifičnošću koja uvjetuje njegov razvoj i način života stanovništva. Proučavanjem nekih segmenata društvenog života u 15. i 16. stoljeću ustanovljeno je kako pojedine komune, posebice one na otocima, ekonomski zaostaju tijekom 15. stoljeća. Nakon 1500. godine osjećaju se negativne posljedice ratova s Osmanlijama, ali ne svugdje jednako. Obalni gradovi bili su izloženi opasnosti Osmanlija, dok su neke otočne komune u prvoj polovini 15. stoljeća doživjele ekonomski uspon, kao npr. otok Hvar. Različiti su razlozi zbog kojih je razvoj gradova toliko neujednačen, a neki od njih su različiti razvojni preduvjeti koje je uvjetovala mletačka upravna struktura i centralizacija. Dalmatinski gradovi početkom 15. stoljeća postali su dio prekomorskih posjeda Mletačke Republike (*terra da mar*). Područje od sjevernog Jadrana do otoka Krete činili su dio *Stato da Mar* koji se dijelio na manje cjeline s različitim ulogama i statusom. Posjedi na Jadranu od Istre do Albanije činili su posebnu cjelinu (*Golfo, Culphum*) unutar koje se izdvajala Dalmacija (gradovi od Krka i Osora do Korčule). Područje gradova od Kotora do Lješa činili su dio cjeline koja se zvala Albanija. Zasebnu upravnu organizaciju nisu imale ni *Stato da Mar*, ni njegove manje cjeline (pa tako ni Dalmacija).

Upravna se organizacija očitovala u dva oblika. Prvi je bio djelatnost posebnih činovnika (generalni kapetani mora, kapetani kulfa, providuri, sindici itd.) koje vlada bira na određeni rok. Oni imaju zadatke koje obavljaju na zadanim područjima. Drugi je oblik protezanje odluka mletačke vlade na dijelove ili na cjelinu jadranskog dijela posjeda *Stato da Mar*. U prekomorskim posjedima činovnici su bili predstavnici mletačke vlasti (knezovi, providuri, kapetani) i nisu imali samostalnost u odlučivanju, već su bili odgovorni Veneciji. Između

²⁵ NADA KLAJIĆ (bilj. 23), 165, 166, 173.

²⁶ MILJENKO DOMIJAN (bilj. 12), 25 – 2.

1409. i 1550. godine razvojni problemi komuna u Dalmaciji mogli su se samo djelomično uklopiti u praktičnu vlast Mletačke Republike jer je prevladavao interes za uspon i probitak same Venecije, a ne manjih komunalnih društava koja su joj bila podređena.²⁷

Govoreći o djelovanju mletačkog kneza na Rabu spominje se kako se on nije smio udaljiti s otoka, osim na osam dana, i to samo ako ide u Mletke. Njegova je plaća bila mala, manja od ostalih kneževskih plaća u Dalmaciji. Razlog tome možda je uvjerenje kako je na Rabu posao kneza bio lakši nego u drugim komunama. Na Rabu je situacija bila donekle jednostavnija jer nije postojala snažna i ozbiljna mletačka opozicija.²⁸ U odnosu prema vlasti postojala je stanovita razlika između pučanstva i plemstva. Plemstvo je smatralo da ono utjelovljuje vlast i državu, da mu grad pripada te da prema njemu i državi ima posebnu odgovornost. Naravno, iz takvog razmišljanja proizlazio je i stav kako oni imaju veća prava i povlastice od pučana. Rab je u okrilju Mletačke republike našao uvjete pogodne za život, stoga nije bilo značajnih protumletačkih tendencija. U Veneciji su našli tržište za trgovanje vinom, smokvama, stokom, vunom, kožom i drugim proizvodima. Osim s Venecijom, Rabljani trguju i s drugim dijelovima Italije. Razvijena trgovačka djelatnost omogućuje Rabu vrlo dobru komunikaciju s talijanskim gradovima te ekonomsko blagostanje. Komunikacijski putovi koji su se Rabu otvarali zahvaljujući trgovačkim poslovima svakako su uzrokovali preuzimanje kulturoloških elemenata s područja s kojima su bili u stalnim kontaktima.²⁹

Otok Rab je kao dio mletačkoga *Stato da Mar* svoj razvojni vrhunac dostigao u drugoj polovici 14. te posebno u 15. stoljeću. Toj tezi u prilog ide brojnost povijesno-umjetničkih spomenika koji su do danas sačuvani, a datiraju se u 15. stoljeće. O toj činjenici nam svjedoči notarska građa vezana za Rab. Međutim, oskudni demografski podaci ne pomažu da se bolje približimo društvenoj stvarnosti Raba 15. i prve polovine 16. stoljeća. Prve sačuvane informacije o broju stanovnika Raba su iz sredine 16. stoljeća. Njih navodi mletački sindik Giovanni Battista Giustinian u svojoj knjizi *Itinerarija po Istri i Dalmaciji* iz 1553. godine. U njoj bilježi kako je na Rabu bilo tri i pol tisuće stanovnika. Kao uzrok malom broju stanovnika na otoku navodi stalne upade i pustošenja uskoka. Napadi su imali za posljedicu iseljavanje stanovništva sa susjednog kopna i kontinuirano naseljavanje na otoku Rabu. Trgovački promet otoka i kopna neprestano se smanjivao. Broj stanovništva je pao i zbog epidemija kuge na otoku. Takav pad broja stanovnika mogao se ublažiti doseljenicima s kopna

²⁷ TOMISLAV RAUKAR (bilj. 14), 141 – 145.

²⁸ IVAN PEDERIN (bilj. 15), 7 – 12.

²⁹ IVAN PEDERIN (bilj. 15), 77, 78.

u 15. stoljeću no u 16. stoljeću i na tom području dolazi do pada. Teško je procijeniti koliko je stanovnika živjelo unutar gradskih zidina, a koliko izvan njih. Iz usporedbi s uvjetima razvoja i površinom ostalih jadranskih gradova na obali može se pretpostaviti kako je tri tisuće stanovnika bila gornja granica broja stanovnika koji su živjeli u gradu, unutar zidina. Vrlo visok stupanj razvijenosti u ovom periodu Rab stječe zahvaljujući razvijenoj trgovini, dobrim pomorskim vezama, snažnoj eksploataciji težaka i siromašnih vangradskih pučana.

Opisujući sliku Raba kasnog srednjeg i ranog novog vijeka valja spomenuti kako se na otoku gradi i nekoliko franjevačkih samostana. Radi se o franjevcima (konventualcima) u crkvi i samostanu sv. Ivana Evanđelista u Rabu koji su se ondje smjestili 1287. godine, zatim franjevcima na Komrčaru uz crkvu i samostan sv. Frane (trećoredci) te o opservantima - franjevcima *de Observantia* (njima je dodijeljen samostan koji je Petar Zaro podigao 1446. godine uz crkvu sv. Eufemije u Kamporu). Društveno stanje i duhovnost Rabljana ovog razdoblja moglo se posebno dobro iščitati iz brojnih oporuka. U oporukama vidimo značajne razlike između imućnog i siromašnog stanovništva. Osim toga, tu se često vidi kako plemići šalju nekoga na hodočašće u važna kršćanska središta kao što su Assisi, Santiago de Compostela ili Rim, i to za spas svoje duše. Isto tako žele da ih se nakon smrti učlani u neke od bratovština u koje nisu bili učlanjeni za života te određuju u koju kapelu ili crkvu žele biti pokopani.³⁰

Dušan Mlacović u svojoj knjizi *Gradani i plemići – pad i uspon rapskog plemstva* iznosi kako je grad Rab u 16. stoljeću ostavljao dojam siromaštva već pri samom pogledu na njega. Godine 1524. dio zidina uz samostan sv. Andrije pao je u more zbog trošnosti, biskupska palača i zvonici bili su u lošem stanju i trošni. Obnovljenih objekata u gradu gotovo nije bilo, prebivališta građana bile su jednokatnice ili dvokatnice, a i samo plemstvo je živjelo skromno. Iznimka su bili jedino pripadnici obitelji Dominis koji su u 16. stoljeću izgradili dva veća stambena objekta. Jedan je bio uz glavna gradska vrata, na početku novog grada, a drugi manji, u gradskoj luci, nasuprot tvrđavi Revelin. Početkom stoljeća (1509. godine) uređen je fontik, čije je skladište postavljeno na Trg Gospi (plathea Gospi). Ispred fontika postavljena je nova gradska loža. To je bila zadnja značajnija gradnja u prvoj polovici 16. stoljeća.³¹ Rab od tog trenutka prestaje biti atraktivno mjesto za život, o čemu svjedoči Giustinianijevo izvješće o mjestu koje nazaduje i propada. Protjerivanje na Rab bila je mletačka verzija kažnjavanja prisilnim boravkom na nekom mjestu namijenjenom unutarnjim neprijateljima države. Rab je

³⁰ TOMISLAV RAUKAR (bilj. 14), 374.

³¹ DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 13), 57 – 61.

u usporedbi s mletačkim standardom bio otok siromašan humanističkim sadržajima.³²

Mnogi putopisci i autori koji su pisali o Rabu za takvo stanje krive posljedice epidemije kuge. Povjesničari umjetnosti Rudolf Eitelberger von Edelberg i Thomas Graham Jackson na temeljima stanja grada kakvog su zatekli u 19. stoljeću, opravdavaju kugom takvo bijedno stanje otoka. Prema mišljenju kroničara Odorika Badurine te prema navodima Vladislava Brusića kuga je ubila većinu rapskog stanovništva. Vladislav Brusić navodi kako je čak nekoliko plemićkih obitelji tada izumrlo. Međutim, Dušan Mlacović se ne slaže s takvim apokaliptičnim promišljanjima o posljedicama kuge za Rab. Kuga je na Rabu izbila u više navrata. Posljedice kuge u periodu 15. stoljeća po Dušanu Mlacoviću nisu bile toliko strašne. Kako bi inače bilo moguće objasniti toliku kiparsku i graditeljsku aktivnost na otoku ili boravak i djelovanje Andrije Alešija na Rabu u razdoblju od 1453. do 1460. godine? Osim toga, iz dostupnih notarskih spisa i arhivskih podataka moguće je iščitati kako u razdobljima kuge na Rabu društveni život nije pretrpio značajne negativne posljedice. Otok nije bio u karanteni, o čemu svjedoči primjerice putovanje plemića Jurja Conzice u Veneciju. U Rabu su prisutna dva notara. Plemići su poslom putovali u okolna mjesta, ali su i trgovci iz drugih mjesta dolazili na Rab. Nisu zabilježene nikakve rigorozne mjere oko zabrane kretanja u periodu epidemije kuge.³³ Doseljenici iz okolnih mjesta prihvaćani su na Rabu kako bi se nadoknadio pad u broju stanovništva, koji, međutim, nije prepolovio stanovništvo. Činjenica kako se ljudi iz okolnih mjesta odlučuju naseliti na Rab govori u prilog tvrdnji kako kuga nije u potpunosti opustošila otok. Pridošlice s kopna tražili su bolje uvjete života i zaklon od turskih osvajanja, kojima su svjedočili u Mletačkoj Republici pod čijom je zaštitom bio Rab. Neki od doseljenika gradili su kuće u samom gradu, unutar zidina. Na primjer, Lacko Kosinjski, koji se spominje nekad kao knez, a nekad kao potknez, gradi kuću na inzuli smještenoj između Srednje i Donje ulice. Kuća nosi natpis s njegovim imenom i godinom izgradnje. Kasnije je postala dio palače obitelji Marinelis.

Na primjeru Lacka Kosinjskog možemo vidjeti status pridošlica na otoku. Članovi obitelji Kosinjskih postali su dio rapskih *habitatoresa*, tj. stanovnika a kasnije i *civesa*, tj. građana, ali nisu postali dio rapskog plemstva. Građani Raba očekivali su da pridošlice ispunjavaju dužnosti i obaveze, kao i svi ostali stanovnici otoka i grada, ali nisu bili voljni priznati ih kao dio plemstva i time im dodijeliti određene privilegije. Na otok su se u tom valu doseljavali seljaci i priprosti ljudi, ali i plemići iz kontinentalnog zaleđa. Poznati je primjer Magdalene

³² DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 13), 61 – 64.

³³ DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 13), 71 – 79.

Budrišić, koja kasnije osniva samostan kraj crkve sv. Antuna iza crkve Marijina Uznesenja, nekadašnje katedrale. U tom valu doseljavanja dolaze i trećoredci, pobornici uporabe hrvatskog jezika, koji se postupno širi i u plemićke kuće u 16. stoljeću. Sve je to bitno utjecalo na društvenu sliku otoka i grada.³⁴

2.3. Rapsko plemstvo

Prije proučavanja arhitekture ovog perioda, valja spomenuti graditelje, opisati razdoblje u kojem arhitektura nastaje te ljude koji koriste proizvode arhitekture. Najbolje nam o tome govori misao Leona Battiste Albertija: „Očigledno je da su građevine bile podignute za ljude. Stoga, ako želimo proučavati i do kraja shvatiti različite tipove građevina, moramo se najprije potruditi da odredimo po čemu se ljudi jedni od drugih razlikuju.”³⁵ Arhitektura nije samo odraz vremena, već i odraz života čovjeka na nekom prostoru.

Rapsko stanovništvo je, kao i drugdje u dalmatinskim gradovima, bilo podijeljeno u staleške grupe. Plemići i pučani jasno su se odvajali opsegom sudjelovanja u komunalnoj upravi i imovinskim statusom. Plemići su imali raskošne palače, brojne vlastite grobnice i kapele u crkvama, dostupno humanističko obrazovanje, goleme zemljišne posjede, stada stoke i druga materijalna dobra. Po tome je način života rapskog stanovništva isti kao i svugdje u Dalmaciji i šire. Rab se izdvaja od ostalih komuna na jadranskoj obali i otocima po uskoj suradnji u gospodarskoj djelatnosti svih društvenih slojeva na otoku, bez obzira na navedene staleške razlike. Kao primjer navodimo kako je plemić Kristofor Nimira dao u zakup na pet godina majstoru Anti Belotiću dućan u svojoj kući za 10 libara godišnje. Svi navedeni razlozi uspona rapskog gospodarstva omogućili su brojne narudžbe graditeljskih, kiparskih i drugih radova na otoku. Tom graditeljskom i kiparskom naletu nije smetala ni činjenica kako nije uvijek bilo dovoljno gotovog novca za isplatu rada. O tome svjedoči slučaj s podizanjem kapele za Franju Zudenika u crkvi sv. Marije u Rabu. To je bio rad kipara Andrije Alešija iz Drača. Od Franje Zudenika on je 1457. godine dobio 115,5 dekalatra vune u protuvrijednosti 40 dukata. Aleši je pristao na takvu isplatu i dogovorio kako će vunu sam prevesti u Split i prodati.³⁶

Društvo je kao i drugdje u dalmatinskim gradovima obilježeno podjelom na pučane i građane. Takvo stanje dobro je opisano u Zadru i Splitu, na nekim otocima (Korčula, Hvar),

³⁴ DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 13), 101 – 107.

³⁵ NADA GRUJIĆ, *Kuća u gradu*, Dubrovnik, Matica hrvatska – ogranak Dubrovnik, 2013., 153.

³⁶ TOMISLAV RAUKAR (bilj. 14), 369 – 377.

dok je u drugim gradovima i otocima slabo istraženo (Rab, Šibenik, Trogir). Plemstvo je bilo najmoćnija društvena skupina. Ekonomska osnovica na kojoj rapsko plemstvo temelji svoj status slabo je istražena. Iz dosad objavljenih i dostupnih izvora znamo da je važan čimbenik bila trgovina.³⁷ Pomorska trgovina bila je najvažnija gospodarska grana za Rabljane u drugoj polovici 15. stoljeća. U pomorskoj trgovini sudjelovalo je rapsko plemstvo – rapska elita.³⁸ Znamo i da je rapsko plemstvo posjedovalo prostrane zemljišne posjede i pašnjake koje su za njih uglavnom obrađivali pripadnici nižih društvenih slojeva (pučani). Ekonomske mogućnosti pučana bile su skromne. Bavili su se uglavnom obradom zemlje, stočarstvom, ribarstvom, obrtom i sitnom trgovinom, ali to im nije donosilo veće prihode. Uzrok tome bilo je ograničeno tržište. Obrtnici su se izdvajali po svojem imovinskom stanju u 15. stoljeću, poput nekih pučana-trgovaca, notara, liječnika, koji su tada činili sloj građanstva. Dio je gradskog stanovništva Dalmacije, vjerojatno i u Rabu (to se pogotovo odnosi na one koji su živjeli u varošima) bio u gospodarskom pogledu izjednačen sa seoskim stanovništvom jer su se bavili istom djelatnošću. Veći društveni ugled donosila je pripadnost Vijeću i preuzimanje općinskih časti. Stoga su plemići često prihvaćali privid pripadnika vlasti da bi se mogli razlikovati od neplemičkog stanovništva. Unutar samog plemstva postojao je i sloj koji se na poseban način priklanjao Mletačkoj Republici, sudjelujući u sustavu njihove uprave. Tako nastaju soprakomitske obitelji, kao što je na primjer obitelj Cipiko iz Trogira (soprakomit je zapovjednik općinske galije, koja se smatrala jednom od najuglednijih dužnosti i privilegijom).³⁹

Općenito govoreći o staleškim granicama unutar dalmatinskog društva, valja spomenuti kako se u 15. i 16. stoljeću u Dalmaciji oblikuje srednjovjekovno staleško ustrojstvo, ali se javljaju i prvi znakovi njegovog propadanja. U 15. stoljeću građanstvo postaje posebna staleška skupina. U takvoj razdiobi društva ipak se još održavaju staleški odnosi komunalnog srednjovjekovlja jer staleške suprotnosti u društvu sporo sazrijevaju. Na samom vrhu društvene ljestvice nalazi se društvena elita čiji je najvažniji dio patricijat. On se isticao ne samo ekonomskom nadmoći ili visokim stupnjem obrazovanja, već i društvenim ugledom koji je dolazio iz sustava vladanja, iako je plemstvo imalo samo prividnu vlast. Ugled koji je patricijat time stjecao u društvu bio je posebno važan zbog visokog stupnja obrazovanja i visoke ekonomske moći koju su mogli imati i pojedini građani. Građanstvo se sve više

³⁷ TOMISLAV RAUKAR (bilj. 14), 174 – 180.

³⁸ DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 13), 100.

³⁹ TOMISLAV RAUKAR (bilj. 14), 174 – 191, 203 – 205.

približava patricijatu, nastojeći ga oponašati, kako načinom života, tako i heraldičkim znakovljem.

Život plemića i neplemića razlikovao se. Plemići su bili prilično aktivni u javnom društvenom životu komune. Sudjelovali su u politici, vjerskim događanjima, obavljali pobožnosti, trgovali, slavili za vrijeme praznika. Najuglednije obitelji na otoku bile su ujedno i najveće. Takve su obitelji imale najveći broj potomaka, a po Dalmaciji i Veneciji imali su brojne rođake. Brojnost potomstva bio je preduvjet za društveni status. Ekonomsku su moć tako mogli povećati vjenčanjima koja su im omogućila zauzimanje visokih položaja u društvu. Ovo se posebno odnosilo na djevojke. One su bile poveznica supružnikova i svoga roda. Nakon udaje nadzirale su obiteljski dom, brinule o djeci i radu posluge. Muž se brinuo o obiteljskim poslovima izvan kuće. Imovina koju su imale bila je mala u usporedbi s muževom, što se može iščitati iz oporuka. Žene i djevojke iz nižih slojeva imale su drugačije prioritete u životu od brige za djecu i rad posluge. One su zajedno s muževima brinule i o poslovima izvan kuće koji su donosili sredstva za život. Potomstvo im nije bilo tako brojno kao kod plemića jer je bilo teško pribaviti novac i hranu koji bi osigurali da potomstvo preživi.⁴⁰

Do danas je preostalo nekoliko živućih pripadnika pojedinih plemićkih rodova. Dušan Mlacović navodi stanje rapskog plemstva u 14. stoljeću, te kasnije početkom 19. stoljeća, kada je glavni komesar grof Goess (austrijski dvorski komesar za Dalmaciju) zapovjedio pripremanje popisa plemstva na Rabu. Na popisu su tada bila 44 muška plemića iz obitelji: Spalatin (5 grana), Galzigna (10 grana), Dominis (2 grane), Cernotta (2 grane), Zudenigo (3 grane), Nimira (1 grana), Livich (2 grane), Wukassovich (1 grana), Giusti (2 grane).⁴¹ Najmoćnije plemićke obitelji na otoku bile su Cernotta, Dominis, Galzigna, Hermolais i Zudenigo.⁴² Ovdje nećemo navoditi popis svih rapskih plemićkih obitelji, već ćemo se pobliže osvrnuti na one čije ćemo kuće spomenuti u ovom radu, a to su sljedeće: Cernotta, Dominis, Galzigna, Marinelis, Nimira, Zaro. Od nabrojanih obitelji do danas su preživjeli potomci rodova Dominis, Spalatin i Zudenigo.

2.4. Urbanistička slika grada Raba

⁴⁰ DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 13), 96 – 99.

⁴¹ DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 13), 11.

⁴² DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 13), 97.

Poznato je kako je najstariji dio grada Raba predio Kaldanca, koji se proteže od ruba poluotoka do gradske lože (*Plathea Gospi*), tj. do današnjeg Trga slobode, u narodu znanog i kao Pjaceta. Pjaceta je nekada bio naziv i Starog trga (*Plathea vetus*), jer se tamo nekada nalazila gradska loža. Kasnije je loža podignuta na mjestu današnje lože na Trgu Gospi (*Plathea Gospi*). Do Pjacete vodi ulica Stjepana Radića. Od ulice S. Radića do rta sv. Antuna proteže se Kaldanac (*Caldantio, Candampsio, Caldanzo, Candanzo, Capo d Antio, Caput Antium*). Starim dijelom grada nećemo se toliko baviti jer je većina stambene arhitekture koja će u radu biti obrađena smještena u novom dijelu grada. Novi grad proteže se od ulice Stjepana Radića na zapad, sve do Kule Smjelih (*Torre dei Gagliardi*), Kule sv. Kristofora (*Torre di s. Cristoforo*, u narodu se naziva i Triljun) i Novih vrata (*Porta nuova*). Novi grad pravilnog je tlocrta. Njegovu osnovu čine tri glavna, usporedna, komunikacijska pravca: Gornja, Srednja i Donja ulica. One su međusobno spojene malim uličicama, rugama ili kalama, kalicama. Gornja ulica, nekad zvana i ulica Mihovila Klaića, ide od Trga slobode, do Kule sv. Kristofora. Ta se ulica zvala nekada i *contrata Caturbo ili Cantribo, contrata s. Joannis* (tamo se nalazi crkva sv. Ivana Ev.), *contrata Fratrum Minorum contrata superior* (nalazi se iznad ostalih ulica).⁴³ Jedan njezin dio skreće prije stepenica koje vode prema kuli i crkvi sv. Kristofora i ide prema starim gradskim vratima u koje je uzidan antički natpis.

Gornja ulica obilježena je sakralnim sadržajima. Tamo se nalazi crkva sv. Ivana Evanđelista, a pored nje crkva sv. Križa. Nekada je na Pjaceti bila crkva sv. Tome na čijem je mjestu današnja crkva sv. Justine. Posljednja je crkva sv. Kristofora na samom kraju ulice. Od stambenih objekata u kojima su boravili rapski plemići tamo su i danas smještene velika palača Galzigna i mala palača Dominis. Velika palača Galzigna smještena je nasuprot crkve sv. Justine na Pjaceti. Mala palača Dominis smještena je na Pjaceti na mjestu gdje počinje novi grad Rab, a završava stari dio grada, Kaldanac. Zanimljiv je smještaj ovih dviju palača, one označavaju početak i kraj novog i starog grada. Smještene su na Pjaceti zato što je tamo bilo dovoljno prostora za veliku gradnju. Stari grad bio je već izgrađen i trebalo je još prostora za izgradnju kuća.

Srednja se ulica nalazi između Donje i Gornje ulice, a kroz nju je moguće doći do nekadašnje katedrale, crkve Uznesenja Marijina. Ulica je nekada kao i danas bila ispunjena trgovačkim dućanima, čemu nam svjedoči i arhitektura kuća od kojih pojedine imaju otvor „na koljeno“ koji je služio za izlaganje robe. Na tom se prizemnom dijelu kuće koji komunicira s ulicom obično nalazila neka vrsta trgovine. Možda je nekada u Srednjoj ulici

⁴³ VLADISLAV BRUSIĆ (bilj. 8), 147, 159.

bilo više sakralnih objekata, međutim danas je sačuvana samo crkva sv. Antuna Padovanskog. Ulica počinje na ulazu u novi grad, a to su Nova vrata, te završava kod gradske lože, koja je svoj konačni oblik dobila početkom 16. stoljeća, konkretno 1509. godine. Od stambenih objekata u kojima su boravili plemići ističu se tri zgrade. Palača Dominis, koja se nalazi uz sama gradska vrata, palača Cernotta (nazvana i Cernotta-Bakota), iako je njen glavni portal smješten u sporednoj ulici, tj. nekadašnjoj Zagrebačkoj, a današnjoj ulici Stjepana Radića, te palača Tudorin Marinelis.

Donja ulica ili Strossmayerova ulica nastala je proširenjem preko starih bedema grada i nasipavanjem mora. Proteže se od ulaza u grad do Kneževog dvora na današnjem trgu Municipium Arba, tj. Novom trgu. Od imponantnijih stambenih arhitektonskih ostvarenja možemo izdvojiti palaču Nimira, koju nekada pogrešno zovu i malom palačom Dominis-Nimira. Ona se nalazi odmah nasuprot crkvice sv. Antuna Padovanskog.⁴⁴ Nakon Donje ulice i sklopa kuća koje ju čine, proteže se gradski zid. Na današnjem trgu Municipium Arba nalaze se ostatci palače obitelji Zaro. To se da zaključiti na temelju grba, koji je postavljen na izvornom mjestu, na nadvratniku glavnog ulaza. Prema nekim izvorima obitelj Dominis je i u dijelu gdje već počinje stari dio grada (Kaldanac) imala svoj stambeni objekt, što bi se dalo potvrditi i postojećim grbom na nadvratniku zgrade u blizini. Već smo spomenuli kako je obitelj imala kuću u ovom dijelu grada, nasuprot kuli Revelin, što odgovara smještaju jedne od kuća s renesansnim portalom, ali bez grba. Po svemu sudeći to je mogla biti još jedna kuća obitelji Dominis.

Najstariji dio grada još je u antici bio zaštićen zidinama. U sklopu bedema bile su i kule. Izvori navode kako su se stari bedemi, koji su čuvali grad s kopnene strane, protezali od Katurba, tj. Pjacete, do Trga Gospi (gdje se danas nalazi gradska loža). Postojala su Gornja vrata (*Porta superior* ili *Porta in Caturbo*) na kojima je bila osmerokutna kula.⁴⁵ Na njoj su Rabljani prema legendi iznijeli moći sv. Kristofora da ih zaštiti od napada. Grad je između 12. i 14. st. proširen i omeđen novim sustavom fortifikacija. Na ulazu su se nalazila Nova vrata (*Porta nuova*). To je dio grada koji se spominje u drugoj polovini 14. stoljeća.⁴⁶ Od antičkih zidina sačuvani su kameni blokovi uzidani u kulu sv. Kristofora pokraj istoimene crkve. Blokovi nisu na svom izvornom položaju, već su tamo završili kao spoliji.

Razvitak starih dalmatinskih gradova bilježimo u počecima kasnog srednjeg vijeka. U

⁴⁴ VLADISLAV BRUSIĆ (bilj. 8), 164 – 169.

⁴⁵ VLADISLAV BRUSIĆ (bilj. 8), 169.

⁴⁶ VLADISLAV BRUSIĆ (bilj. 8), 169.

Splitu, Trogiru, Zadru nastaju novi dijelovi grada, predgrađa (*burgus*) koje se okvirno može datirati u razvijeni srednji vijek. Split i Trogir imali su skućeni prvotni gradski prostor, a proširili su se već u 13. stoljeću oblikovanjem *burgusa*. Kod Zadra je to došlo kasnije jer je prostor prvotnog grada bio širi i veći. Naselja postoje u ranom srednjem vijeku izvan gradskih zidina, ali više kao zametci vezani za agrarnu djelatnost te nisu sastavni dio grada. Kasnije oni postaju dio grada te se postupno omeđuju gradskim zidinama.⁴⁷ S obzirom na navedeno možemo zaključiti kako je i zametak rapskog novog grada postojao i prije spomena u prvoj polovini 14. stoljeća.

Najstariji dio grada (Kaldanac) površinom je malen i stanovništvu je trebalo prostora na koji bi se moglo dalje širiti. Širi se na predio prozvan *burgusom* gdje se formira novi ulaz u grad, takozvana Nova vrata koja smo već spomenuli. Današnji rapski varoš dio je prostrane čistine (Trg sv. Kristofora) i prethodi novom gradu. U narodu se s vremenom dio novog grada počeo zajedno s Kaldancem nazivati Starim gradom. U prilog tezi da se na mjestu današnjeg varoša i dijela novog grada nalazilo agrarno područje možda ide činjenica da se u dijelu prostora palače Nimira nalazio prostran vrt za koji je obitelj Nimira trebala posebnog poslugu koja će ga održavati.⁴⁸ To može, ali i ne mora biti kontinuitet prijašnje tradicije. O postojanju vrta svjedoči nam i arhivska fotografija s početka 20. stoljeća.⁴⁹

Govoreći o nazivlju ulica i dijelova grada vidimo da se ono s vremenom mijenjalo. U neobjavljenim izvorima imamo navode starih imena ulica. U gradu, tj. *in citta* nalazile su se ulice: *caldo di S. Cristoforo* (vjerojatno gdje je sada crkva sv. Kristofora ili kod lože gdje se nalazila slika svetog Kristofora, koje tamo više nema, a nije poznato kako je nestala), *calle di Sopra* (vjerojatno Gornja ulica), *calle della loggia* (ulica kod lože), *calle del arcipate Marin*, *calle di Andria da Mar* (kod crkve sv. Andrije kod mora, to nije današnji sv. Andrija, već negdje u Srednjoj ulici) *calle de Felice Vucassovich* (ulica gdje je stanovao stanoviti Vukasović), *calle dell Sudigna* (možda se misli na Zudenigo ne Sudigna?), *calle Magistra (da maestrale di Mezzo)*, *calla di s. Ant. di Padova*, *calle Magistra di sotto*, *calle della piazza*, *calle del Joane Dominis*, *calle del Cernotta* (u blizini mjesta stanovanja ili nekog posjeda obitelji Cernotta, možda negdje kod njihove palače preko puta lože), *calle di S. Marin*. Moguće da je došlo do greške kod prijepisa pa se misli na Martina, što sugerira na ulicu gdje

⁴⁷ TOMISLAV RAUKAR (bilj. 14), 47, 48.

⁴⁸ ODORIKO BADURINA, (bilj.7), Knjiga III, 652.

⁴⁹ JOHANN MARINŠEK, *Pozdrav iz Raba-povijest rapskog turizma*, Brno, F. R. Z. Reprostudio Brno, 1997., 72.

je crkva sv. Martina. Teško nam je odrediti gdje su se točno sve ove ulice nalazile. Možemo pretpostaviti iz kojeg perioda nazivi datiraju.⁵⁰ Imena ulica su često davana po crkvama u gradu ili znamenitim stambenim objektima plemenitaških obitelji, tj. mjestu gdje se zna da su oni stanovali ili imali svoje posjede, zakupe, objekte. Znajući kada je sagrađena koja crkva ili stambeni objekt nekog plemića možemo otprilike odrediti i starost naziva ulica. Na pojedinim je mjestima rukopis Badurinine kronike bio teško čitljiv pa treba biti oprezan s interpretacijom.

Mjesta stanovanja rapskog plemstva bila su u srednjem vijeku raspoređena u dvije tada najvažnije ulice. To su bile *contrata macelli* koja je išla prema katedrali kroz sredinu Kaldanca. Nazvana je prema mesnici-klaonici jer je prolazila uz gradsku mesnicu. Druga od tih ulica vodila je preko lože do kneževa dvora na gornji trg. Kasnije se njihova mjesta stanovanja šire na zapadni dio grada. Sačuvane kasnogotičke i renesansne palače plemićkih obitelji Raba smještene su uglavnom na početku ili na kraju Gornje, Donje i Srednje ulice. Iznimka je palača Tudorin-Marinelis, koja je smještena gotovo na sredini Srednje ulice, te ostaci kuća Dominis i Zaro u gradskoj luci.⁵¹ Postupno se formiraju Srednja i Donja ulica koje nastaju u 12. i 13. stoljeću. Donja ulica nastaje nasipavanjem obale zbog potrebe za većim životnim prostorom uslijed povećanja broja stanovnika povezanog s ekonomskim jačanjem grada. Srednja ulica u 15. stoljeću postaje glavna gradska komunikacija.⁵² Proširenjem grada od središnje poprečne ulice (*ruga de medio*) ka zapadu grad poprima današnje dimenzije. Način gradnje u Donjoj ulici drugačiji je od načina gradnje ostalih ulica jer se kuće grade u paralelnim nizovima između ulica, a ne više oko unutarnjeg dvorišta, što sugerira mogućnost više faza gradnje, tj. ulice nisu nastajale odjednom, već postupno;⁵³ (slika 1).

3. POJEDINAČNI PRIMJERI

3.1. Velika palača Dominis

Velika palača obitelji Dominis izgrađena u drugoj pol. 15. stoljeća bila je mjesto obitavanja plemićke obitelji Dominis, jedne od najstarijih na otoku Rabu (u dokumentima se spominje od 1283. godine). Obitelj Dominis u povijesti je imala više značajnih članova. Jedan od njih je

⁵⁰ ODORIKO BADURINA, (bilj. 7), Knjiga III, 284 – 289.

⁵¹ DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 13), 122.

⁵² DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 13), 158.

⁵³ NEVEN BUDAK (bilj. 18), 130 – 133.

Ivan de Dominis, senjski biskup, diplomat i vojskovođa cara Sigismunda, kraljeva Alberta Habsburškog i Vladislava. Godine 1437. u Ugarskoj je dobio zadatak da organizira rat protiv Turske. Poginuo je u bitci kod Varne 1444. godine. Drugi Ivan de Dominis, isto tako biskup, poginuo je pod Klisom 1596. godine. Markantun de Dominis bio je poznat kao veliki fizičar, matematičar i splitski nadbiskup koji je došao u sukob s crkvenom hijerarhijom.⁵⁴ Još jedan značajan član obitelji bio je Jerko de Dominis, književnik (pjesnik i satirik).⁵⁵ Jedna grana obitelji odselila se u Šibenik, a druga je ostala na Rabu. Prezime se javlja i u Zadru, Salima na Dugom otoku te u Biogradu.⁵⁶ Obitelj Dominis imala je više stambenih zgrada u gradu. Neki od objekata zabilježeni su u arhivskim izvorima, ali se mogu identificirati i po grbu obitelji koji se obično nalazi negdje na pročelju zgrade. Na Rabu su najpoznatije kuće obitelji Dominis: velika palača Dominis na početku Srednje ulice te tzv. mala palača Dominis na Pjacetu. Osim ovih najpoznatijih, imali su i kuću na Kaldancu. Dominisi su posjedovali i dio Kneževa dvora. Obitelj Dominis imala je brojne zemljoposjede na cijelom otoku. Među njima je posjed na današnjem starom groblju u Supetarskoj Dragi toponima Petrinovo.⁵⁷

O ugledu i utjecaju koji su imali u društvu govori podatak kako je Ivan de Dominis 1571. godine zabilježen kao soprakomit rapske galije, što je bila posebna povlastica. Ivan de Dominis bio je 1571. zapovjednik rapske galije Sv. Ivan u bitci kod Lepanta.⁵⁸ Prezime Dominis spominje se kao Domine prije nego je prešlo u Dominis. O imućnosti i društvenom utjecaju Dominisa svjedoči činjenica kako je rod Domine u prvoj pol. 14. stoljeća posjedovao oko 9 kuća u rodnom gradu, Novalji i Karlobagu, 8 gospodarskih objekata, 12 zemljišnih posjeda, 33 vinograda, 48 obradivih zemljišta, 2 šume, 156 grla goveda, 755 grla sitne stoke. Posjedu izvan rapske komune, izuzev Karlobaga, tek se naslućuje opseg.⁵⁹ Originalni grb obitelji Dominis doživio je preinake kada je car Sigismund (1387. - 1437.) senjskom i zadarskom biskupu Ivanu de Dominisu, koji je bio i njegov savjetnik, kao i svima iz roda de Dominis potvrdio stari grb te zbog posebnih zasluga Ivana de Dominisa grbu dodao ukrase carskog značenja, carske orlove.⁶⁰ U heraldici orao često označava povezanost s njemačkim

⁵⁴ GOROSLAV OŠTRIĆ, *Monumenta heraldica*, Rijeka, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, 2002., 85 – 87.

⁵⁵ ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga II, 196.

⁵⁶ GOROSLAV OŠTRIĆ, (bilj. 54), 85.

⁵⁷ BOGUMIL DABO, *Imovnik i historijat crkve sv. Petra u Supetarskoj Dragi*, Rab, 1998., 8.

⁵⁸ ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga II, 189.

⁵⁹ DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 13), 230, 231.

⁶⁰ GOROSLAV OŠTRIĆ (bilj. 54), 85, 86.

kraljevima ili prinčevima. U antici orao je bio znak sunca, a dvoglavi orao označavao je izlazeće i zalazeće sunce.⁶¹ Najstariji grb obitelji iz 13. stoljeća imao je stilizirani ljiljan.⁶²

Velika palača Dominis smještena je na početku današnje Srednje ulice, nekadašnje ulice Ive Lole Ribara ili ulice Kraljice Marije (slika 2). Nalazi se nasuprot palače Nimira. Gradnja palače započela je u drugoj polovici 15. stoljeća.⁶³ Gradnja je završena oko 1490. godine.⁶⁴ Ovo je vjerojatno najveća sačuvana renesansna palača na području Kvarnera. Ne iznenađuje kako je upravo obitelj Dominis imala dovoljne materijalne uvjete da izgradi objekt tolike površine, s obzirom na prethodno navedene posjede u Rabu i izvan njega. Nekada su se uz palaču Dominis nalazila Nova vrata (*Porta nova*) kroz koja se ulazilo u grad. Palaču je sa strane gradskih vrata štiti dio gradskog zida. Za smještaj palače karakteristično je suburbano, manje izgrađeno zemljište. Jedino je na takvom terenu bilo moguće izgraditi stambeni objekt koji je za rapske prilike, ali i prilike kvarnerskih otoka, velikih dimenzija i može se okarakterizirati pojmom palače. Razvitak ovako velikih tlocrta usporediv je s drugim reprezentativnim stambenim objektima kao što je palača Moise na otoku Cresu.⁶⁵ Arhitektonska plastika već je pripisana Petru Trogiranu i Andriji Alešiju iz Drača u radovima Cvite Fiskovića, Miljenka Domijana i Marijana Bradanovića. Rad obje radionice evidentiran je i na Krku.⁶⁶

Palača je izgrađena kao dvokatnica s unutarnjim dvorištem. Funkcionalno ona više ne služi kao stambeni, nego kao poslovni objekt. Na tlocrtu palače imamo uvid u osnovne gabarite zgrade i novije pregradnje (slika 3). Pročelje palače ima izrazito renesansna obilježja s nekim elementima kasnogotičke dekorativne plastike. Građena je od pravilno klesanog, vodoravno uslojenog kamena. Prizemlje palače, na pročelju okrenutom prema Srednjoj ulici, tj. prema sjeveru, rastvoreno je s četvorima vratima i četiri prozora. Prozorski otvori i vrata jednostavni su i bez dekoracije, osim glavnog portala (slika 4). Glavni je portal prema zapadu odmaknut od središnje osi zgrade. Sastoji se od dva kanelirana dovratnika i dva polukapitela iznad kojih je smještena luneta. Polukapiteli su ukrašeni motivom akantova lišća čiji se završeci uvijaju. Zanimljivi su zbog obrade svrdlom, što se vidi po rupicama na listovima u središnjem

⁶¹ JOHN WILLIAM MOLLET, *Art and Archeology Dictionary*, London, Bracken Books, 1994., 119.

⁶² MIROSLAV GRANIĆ (bilj. 17), 240.

⁶³ VLADISLAV BRUSIĆ (bilj. 8), 131.

⁶⁴ ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga II, 49.

⁶⁵ MARIJAN BRADANOVIĆ (bilj. 16), 54 – 56.

⁶⁶ MARIJAN BRADANOVIĆ (bilj. 16), 55.

gornjem dijelu kapitela, na motivu stiliziranog ljiljana. Iz njih se u središnjem dijelu izdižu dvije volute. Na nadvratniku je isklesan grb obitelji Dominis u obliku štita na čijim se poljima nalaze već opisani simboli, dvoglavi orao i osmerokraka zvijezda. Uokviren je vijencem od lovora. Iznad nadvratnika nalazi se friz čiji su sastavni dekorativni elementi astragali i stilizirani listići. Povrh njega izdiže se rasteretni luk. Luneta je dekorirana oblim, izduljenim žljebovima te ponovno motivima astragala i stiliziranih listića. Ostali su okviri vratnih otvora prizemlja bez složenije dekoracije, s dovratnicima nad kojima se izdižu lunete. Prozorski su otvori također jednostavni i bez dekoracije. Kod većine stambenih objekata prizemni dio zgrade služio je za smještaj trgovačkih obrta, što se dobro vidi zahvaljujući otvorima „na koljeno“. Ovdje u prizemnom dijelu takvih otvora nema, međutim svi su otvori većih dimenzija, što pogoduje mogućoj zanatskoj ili trgovačkoj djelatnosti.

Glavni portal vodi u predvorje i unutarnje dvorište. Mala zatvorena dvorišta kakva nalazimo u venecijanskim kućama, važna su zbog osvjetljenja i smještaja vodospreme.⁶⁷ U atriju se nalaze tri stupa od kojih je jedan bočni danas zazidan u zidnu masu (slika 5). Širina dvorišta vidno je smanjena nedavno nadograđenim pregradnim zidovima, nakon što je i drugi bočni stup sakriven zidnom masom, iako nije u potpunosti uzidan u nju. Prizemni dijelovi služili su za trgovine i radionice, utovar robe i slično, a kroz dvorište je vodilo stubište na kat, gdje su boravili stanari.

Stubište koje se nalazi u atriju vodi na vanjski dio prvog kata zgrade. U Veneciji su se stubišta do 16. stoljeća smještala u dvorišta kako bi se uštedjelo na prostoru u kući.⁶⁸ Bočna strana stuba okrenuta prema dvorištu ukrašena je motivom cvjetova (slika 6). Najbliži uzor za palaču Dominis nalazimo u Senju. Raspored elemenata u atriju palače sličan je Lavljem dvoru u Senju, koji se nalazi unutar jedne patricijske kuće, u velikoj mjeri pregrađenoj u 19. stoljeću. Marijan Bradanović je na kapitelima atrija palače na Rabu prepoznao majstora klesara jednog kapitela koji se nalazi u gradskom muzeju u Senju.⁶⁹ Kapiteli u atriju također su obrađeni svrdlom kao i kapiteli na fasadi, ali s puno više detalja pri obradi (slika 7). Sličan način obrade kapitela svrdlom i raspored motiva možemo naći na kapitelu koji se sada nalazi u tzv. Banovoj vili ili vili bana Perovića (slika 8). U donjem dijelu kapitela na uglovima su smještena dva akantova lista, kao oni na pročelju palače Dominis i na dvama bočnim

⁶⁷ DEORAH HOWARD, *The Architectural History of Venice*, New Heaven, London, The Gatty Grabt Program, University of Yale, 2002., 66.

⁶⁸ DEBORAH HOWARD (bilj. 67), 66.

⁶⁹ MARIJAN BRADANOVIĆ (bilj. 16), 56.

kapitelima u atriju. Iznad njih izvijaju se dva roga izobilja. Rogovi izobilja i listovi pri dnu su tretirani svrdlom.⁷⁰

Na pročelnom zapadnom uglu zgrade primjetan je prekid ravnog zidanog sloga. Slog postaje neuredniji, a na jednom dijelu u razini prizemlja zid je nakošen i izbočen prema vanjštini. Prizemlje na zapadnom pročelju, koje gleda na Trg sv. Kristofora, artikulirano je s četiri otvora (jednim vratima i tri prozorska otvora). Svi su otvori i vrata jednostavni, bez dekoracije ili polukapitela kao dodatnih statičkih ili dekorativnih elemenata. Zid palače od ogradnog je zida nedavno sagrađenog stubišta (na Bobotinama) odijeljen slijepim prolazom s jednom niskom stubom. Na prvom katu zapadnog pročelja nalaze se dva otvora od kojih je manji zazidan. S obzirom na smještaj palače uz gradska vrata i zidine ovdje nije bilo potrebe za ugradnjom dekoriranih prozora. Ovdje se nalazi ugrađeni antički spolij (slika 10). O njemu je pisao Nenad Cambi koji smatra da spolij ne predstavlja glavu boga Jupitera, kako se to ranije mislilo, već portret nekog filozofa, pjesnika i govornika, a datiran je u 2. st. n. e.⁷¹ Nije zabilježeno kada je glava uzidana na ovom mjestu. Slična situacija poznata je na Krku s početka 15. stoljeća kada je knez Nikola IV. dao uzidati prerađenu antičku stelu na poligonalnu kulu.⁷² Veći otvor na prvom katu i dva na drugom katu probijeni su krajem 19. stoljeća kada je zgrada bila adaptirana u hotel.⁷³

Prvi kat zgrade, imao je funkciju *piana nobile*. Na sjevernoj strani zgrade nalazi se šest velikih prozora zahvaljujući kojima je prvi kat prozračan, osvjetljen i ugodan za boravak. Središnji je prozor kasnogotički oblikovan, od ružičaste rapske breče, mendolata, poznatog pod nazivom rapski mramor (slika 11). Klupica prozora obrubljena je tordiranim užetom, a podržavaju je tri velike konzole. Doprozornici su ukrašeni motivom tordiranog užeta, te se na njih nastavlja šiljasti gotički završetak u obliku trilobita koji je okrhnut, na rubovima je ukrašen dentima. Na vrhu se nalazi lisnati akroterij. Ostali su prozori prvog kata renesansne monofore s kaneliranim doprozornicima i polukapitelima, ukrašenim u istoj maniri kao i oni na glavnom portalu. Luneta se sastoji od dvije bogate girlande koje se spajaju u sredini.

⁷⁰ Nastavit ćemo ove paralele s jednim otučenim grbom u rapskom lapidariju (slika 9). Insignije grba bile su smještene unutar štita izvana omeđenog s dva roga izobilja tretirana svrdlom. Ne zna se čije su insignije bile na grbu, ali ga se datira oko 1500. godine. Najvjerojatnije je grb rad radionice Petra Trogirana nosio insignije obitelji Dominis. U prilog tomu ide i arhivska fotografija iz fototeke konzervatorskog zavoda u Rijeci na kojoj se vidi kako je grb bio uzidan u nadvratnik objekta u blizini kasnije pregrađene palače Dominis na Kaldancu.

⁷¹ NENAD CAMBI, Zapažanja o antičkoj skulpturi na Rabu, u: *Rapski zbornik I*, Zgreb, JAZU, 1987., 178, 179.

⁷² MARIJAN BRADANOVIĆ (bilj. 16), 55.

⁷³ MILJENKO DOMIJAN (bilj. 12), 179.

Vanjski rub lunete obrubljen je astragalima. U ravnini polukapitela na vanjskom rubu lunete sa svake je strane isklesan jedan cvijet s listićem. Majstor je veliku pažnju poklonio dekoraciji prozora, reljefno obrađujući i intrados lunete. Lukovi prozorskih otvora tj. intrada lunete zapadno od središnje gotičke monofore ukrašeni su motivom kružnica koje se preklapaju (slika 12). Intrados lunete prozora smještenog lijevo od gotičke monofore ukrašen je motivom cvjetova (slika 13). Renesansne monofore imaju i klupčice. Nose ih dvije konzole u obliku blago svinutog lista. Razmak između gotičkog prozora i renesansne monofore dovoljno je velik za smještaj još jednog otvora, međutim otvora nema što remeti kontinuitet raščlambe zida.

Između prvog i drugog kata na istočnom dijelu građevine nalazi se grb obitelji Dominis, isklesan u kasnogotičkom stilu. Način oblikovanja povezuje ga s radionicom kipara Andrije Alešija.⁷⁴ Slično oblikovanje nalazimo na grbu obitelji Cernotta i na grbu obitelji Nimira koji se nalaze na njihovim kućama. Na drugom katu nalaze se četiri velike dekorirane renesansne monofore i jedan manji polukružni otvor bez dekoracije (slika 14). Dekoracija je ista kao kod monofora na prvom katu, izuzev okvira lunete, koji nisu ispunjeni vijencem koji se spaja na sredini, već je samo profiliran. S obzirom na način obrade kamena, odabir i smještaj motiva, prethodno navedeni primjeri kapitela atrija palače, polukapitela na pročelju, kapitela u vili bana Perovića te grba s otučenim insignijama u lapidariju mogu se povezati s radionicom istog majstora – Petra Trogirana. Za Petra Radova smatra se kako je sudjelovao na uređenju Lavljeg dvora u Senju, a njegov koncept atrija odgovara ovoj palači.⁷⁵ Kapiteli u atriju velike palače Dominis također su obrađeni svrdlom kao i kapiteli na fasadi, ali s puno više detalja pri obradi.

O unutarnjem uređenju palače Dominis ne može se napisati mnogo zbog višekratnih pregradnji zgrade. Izvorna podjela u unutrašnjosti zgrade nije sačuvana. Sačuvani su neki njezini izvorni elementi kao što su dijelovi grednjaka i kamene konzole.⁷⁶ Na prvom katu u unutrašnjosti zgrade još uvijek se vide konzole u hodniku u obliku blago svijenog lista. Iste konzole danas su prebojane. O unutarnjem uređenju ipak nešto možemo doznati iz različitih izvora, koji bilježe kako se u kući Dominis nalazio kameni umivaonik iz 15. stoljeća za pranje ruku *ante pastum*. Izgledao je poput primjera iz katedrale i bio je izrađen od crvene breče.

⁷⁴ MILJENKO DOMIJAN (bilj.12), 178.

⁷⁵ MARIJAN BRADANOVIĆ, (bilj. 16), 3, 6.

⁷⁶ MILJENKO DOMIJAN (bilj. 12), 179.

Razlika je bila u dimenzijama jer je onaj u kući Dominis bio manji.⁷⁷ Spominje se kako se nalazio u kući Dominis do 1912. godine, ali je nejasno misli li se na kuću Dominis u Srednjoj ulici ili na neku drugu u posjedu obitelji Dominis, primjerice na njihovu kuću nasuprot tvrđave Revelin. U knjizi Goroslava Oštrića objavljena je slika renesansnog umivaonika s grbom obitelji Dominis koji bi mogao biti taj iz kuće Dominis.⁷⁸ Oštrić ne navodi gdje se umivaonik nalazio već samo da je u Rabu. Nije poznato da se u kući nalazila privatna kapela što ne znači da nije postojala. Neobjavljeni izvori govore kako je Margarita de Dominis 1455. htjela graditi kapelu u kući pokojne Marije de Petrogna, ali je biskup odredio da se kapela ipak izgradi u katedrali. Kućne kapele plemićkih obitelji spominju se 1801. godine te se navodi kako su mise moguće u kući Dominisa, kod plemića Boni i plemića Predolin.⁷⁹

3.2. Mala palača Dominis

Mala palača Dominis smještena je na rubu najstarijeg dijelu grada Kaldanca, na današnjoj Pjacetici ili Trgu slobode (slika 15). Nekada se taj prostor zvao i Trg sv. Tome jer je na mjestu sadašnje barokne crkve sv. Justine postojala crkva sv. Tome. Trg se nazivao Stari trg ili *Platea vecchia* jer se tamo nalazila stara gradska loža prije nego je preseljena na današnje mjesto. Mala kuća ili mala palača Dominis nalazi se na samom početku današnje ulice Ivana Rabljanina koja vodi prema nekadašnjoj katedrali. Odmah nasuprot nje, na početku Gornje ulice smještena je velika palača obitelji Galzigna. Mala palača Dominis danas služi za privatno stanovanje, zbog čega je adaptirana. Na palači prepoznajemo, osim grba obitelji Dominis, i grb obitelji Cernotta. Grb obitelji Dominis nalazi se na nadvratniku glavnog portala, na zapadnom pročelju okrenutom prema Trgu slobode te južno, uz glavni portal. Grb obitelji Cernotta uzidan je sjeverno uz glavni portal, ali i na sjevernom pročelju palače okrenutom prema ulici Ivana Rabljanina. Preciznije, nalazi se na nadvratniku ulaznih vrata na sjevernom pročelju. Postojanje grba dviju plemićkih obitelji na kući upućuje na mogućnost da je kuća bila u vlasništvu dviju obitelji – Cernotta i Dominis – u različitim vremenima. Zgrada je poznata kao mala palača Dominis i nije poznato kada je moglo doći do suvlasništva još jedne obitelji. Jedno od objašnjenja je bračna veza između pripadnika dviju obitelji zbog čega se na kući nalaze dva grba. Drugo objašnjenje je kupovina dijela kuće, a treća mogućnost je naknadna ugradnja grba obitelji Cernotta.

⁷⁷ ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga I, 796.

⁷⁸ GOROSLAV OŠTRIĆ (bilj. 54), 149.

⁷⁹ ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga I, 813.

Način zidanja ove male palače nije svugdje jednak. Cijeli sjeverni dio objekta, okrenut prema ulici Ivana Rabljanina i ugaoni dio pročelja, okrenut na Pjacetu, napravljen je od pravilno klesanog kamena. Većina zapadnog pročelja okrenutog prema Pjacetu rađena je od kamena manjih dimenzija i nepravilnijih oblika te spolija. Na ovom dijelu primjetni su naknadni popravci zida i zazidavanje vrata i prozora. Pročelje je raščlanjeno jednim ulaznim vratima, postavljenim daleko od središnjeg dijela zgrade, prema sjevernom uglu palače. Iako nemaju nikakve dekoracije, vjerojatno se radi o glavnom ulazu, sudeći po smještaju grbova oko njih. Iznad jednostavnih dovratnika i nadvratnika izdiže se luneta s praznim središnjim poljem. Nakon glavnog ulaza nalazi se hodnik koji vodi u maleni atrij. On je prije vjerojatno bio veće površine, međutim prepolovljen je pregradnim zidom. Pregradni zid sada dijeli kuću i atrij koji su nekada mogli činiti jednu cjelinu. To zaključujemo po vrlo nezgrapnim proporcijama atrija, koji je duži nego što je širi. U njemu se mogu vidjeti dijelovi unutarnje opreme za stanovanje. To je primjerice gotičko grlo bunara iz 15. stoljeća, malih dimenzija, okruženo slijepim lukovima, ispod kojeg se nalazi cisterna. Svaka je veća kuća u 15. i 16. stoljeću imala cisternu ili bunar. Cisterne su bile ispod prizemlja, mogle su isto tako biti u predvorju ili u dvorištu kuća. Uz pregradni zid nalazi se niska kamena klupica za sjedenje sastavljena od dva polustupića koja su kamenim pločama spojena s pregradnim zidom. Na njih je položena ravna kamena ploča. Na prednjoj su strani polustupića baze i polukapiteli dekorirani vegetabilnim te geometrijskim motivima. Na polukapitelima mogu se prepoznati lisnati vegetabilni oblici, a na bazi dva polukruga položena jedan unutar drugog uz donji rub baze. Kamen je vrlo oštećen i izlizan, što otežava detaljniji opis predmeta. Unutar atrija nalazi se stubište koje vodi na prvi kat. Stube su na bočnim stranicama uz rub blago profilirane, a na središnjem dijelu blago ispupčene prema van, što im daje jastučasti oblik.

Na vanjskom zapadnom dijelu zgrade, u dijelu više orijentiranom prema jugu i prema moru, nalaze se zazidana još jedna vrata sa širokim polukružnim lukom (slika 16). Vrata su neobično nisko postavljena. Promatrajući ih čini se da je nekada hodna površina na ovom dijelu trga bila niža. U prilog tome mogla bi govoriti činjenica kako u zidu okrenutom prema moru, ispod današnje hodne površine Trga slobode, možemo također vidjeti zazidan poveći otvor ili vrata. Iznad prethodno spomenutih zazidanih vrata na kući nalazi se manji otvor. Nepoznato je čemu bi mogao služiti mali otvor odmah iznad vrata ili kakvog prolaza. Vjerojatno je on probijen nakon što su vrata zazidana. Sjeverno uz glavni portal s grbovima, prema uglu zgrade, nalazi se prozor sa svojom standardnom opremom, doprozornicima i malom prozorskom klupčicom profiliranom na donjem prednjem rubu. Južno od glavnog

portala još su dva veća prozora s polukružnim nadvojima. Također imaju prozorske klupice i oba su bez dekoracije.

Prvi kat zgrade opremljen je trima otvorima, od kojih su dva izrađena u gotičkom stilu sa šiljastim lučnim završetkom obrubljenim dentima. Prozor na sjevernom uglu zgrade ima polukapitele dekorirane motivom dijamantnog niza, vidljivog i na rubu prozorske klupe. Međutim, ti polukapiteli djeluju kao konzole, naknadno umetnute kako bi imitirale polukapitele. Za razliku od drugog prozora u nizu na prvom katu, ovaj nema konzole koje bi pridržavale klupicu (slika 17). Polukapiteli drugog prozora nemaju kao element ukrašavanja motiv dijamanta, već su samo profilirani. Treći prozor najraskošniji je i najveći. Sada služi kao manji balkon s metalnom ogradom. Ispod se nalazi prozorska klupica, nedekorirana, koja počiva na tri konzole. Dvije bočne konzole iste su kao konzole na već spomenutom prozoru na prvom katu, dok je treća u obliku lavlje glave koja u ustima ima umetnut željezni kolot. Na mjestu gdje se spajaju sve tri konzole s klupicom postoje tragovi sive cementne žbuke kakva je i na sljubnicama zidova. U gornjem lijevom i desnom uglu unutar kamenog okvira smještene su dvije manje cvjetne rozete (slika 18). Slične prozore možemo vidjeti u Zadru na kući Nassis.⁸⁰ Ispod njih se smjestio polukružni nadvoj obrubljen dentima i gotičkim tordiranim užetom. U sredini je nadvoj prekinut umetanjem bijelog kamena pravokutnog oblika koji se čini kao spolij jer se ne uklapa u gornju cjelinu od rapske breče, a primjetna je i siva cementna žbuka koja ga spaja s cjelinom. Doprozornici su također od bijelog kamena. Na više su mjesta spajani sivom cementnom žbukom. Lijevi doprozornik ima dvije rupe koje se ne nalaze na desnom doprozorniku. Cijeli prozor je očito sastavljen od spoliranih ulomaka.

Gornji dio prozora napravljen je od rapske breče i ukrašen je motivom rozete sa 12 latica koji se javlja i na portalu palače Nimira, a za njega iz ugovora znamo da ga je radio Andrija Aleši. Motiv cvjetne rozete susrećemo i na crkvi sv. Frane na Komrčaru, na kojoj je radio Petar Trogirani. Iz arhivskih fotografija palače Nimira, prije rušenja jednog njenog dijela, može se vidjeti kako se na prvom katu, uz sam portal, nalazio veliki otvor s drvenim vratima, dva dovratnika i prozorskom klupicom s pridržavajućim konzolama. Na dovratnicima se nalazio polukružni nadvoj unutar kamenog okvira koji izgleda poput ovog na maloj palači Dominis. Na njemu nalazimo motiv cvjetnih rozeta u uglovima i tordiranog užeta. Iz fotografije raspoznavamo da je na sredinu lučnog nadvoja bio umetnut jedan kamen različit od ostatka okvira. Ugrađivanjem gornjeg dijela nekadašnj renesansne monofore u malu palaču

⁸⁰ LARIS BORIĆ, O pojavi ranorenesansnih dekorativnih motiva u zadarskoj gotičkoj stambenoj arhitekturi sedamdesetih godina 15. st. *Peristil*, 56, 2013., 54.

Dominis nastojalo se oponašati prozor pretvoren u balkon koji vidimo na arhivskim fotografijama palače Nimira (slika 19, slika 20).⁸¹ Fotografiju istog donosi knjiga *Arbe, Stadt und Insel*.⁸² Iznad opisanog prozora s motivom rozete sastavljenog od različitih ulomaka, na maloj palači Dominis nalazi se još jedan naknadno uzidani ulomak, pravokutan blok od bijelog kamena postavljen horizontalno. Na zidu zapadnog pročelja nalaze se još dva spolija na kojima možemo prepoznati dijelove krakova s motivom križa. Oba su horizontalno položena u zid. Na završetku jednog kraka može se vidjeti karakteristično zadebljanje, zbog čega datiramo ulomke u ranokršćansko razdoblje. Oba ulomka dio su jedne cjeline, odnosno pilastra. Možda su uzidani u zid nakon rušenja crkve sv. Tome koja se nalazila preko puta male palače Dominis.

Sjeverno pročelje zgrade, orijentirano prema ulici Ivana Rabljanina, na samom je rubu rastvoreno jednim kvadratnim otvorom i vratima koja su u više od pola svoje visine zazidana kamenom, tako da je ostao samo pravokutni otvor pri vrhu. Dalje se u prizemlju nastavljaju još dva veća prozora i vrata koja na nadvoju imaju grb obitelji Cernotta, iza kojih se nalazi dvorište. Atrij iza vrata s grbom Cernotta nije očuvao svoj izvorni oblik. Bočna, sjeverna strana zgrade puno je jednostavnije oblikovana, bez ikakve dekoracije. Zidani kameni slog pravilan je i uredan, sastavljen od pravokutnih klesanaca (slika 21). Na prvom katu nalazi se prozor koji nije u cijelosti očuvan. U originalu je on bio u obliku renesansne monofore. Od nje su se danas očuvala samo dva kanelirana doprozornika. Južna strana zgrade sačuvala je jako malo starijih slojeva. Uglavnom je prezidana i dodani su joj recentni prozori i vrata.

Analizom čitavog sklopa, ne uzimajući u obzir položaje grbova, možemo zaključiti kako se kuća dijeli na dva dijela. To je dio s urednim zidnim slogom (pravilni kameni klesanci) i dijelom koji je nepravilniji, a sastoji se od puno naknadnih zidnih zapuna i sitnijeg kamena te spolija. Neuredniji dio vjerojatno je dio građevine ranijeg razdoblja srednjeg vijeka. Građevina se nalazi na samom rubu starog grada, na granici s novim dijelom, koji se intenzivnije počeo naseljavati tek kasnije pa do proširenja kuće dolazi kasnije. Možemo zaključiti da je taj neuredniji dio stariji. Kuća se s vremenom mogla proširiti prema ulici Ivana Rabljanina te prema samostanu i crkvi sv. Andrije. Isto tako, takvo stanje može označavati i podjelu između dvije obitelji (jedna je mogla useliti u kuću kasnije i nadograditi je pa je i zidani slog drugačiji) koje su živjele u jednoj zgradi i možda je upravo zbog toga nastao pregradni zid koji dijeli jedan atrij na dva manja. Teško je reći iz kojeg je vremena pregradni

⁸¹ JOHANN MARINŠEK (bilj. 49), 94.

⁸² W. VON SCHLEYER (bilj. 6), 166.

zid, s obzirom na to da je nedavno ožbukano. Iz pregleda jedne turističke monografije o Rabu na starim se fotografijama Raba vidi dio male palače Dominis. Može se razaznati dio pročelja s glavnim ulazom i dio prvog kata. Na prvom katu probijena su dva otvora, ali iz fotografija se ne mogu prepoznati gotičke monofore i šiljasti završeci, već je evidentno samo da su prozori jednostavnog pravokutnog oblika. Nema gotičke monofore na prvom katu sjeverno od glavnog portala, kao ni prozora u prizemlju, sjeverno od glavnog portala.⁸³ Očito je stoga da je kuća preuređena i u novije vrijeme. Navedena činjenica dodatno otežava određivanje izgleda palače.

Valja spomenuti i skicu Frana Marochinija u njegovoj knjizi o obitelji Marochini u kojoj je prikazao prostor trga na kojem se nalazi mala palača Dominis. Skica je rađena prema veduti grada Raba iz 17. stoljeća. Na njoj se vidi mala palača Dominis, građevina kvadratnog zatvorenog tlocrta. Za razliku od današnjeg stanja, na skici zgrada ima više etaža nego danas. Uglovi sjevernog pročelja provideni su s dva prozora i vratima. Danas na sjevernom uglu, koji nije ožbukano, vidimo ostatak samo jednog renesansnog prozora. O mogućem drugačijem izgledu ugla govori činjenica kako se danas na završetku njegovog gornjeg dijela zida uz krovnište vidi drugačija žbuka u sljubnicama, što sugerira rekonstrukciju dijela zida. Kako se zid spušta prema središnjem dijelu sjevernog pročelja vidljiva su naknadna oštećenja zidnog plašta. Na drugom se uglu sjevernog pročelja, ožbukano najnovijim mortom, također nalazi trag nekadašnjeg prozora. Na Marochinijevoj skici unutarne dvorište djeluje prostranije nego danas. Razlog tome mogu biti nedavne pregradnje i promjene funkcija prizemlja zgrade. Zanimljivo je da skica u blizini ovog sklopa prikazuje još jedan manji objekt. Njegov položaj upućuje na to da je hodna površina bila bliže moru nego danas.⁸⁴ Treba istaknuti kako je skica nastala mogućom autorskom interpretacijom poznate, nažalost više puta restaurirane vedute grada Raba iz 17. stoljeća.

3.3. Mala palača Galzigna

Obitelj Gauzigna ili Galzigna jedna je od plemićkih rapskih obitelji čije je prezime romanskog porijekla. U 15. stoljeću može ga se naći i u drugim gradovima na Jadranu, primjerice u Dubrovniku. Bilježe se i u Trogiru te Zadru. Prema Odoriku Badurini, tu su obitelj nekada zvali Gožinić, pogotovo na Pagu.⁸⁵ Danas je od tog nekadašnjeg naziva za

⁸³ JOHANN MARINŠEK (bilj. 49), 119.

⁸⁴ FRANO MAROCHINI, *Album s najduljeg putovanja*, vlastito izdanje, Rijeka, 2008., 12.

⁸⁵ ODORIKO BADURINA (bilj. 7), 131.

obitelj Galzigna ostao toponim Gožinka u Kamporu. Gožinka je uvala koja je vjerojatno nekada bila u njihovom posjedu. Današnjom inačicom prezimena Gožinić ili Galzigna možda se može smatrati prezime Godinić koje i danas postoji na Rabu. Galzigna je jedan od najstarijih i u srednjem vijeku najvećih plemićkih rodova na Rabu. Članovi su ove obitelji i u prvoj polovici 14. stoljeća zauzimali najviše položaje u rapskoj komuni. Poznato je kako su se intenzivno bavili stočarstvom te su imali brojne pašnjake u Kalifrontu (današnji Kampor na Rabu), ali su isto tako imali i posjede izvan komune. Prije nego je rod Domine doživio veliki uspon, Galzigne su bili najugledniji plemićki rod u Rabu zajedno s obiteljima Zudenico, Hermolais i Domine (Dominis). Iz raznih spisa i arhivskih izvora doznajemo nešto i o njihovim nekretninama na Rabu. Od 1369. do 1382. godine imali su 5 kuća, 3 gospodarska objekta, 12 vinograda i 44 druga obradiva zemljišta.⁸⁶ O velikoj važnosti koju su pridavali prezentaciji vlastitog roda u društvu svojim posjedima i nekretninama govori i činjenica kako je 1803. godine pri procjenjivanju kuća u Rabu najvišu procjenu dobila kuća Dujma Galzigne i Krsta Livića (Livić je još jedna rapska plemićka obitelj). Svaka je procijenjena na 700 forinti. Grb obitelji Galzigna sastoji se od propetog lava koji u šapama drži orlovo krilo.⁸⁷ Lav stoji na jednoj nozi, druga je polusavijena i podignuta te ne dodiruje tlo, dok su obadvije prednje šape podignute. Okrenut je prema lijevoj strani, glava i trup prikazani su iz profila, usta su poluotvorena, a jezik je ispružen (slika 22). Takav položaj lava u heraldici se naziva *rampant* i označava velikodušnost.⁸⁸

Jedna od dviju danas sačuvanih palača ove obitelji nalazi se u Donjoj ulici i poznata je kao mala palača Galzigna.⁸⁹ Njezin tlocrt prikazao je već W. von Schleyer 1914. godine;⁹⁰ (slika 23). Smještena je u blizini kneževa dvora, a portal joj se nalazi nasuprot portala s grbom obitelji Benedetti. Danas se ona sastoji od prizemlja i dva kata. U prizemlju možemo primijetiti neuredan zidani slog na pročelju. Kamen od kojeg je građeno prizemlje manjih je dimenzija i nepravilnijeg oblika od kamena na katovima. Ovo sugerira raniju fazu gradnje od 15. ili 16. stoljeća. Katovi iznad prizemlja građeni su od pravilnih klesanaca, što već odgovara razdoblju 15. stoljeća i dalje. Glavni portal pokazuje značajke renesanse i baroka (slika 24). Prvotni renesansni portal na kojem prepoznajemo motiv dijamanata na polukapitelima

⁸⁶ DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 13), 232, 233.

⁸⁷ GOROSLAV OŠTRIĆ (bilj. 54), 150.

⁸⁸ JOHN WILLIAM MOLLET (bilj. 61), 195.

⁸⁹ MILJENKO DOMIJAN (bilj. 12), 184, 185.

⁹⁰ W. VON SCHLEYER (bilj. 6), 151.

uokviren je bunjastim dovratnicima i trokutastim zabatom. Na nadvratniku se nalazi sljedeći natpis: „A LABIIS INIQVIS ET A LINGVA DOLOSA ERVE ME DOMINE“. Desno od portala manji je kvadratni prozor. Iznad, na prvom katu, nalazi se skromna, ali elegantna gotička monofora na čijim doprozornicima primjećujemo rupe koje su mogle služiti kao utor za željeznu ogradu. Ispod monofore nalazi se vijenac koji ukrašava prozorsku klupu. Prednji rub nosi dijamantni niz. Pridržava ga šest konzola u obliku lavljih glava, kakve možemo vidjeti i na mnogo drugih kuća po gradu. Navedeni vijenac odlomljen je s desne strane (slika 25). Fragment vijenca s istim motivom vidi se desno, malo ispod razine konzola. Ne znamo je li to dio prozorske klupčice koji je odlomljen i naknadno uzidan u zid. Desno od monofore nalaze se dva prozora od kojih je prvi smješten unutar okvira većeg prozora koji je sada zazidan. Na drugom su katu još dva otvora.

Kroz glavni portal vidi se manje, po dimenzijama i dekoraciji skromni atrij (slika 26). Ulazni dio nadsvođen je lukom. On nije ožbukani pa imamo pogled na crvene duguljaste cigle i sljubnice. Na samoj sredini luka nalazi se fino oblikovan zaglavni kamen koji je na užem donjem dijelu oblo profiliran. Isti takav zaglavni kamen-podupirač nalazi se na luku desno od ulaza koji nosi stubište. Na zidu lijevo od ulaza probijena su dvojna vrata. Radi se o novijoj intervenciji, kada je zgrada adaptirana u ugostiteljski objekt. Nakon njih primjetan je trag širokog luka od crvene cigle u zidu koji bi mogao biti rasteretni luk ili luk od naknadno zazidanih vrata. S ulaznih vrata vidi se stubište koje vodi do unutarnjeg balkona zahvaljujući kojem se može obići gotovo cijeli prvi kat. Valja spomenuti uska vrata, tj. unutrašnji portal odmah u prizemlju nasuprot glavnog portala (slika 27). Njih je još ranije zabilježio W. von Schleyer u svojem osvrtu na rapsku stambenu arhitekturu.⁹¹ Vrata su posebno zanimljiva jer takav tip na Rabu nije čest. Možemo naići na vrata koja su uska, izdužena, a gornji im je dio izlomljen pri uglovima, ali nipošto nijedna nemaju ovakvu profilaciju i dekoraciju. Ovdje u gornjim uglovima naziru se dva reljefa s motivom cvijeta i dva lista koja izbijaju sa strane. Listovi i latice lagano su izduženi kako bi pratili obrise okvira u koji su smješteni. Identično oblikovane listove, s istom težnjom da se prilagode okviru, nalazimo na jednoj malenoj kustodiji uzidanoj u senjskoj katedrali, ali i u crkvi sv. Frane na Komrčaru. Obli dovratnici u gornjim uglovima vrata nagovještaju oblik gotičke monofore, međutim ne završavaju šiljastim završetkom, već ravnim elegantnim nadvratnikom koji je na van blago zaobljen i ispupčen poput dovratnika. Baze elegantnih dovratnika ukrašene su na isti način kao i polustupići na vanjskim uglovnim dijelovima pročelja stambenih kuća po gradu. Iste uglovne polustupiče

⁹¹ W. VON SCHLEYER (bilj. 6), 152.

nalazimo drugdje po Dalmaciji, ali i u Senju. Slično oblikovanje okvira vrata srećemo u Dubrovniku tijekom 15. i 16. stoljeća. U Dubrovniku takav oblik nalazimo na kući Goce u Restićevoj ulici 4 na vanjskim vratima. Ova se kuća od svih sačuvanih u Dubrovniku smatra najkvalitetnijom i najstarijom. Različito oblikovanje okvira vrata u Rabu u usporedbi s dubrovačkim primjerom nalazimo u detaljima dimenzija i dekoracije. U Dubrovniku su šira i bez dekoracije u gornjim uglovnim dijelovima.⁹² Sličniji primjer nalazimo na vratima kuće u Sarakinoj ulici 7, također u Dubrovniku, na detalju zapadnog pročelja koje je uže.⁹³ Vrata s ovako oblikovanim dovratnicima i nadvratnikom nazivamo vrata sa stlačenim lukom.⁹⁴ Kroz vrata male palače Galzigna ulazi se u drugu prostoriju kojoj je hodna površina podignuta i koja je danas adaptirana u ugostiteljski objekt. U vanjskom dijelu atrija sačuvano je staro opločenje od izlisanog kamena kakvo se nalazilo po cijeloj Donjoj ulici, dok je ostatak hodnih površina prilagođen zahtjevima modernog vremena.

Na bočnom zidu, prije početka drugog kraka stubišta u dvorištu, nalazi se masivan prozor od ružičaste rapske breče sa željeznim rešetkama (slika 28). Vanjske stranice obrubljene su motivom denta, a unutarnje su blago zakošene. Otvor dokazuje kako se na suprotnoj strani nalazila prostorija koja je danas zazidana opekom i zatrpana (vjerojatno podrum ili kakva radionica). Penjući se na vrh dolazimo do bočnog unutarnjeg baroknog portala. On vodi u prostorije danas adaptirane u moderne stanove. Zanimljivi detalj na unutarnjem zidu pročelja dvije su stube (od kojih je jedna evidentno nova, betonska) ispod gotičke monofore, koje mogu služiti kao pristup prozoru. Sa strane stuba nalaze se povišene istake koje su mogle poslužiti za počinak i sjedenje pored prozora (sedilja); (slika 29).

Pročelje okrenuto Srednjoj ulici danas je posve ožbukano, kao i unutrašnjost zidova u dvorištu od razine prvog kata pa ne vidimo originalnu strukturu zidova. Na pročelju se još mogu uočiti tri konzole, od kojih je treća u obliku ženske glave, dimenzija nešto manjih od prirodne veličine (slika 30). Glava, izrađena od bijelog kamena, u dobrom je stanju. Ima otvorena usta, istaknuto oblikovane crte očnih kapaka i zjenice. Na glavi ima dodatak koji vjerojatno predstavlja dio ženske nošnje. Na njoj su probušene tri rupe. Glava je možda ugrađena naknadno kao spolij. Tri konzole daju naslutiti gotički ili renesansni prozor, možda u funkciji balkona, s prozorskom klupicom i ogradom koju su pridržavale. Način obrade ove

⁹² NADA GRUJIĆ (bilj. 35), 36, 37.

⁹³ NADA GRUJIĆ (bilj. 35), 84.

⁹⁴ ZORISLAV HORVAT, O nekim srednjovjekovnim kamenim dovratnicima, u: *Bulletin razreda za likovne umjetnosti JAZU*, Zagreb, 1987., 1 (58).

glave podsjeća na prikaz glave *putta* na umivaoniku iz rapske katedrale (slika 31). Detaljno su obrađene crte oko očiju i očnih kapaka te zjenice. Otvorena usta zauzimaju isti oblik. Nos je malen, ravan. Glave su obje okruglastog, neizduženog oblika, s oblim obrazima i blago istaknutim jagodicama te blago ispupčenom bradom.

Na ožbukanom pročelju susjedne kuće okrenutom prema Donjoj ulici nalaze se dva zanimljiva arhitektonska elementa (slika 32). Gornji rub dvostruko je profiliran, a u središnjem tijelu uokviren je reljefni motiv cvijeta. Donji dio, poput valovite trake izbačene prema van, prošupljen je na dva mjesta. Rubni dio ima okruglu rupu dovoljno veliku da se provuče kolac ili drvena greda. Ovakva prošupljena konzola naziva se u literaturi uho ili *auricul*.⁹⁵ Iste arhitektonske elemente nalazimo i na kućama po otoku Cresu. Na jednoj grafici iz Jacksonova putopisa prikazano je korištenje perforiranih konzola na creskoj kući Rodinis iz 16. st. jasno se razaznaju drveni kolci provučeni kroz rupe (slika 33).⁹⁶

Iz spomenutih dekorativnih detalja kao što su gotička vrata u prizemlju, barokni portal na katu te otvor od rapske breče, možemo zaključiti kako je postojala težnja da se unutrašnjost kuće opremi profinjenim, elegantnim, iako skromnim, dekorativnim elementima. Unutarnje dvorište podsjeća na ono palače Nassis u Zadru. Stubište je smješteno slično kao u maloj palači Galzigna. Na bočnom zidu u ravnini s prvim krakom stubišta nalazi se pravokutni otvor, slično kao što je u rapskom slučaju, a grlo cisterne smješteno je podno stubišta na mjestu gdje se sijeku njegovi krakovi. Treba napomenuti kako je grlo cisterne rapskog primjera posve novi dodatak (nije sačuvan izvorni primjerak). Rapski primjer odjek je puno raskošnijeg, zadarskog, koji se od rapskog razlikuje i po stupovima koji pridržavaju zid na ulazu u zgradu.

⁹⁵ JOŠKO BELAMARIĆ, Urbanistički aspekti prve dubrovačke industrije u 15. i 16. st., u: *Zbornik dana Cvite Fiskovića II. - Renesansa i renesanse u Hrvatskoj*, Predrag Marković, Jasenka Gudelj (ur.), Zagreb, Institut za povijest umjetnosti – Odsjek za povijest umjetnosti, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2008., 360. Služili su za sušenje platna ili sukna, rastiranje rublja, voća i dr. Javljuju se na dalmatinskim kućama od 15. do 19. st. Joško Belamarić o njima piše u kontekstu dubrovačke stambene arhitekture. Iz jednog pisma Ljubi Karamanu saznajemo kako se isti element nalazi i u Rabu gdje su *auriculi* korišteni za sušenje i rastiranje svile. Žene, nakon što bi istkale tkaninu, sastavile bi dva kraja, a na konzole bi stavile drvenu os. Na nju bi natakuli i objesili dužinom prozora duljinu tkanine na pola. *Auriculi* se u Dalmaciji javljaju paralelno s razvojem suknarske industrije u 15. st.

⁹⁶ T. G. JACKSON, Volume III, (bilj. 3), 115. Ovaj funkcionalni arhitektonski element, često dekoriran, nalazimo i u Veneciji na pročeljima kuća. Jedno od takvih svjedočanstava nam je slika Vittorea Carpaccia *Čudo Pravoga križa* iz 1494. godine, D. HOWARD, (bilj. 67), 46.

3.4. Velika palača Galzigna

Velika palača obitelji Galzigna smještena je u Gornjoj ulici nasuprot barokne crkve sv. Justine na čijem se mjestu nekad nalazila crkva sv. Tome. Nalazi se iza trga Pjaceta, na gornjem dijelu početka novoga grada. Zgrada se sastoji od prizemlja i dva kata. Zidana je od pravilnih, izduženih klesanaca s debelim sljubnicama. Dovratnici i nadvratnik glavnog ulaznog portala višestruko su profilirani. Dovratnici nemaju klasične polukapitele i baze. Donji dio dovratnika ukrašen je listovima lovora koji se isprepleću poput plamenih jezičaka. Iznad nadvratnika nalazi se stepenasti, prema van istaknuti vijenac s nanizanim dentima (slika 34). On blago natkriva glavni ulaz i tako štiti od padalina. U prizemlju zapadno od glavnog ulaza, pored prozorskog otvora, vidljiv je trag širokog lučnog nadvoja od crvene opeke. Mogao je služiti kao prolaz. Sada je zazidan, a unutar njega je smješten manji pravokutni prozor. Smatra se kako je lučni nadvoj ostatak nekadašnjeg uličnog prolaza kroz sklop palače. Na veduti grada Raba iz samostana sv. Antuna Opata vidi se svođeni prolaz uz palaču.⁹⁷ Na veduti (slika 35), prije njene restauracije, ispred prolaza nazirale su se kuće, dakle prostor nije bio prazna čistina kao na veduti nakon restauracije, što unosi dodatne zbunjujuće informacije o izvornom stanju ovog dijela palače. Pretpostavka je kako su navedeni prolaz i lučni nadvoj postojali negdje u dijelu grada oko velike palače Galzigna.

Vedutu grada Raba iz samostana sv. Antuna Opata na kojoj je prikazan grad s Bogorodicom i malim Isusom te nepoznatim svecem iz više razloga ne smijemo olako uzeti kao potpuno vjerodostojan povijesni izvor. Slika je hipotetski pripisana Antoniu Morreschiju, uz napomenu da je na njoj bilo i kasnijih intervencija.⁹⁸ Zbog oštećenosti slika je naposljetku sedamdesetih godina 20. stoljeća poslana na restauraciju. Određeni njeni dijelovi restaurirani su neautentično, s obzirom na to da je slika na nekim dijelovima već bila toliko oštećena da se nije moglo utvrditi kako je na tim mjestima izgledala. To je, primjerice, slučaj s prikazom kneževe palače i gradske luke. Osim na oštećenim dijelovima preinake su rađene i na dijelovima koji su bili dobro očuvani.⁹⁹

Radovan Ivančević imao je sreću analizirati sliku prije nego je dospjela na restauraciju. On

⁹⁷ DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 20), 16, 300.

⁹⁸ ANITA PAHLJINA, Prijedlog za slikara Antonija Moreschija u Rabu, u: *Rapski zbornik II*, Josip Andrić, Robert Lončarić (ur.), Rab, Ogranak Matice hrvatske u Rabu, Sveučilište u Zadru, grad Rab, općina Lopar, 2012., 445.

⁹⁹ DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 20), 287 – 289.

je čak i takvu određuje kao nepouzdan izvor za realističan prikaz grada. Slika je rezultat političke propagande u kojoj je grad Rab prikazan kao idealan grad koji je nastao nakon velikog graditeljskog zamaha. To je grad s mnoštvom zelenih vrtova, raskošnim plemićkim palačama koje imaju i privatne ulice te snažnim zidinama i kulama.¹⁰⁰ Za spomenutu sliku znao je naravno Odoriko Badurina, međutim znao je i za razglednicu s prikazom ove slike nastaloj prema crtežu slike. Procvatu turizma na Rabu krajem 19. stoljeća pogodio je takav idealni prikaz, stoga je porastao interes za ovu vedutu kao svojevrsni propagandni materijal. Na temelju slike napravljen je neprecizan crtež prema kojem je izrađivana razglednica.¹⁰¹ Fra Odoriko Badurina je posjedovao navedenu razglednicu i pri interpretaciji nekih dijelova grada vjerojatno se služio njome.¹⁰²

Na uglu velike palače Galzigna, istočno od glavnog portala, sekundarno su uzidana dva velika kvadratna kamena bloka i jedan pravokutni izduženi klesanac. Bočni, prizemni, uglovni dio pročelja, okrenut prema maloj palači Dominis, uvučen je te ne prati liniju zida pročelja. Na uvučenom produženom zidu nalaze se još dvoja, naknadno probijena vrata. Na manjim vratima iz zida viri ostatak crvene opeke koja može biti dio rasteretnog luka ili nadvoja manjeg prolaza. Kroz manja vrata može se ući u dvorište. Do dvorišta vode stube zato što je ono niže od hodne površine današnje Pjacete, što odgovara već iznesenoj hipotezi o nižoj hodnoj površini jednog dijela trga. Tome svjedoče i zazidana vrata na zapadnom pročelju male palače Dominis i zazidana vrata na zidu okrenutom moru. Dvorište, u koje se ulazi kroz mala vrata, od susjednih bočnih kuća dijele zidovi. Unutar dvorišta, u visini koja je niža od hodne površine same palače Galzigna i Pjacete, nalazi se zazidan široki luk od spojenih, pravilno klesanih kamenih segmenata (slika 36). Vidimo samo gornji dio luka, dok je ostatak otprilike metar i pol utopljen u današnju hodnu površinu dvorišta. Način obrade kamenih segmenata od kojih je sastavljen sugerira nam položaj mogućeg prolaza kroz ulicu koja se mogla nalaziti u podnožju ovog luka. To bi odgovaralo činjenici da se na veduti vide zgrade ispred spomenutog prolaza koje postoje i danas. Teško je reći iz kojeg je vremena spomenuti nadvoj jer je vidljiv tek mali dio, ali mogao bi biti iz ranije faze.

Na prvom katu i u prizemlju ugaonog istočnog pročelja nalaze se po dva nedavno probijena pravokutna prozora. Na drugom katu dodan je balkon s otvorima. Katovi su ožbukani bijelom, glatkom žbukom. Prozori probijeni na južnom pročelju na katovima posljedica su višekratnih

¹⁰⁰ DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 20), 296 – 298.

¹⁰¹ DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 20), 289.

¹⁰² ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga III, 66.

adaptacija zgrade prvo u pansion Zagreb, a zatim u zgradu za stanovanje. Svi prozorski otvori su unificirani, jednostavnog pravokutnog oblika. Prozori na gornjim etažama povrh gornjih greda imaju vijenac. Na prvom katu, na dva mjesta još se mogu vidjeti ostaci nekadašnjih renesansnih monofora (slika 37). Iz zidne mase vire kanelirani doprozornici i luneta s cvjetnim akroterijem na vrhu. Na razdjelnici prizemlja i prvog kata vide se ostaci profiliranog vijenca. Istočno od portala u visini kata uzidan je grb obitelji Galzigna. Miljenko Domijan pripisuje ga radionici Petra Trogiranina i smješta u početak 16. stoljeća kao i portal.¹⁰³ Već opisani propeti lav smješten je unutar vijenca od izduženih i na rubovima nazubljenih lovorovih listova. U sva četiri rubna dijela polja unutar kojeg se nalazi vijenac smješteni su detalji cvjetova. Cvjetovi su oblikovani plastično s pet latica, na čijim su sjecištima četiri rupice rađene svrdlom. One odjeljuju valovito oblikovane latice. Kvadratno polje, s možda najljepše očuvanim primjerkom grba obitelji Galzigna na Rabu, smješteno je između dva arhitektonska elementa koji su vjerojatno služili kao doprozornici. Dekorirani su tordiranim užetom. Pored njih se nalazi ostatak profiliranog vijenca istaknutog prema van, obrubljenog dijamantnim nizom i sugerira razdjelnicu katova. Iznad spomenutog grba i opisanih doprozornika koji su naknadno uzidani kao spoliji vidi se pravokutno uokvireni dio zida. On je nekada mogao služiti kao otvor. Završni dio zida niži je od ostatka palače pa je i krovnište niže. Majstore koji su radili na ovoj palači spominje Cvito Fisković, navodeći majstora Frana i sudruga mu Antuna Ripića, u odredbama ugovora o gradnji kuće Galzigna uz crkvu sv. Justine. U ugovoru se spominju balkoni i stubište s ogradom od stupića. Ugovor je sklopljen u ožujku 1524. i srpnju 1525. godine. Za klesara Frana kaže kako dolazi iz Krka.¹⁰⁴

Palača nije sačuvana u cijelosti sa svim svojim elementima. Izvori navode kako je nekad imala i *turris*, tj. kulu u kojoj je bila smještena kapela sv. Stjepana. O tome nam govori kronika Odorika Badurine, međutim ne donosi detaljan opis tzv. *turrisa* pa ne znamo na kakvu točno konstrukciju misli kada kaže *turris*. Po nekim opisima smještaja ove kule srušene u 19. stoljeću i kapele čini se kako ona nije fizički bila građena na mjestu palače Galzigna, već odvojena od nje. Godine 1212. Albert de Gauzigna traži da podigne kapelu u kući na Caturbu. Spominje se kako je unutar *turrisa* bila kapela sv. Stjepana. Navedeni *turris* se naziva *turris* sv. Stjepana i po nekim izvorima nalazio se pokraj gradskih zidina, između današnje sv. Justine i susjedne, južnije položene kuće.¹⁰⁵ Sa sigurnošću, međutim, ne možemo

¹⁰³ MILJENKO DOMIJAN (bilj. 12), 198, 199.

¹⁰⁴ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 10), 8, 9.

¹⁰⁵ ODORIKO BADURINA, (bilj. 7), Knjiga I, 489.

utvrditi kako su *turris* i kapela točno izgledali. Ovaj je rapski tzv. *turris* neusporediv s talijanskim primjerima, kao što su i ovdašnje renesansne palače neusporedive s venecijanskima. Primjeri na našoj obali daleko su skromniji.

Sudeći prema današnjem izgledu velike palače Galzigna postoji naznaka da je navedeni *turris* mogao biti dijelom palače. Valja obratiti pozornost na izgled ugaonog dijela palače. U njegovoj bazi uzidani su masivni kameni blokovi (vjerojatno antički). Gornji mu je dio niži od ostatka cijelog sklopa. Vidi se kako je uglovni dio nekada imao bar dva izdužena, pravokutna otvora. Danas je ondje unutarnje stubište. O smještaju kapele sv. Stjepana dobivamo pomalo zbunjujuće informacije. Albert de Gauzigna moli 1212. godine da mu se dozvoli njena izgradnja u vlastitom *turrisu* što možemo iščitati iz kronika Odorika Badurine. O položaju kapele u tornju možemo pročitati na više mjesta u ovom izvoru. Godine 1532. već se spominje kako je crkva srušena i njenim kamenom popločen je dio obale.¹⁰⁶ Tom prilikom podignuta je žalba zbog rušenja kapele, koja je možda bila uvažena te je kapela ponovno zazidana jer se crkva sv. Stjepana iznova spominje 1658. godine.¹⁰⁷ Toranj je konačno srušen 1813. godine.¹⁰⁸ Slične konstrukcije postojale su na području Italije. U talijanskim gradovima kao što su Perugia, Bologna, Firenza i Siena možemo vidjeti tornjeve od kamena koje su podignule najmoćnije lokalne obitelji tijekom 12. i 13. stoljeća. Funkcija takvih tornjeva bila je obrambena.¹⁰⁹

Iz već spomenute vedute grada Raba dobivamo informacije o izgledu velike palače Galzigna. Na veduti se ne vidi *turris* obitelji Galzigna. Tome može biti razlog njena nepreciznost. Moguće da je toranj uistinu bio smješten, kako Odoriko Badurina piše, uz zidine, prema moru. Na već spomenutoj razglednici kojom se Odoriko mogao služiti za interpretaciju dijelova grada nazire se objekt smješten prema moru uz gradski zid, između crkve sv. Justine i male palače Dominis. Vjerojatno zato Odoriko Badurina navodi kako se *turris* obitelji Galzigna nalazio između crkve sv. Justine i južnije građevine, uz gradske zidine i prema moru. Literarni izvori navode kako se palača protezala od crkve sv. Justine prema tornju gradskog sata. Prikaz objekta obitelji Galzigna razlikuje se na originalnoj slici iz 17. stoljeća, na restauriranoj slici i na crtežu koji je služio kao predložak za spomenutu razglednicu. Palača se održala kao jedna od najvrednijih i najcjenjenijih zgrada u gradu

¹⁰⁶ ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga II, 127.

¹⁰⁷ ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga III, 134.

¹⁰⁸ ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga III, 451.

¹⁰⁹ DEBORAH HOWARD (bilj. 67), 31.

zajedno s palačom Livić za koju zasada nije poznato gdje se nalazila. Svaka od ove dvije palače tijekom 1803. procijenjena je na 700 forinti.¹¹⁰ Nažalost, sklop obitelji Galzigna stradao je u požaru 1872. godine.¹¹¹ Nakon toga sklop je radikalno pregrađen.

3.5. Palača Cernotta

Obitelj Cernotta prvi se put spominje u Trogiru u 11. stoljeću. Smatra se kako su se originalno nazivali Černota, a u doba Mlečana prezime se promijenilo u Cernotta. Po nekim izvorima podrijetlom su iz Ugarske. Može ih se uvrstiti među najstarije pripadnike rapskog plemstva.¹¹² Iz ove plemićke obitelji možemo istaknuti nekoliko značajnih članova. Marin Cernotta bio je rapski biskup 1405. godine te je 1432. premješten u Trogir. Francisco de Cernotta bio je rapski delegat kod dužda godine 1451. Francisco de Cernotta 1457. godine postaje *vicecomes*.¹¹³ *Vicecomesom* postaje i Colan Cernota. Obitelj Cernotta imala je privilegiju da član njihove obitelji Cernote de Cernotta bude zapovjednik galije. Spominje se i slikar u njihovoj obitelji pod imenom Stjepan Cernotta, rođen krajem 15. stoljeća.¹¹⁴

Grb obitelji Cernotta sastoji se od tri, a negdje i četiri, ravne, horizontalno položene pruge koje se u opisima grba obitelji različito nazivaju (slika 38). Miroslav Granić priklonio se mišljenju kako su to vrpce. Uvijek su smještene unutar štita. Grb im je identičan s grbom obitelji Andrais iz Trogira jer su navodno ove obitelji potekle iz zajedničkog izvora, obitelji mađarskog roda Amblasy. Na Rabu je 1280. godine postojao Cernotta de Amblasio pa bi prezime Cernotta bilo patronimik.¹¹⁵ Dva grba ove obitelji smještena su na maloj palači Dominis na Pjacetu. Nalazimo ih i na njihovoj palači preko puta gradske lože, u crkvi sv. Franje na Komrčaru, na korskim klupama u bivšoj rapskoj stolnoj crkvi i na pročeljima ponekih kuća po Rabu gdje su vjerojatno naknadno uzidani. U rapskom lapidariju, u nekadašnjoj crkvi sv. Kristofora, nalazi se nadgrobna ploča Colana Cernotte, rad Andrije Alešija, majstora iz Drača, na kojoj je originalno bio grb obitelji Cernotta, kasnije preklesan u grb obitelji Spalatin. Nadgrobna ploča nalazila se u bočnoj kapeli obitelji Cernotta u crkvi sv. Ivana Evanđelista. Colan Cernotta naručuje kapelu 1453. godine od A. Alešija. Kapela je

¹¹⁰ ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga III, 384.

¹¹¹ ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga III, 768.

¹¹² ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga I, 415.

¹¹³ FRANO MAROCHINI (bilj. 84), 200.

¹¹⁴ FRANO MAROCHINI (bilj. 84), 201.

¹¹⁵ MIROSLAV GRANIĆ, (bilj. 17), 240, 236.

dovršena 1454. godine.

Palača obitelji Cernotta nalazi se u ulici Stjepana Radića, nasuprot gradske lože. Portal je rad Andrije Alešija koji je na Rabu, kao što smo vidjeli, ostavio značajna arhitektonska i kiparska ostvarenja (slika 39). Na Rabu se javlja pedesetih godina 15. stoljeća.¹¹⁶ Spominje se kako na Rabu radi 1452. i 1456. pa do 1461. godine. Portal na palači Cernotta možemo prema tome datirati u sredinu 15. stoljeća. Sastoji se od dovratnika koji su na unutrašnjem dijelu ukrašeni motivom tordiranog užeta koje se nastavlja i na nadvratnik. Polukapiteli su izvedeni u obliku kovrčavog lišća, što je prepoznatljiva značajka rada Jurja Dalmatinca čiji je učenik bio i Aleši.¹¹⁷ Ovaj motiv proteže se na mnoge druge radove po gradu Rabu, kao što je primjerice nadgrobna ploča koju radi 1453.-1454. godine za Colana Cernottu. Andrija Aleši je sredinom 15. stoljeća na teritoriju dalmatinskih otoka i gradova bio vrlo cijenjen. Tome u prilog govori podatak kako mu Colan Cernotta ne odbija isplatiti dio novca za izgradnju kapele u crkvi sv. Ivana Evanđelista, unatoč tome što su radovi na kapeli kasnili. Razlog tome je i zadovoljstvo Colana Cernotte kvalitetom do tada obavljenog posla.¹¹⁸

Nadalje, u luneti sa šiljastim završetkom, s akroterijem u obliku šišarke na čijem je vrhu lisnati motiv, nalazi se grb obitelji okružen povijenim, kovrčavim lišćem. Iznad grba je kaciga nad kojom je prikazan lik, po nekim autorima tumačen kao hodočasnik.¹¹⁹ Drugi su pobliže odredili ovaj prikaz kao lik sv. Pelegrina, zaštitnika hodočasnika.¹²⁰ Plemstvo je često za spas svoje duše financiralo hodočašća na koja bi poslali odabranu osobu, što bi opravdalo prikaz sv. Pelegrina ili hodočasnika u luneti. Taj se svetac spominje u lokalnom kontekstu, vezano za teritorij Istre, preciznije za grad Umag, gdje je zaštitnik.¹²¹ Prikaz bi se mogao povezati i sa svetim Jakovom čiji se kult i danas na Rabu obilježava na dan sv. Jakova 25. srpnja. Lik je prikazan kao bradati starac, duge kovrčave kose do ramena, u kratkom haljetku, koji u jednoj ruci drži štap, a u drugoj predmet nalik bodežu. Štap je u gornjem dijelu, iznad starčeve šake

¹¹⁶ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 10), 14.

¹¹⁷ KRUNO PRIJATELJ, Andrija Aleši u Splitu, u: *Izdanje konzervatorskog zavoda za Dalmaciju u Splitu*, Split, 5, 1948., 46.

¹¹⁸ MERI KUNČIĆ, Rapski obrtnici, umjetnici i medicinski djelatnici te njihovi klijenti na Rabu u drugoj polovici 15. st. u: *Zbornik odsjeka povijesnih znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 31 (2013), 113.

¹¹⁹ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 10), 15.

¹²⁰ MILJENKO DOMIJAN (bilj. 12), 194.

¹²¹ DRAGUTIN NEŽIĆ, Istarski sveci i blaženici, u: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2006, 302.

kojom ga drži deblji i plastičniji, što može sugerirati da nosi smotanu zastavu. U talijanskoj se umjetnosti sv. Jakov prikazuje s hodočasničkim štapom, s plosnatom školjkom (Jakovljeva kapica) i tikvicom. Nekad nosi svitak, kao jedan od apostola. U španjolskoj umjetnosti pojavljuje se sa zastavom jer se vjeruje da je oslobodio Španjolsku od Maura.¹²² Na nogama ima čizme koje mu sežu skoro do koljena. Preko prsa vidi se traka, naramenica torbice koja viri na boku (slika 40).

Unutrašnji rub lunete obrubljen je tordiranim užetom. Veličina i plastičnost lišća na polukapitelima i luneti dodatno su naglašeni rupicama oblikovanim upotrebom svrdla. Vanjski rub cijelog portala uokviren je zupcima, dok su baze profilirane nad reljefom u obliku obrnutog trokuta čije suženje završava kuglicom. U unutrašnjosti palače motiv susrećemo na konzolama koje su pridržavale gređe katne konstrukcije. Takav motiv nalazimo u Zadru, primjerice na palači Nassis,¹²³ ali i na drugim stambenim objektima 15. stoljeća u obliku konzola koje pridržavaju prozorske klupe. Na Rabu se takav oblik konzola koje pridržavaju prozorske klupe ne pojavljuje. Ipak, motiv nije potpuno izostao. Ovaj motiv obrnutog, pri vrhu suženog trokuta prenio se na Rab u drugom obliku, a to su baze dovratnika portala i manje, uvučene, plitke konzole u unutrašnjosti kuća. U Zadru se on javlja u raskošnijem obliku nakon pedesetih godina 15. stoljeća, što bi značilo da se motiv prije pojavio u Rabu, a tek kasnije u Zadru. Vjerojatno su to godine kada Aleši radi u Splitu i Zadru. U zadarskim dokumentima Aleši nije zabilježen tih godina, ali on nije nužno trebao raditi u Zadru, već su njegovi radovi mogli biti i dovezeni u Zadar iz radionice u drugom gradu.¹²⁴ Isti motiv konzola nalazimo u samostanu sv. Eufemije u klaustu gdje podjednako pridržavaju križne svodove. Na samostanu su radili Aleši i Dimitar Zadrani. Iz izvora znamo kako je Aleši radio ograde za kapele plemića, dok je Zadrani bio zadužen za gradnju klaustura početkom pedesetih godina 15. stoljeća.¹²⁵

Zid palače zidan je od velikih pravilnih klesanaca, pravilnijih od klesanaca na ostalim kućama koje smo dosad obradili. Ovu kuću od dosada spomenutih objekata također razlikuju uredne i tanke sljubnice. Upotreba fino klesanog kamena glatkih površina svjedoči o dobrom financijskom stanju u kojem je bila obitelj za vrijeme gradnje palače. Nakon glavnog portala,

¹²² MARIJAN GRGIĆ, Jakov Stariji. u: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2006., 322.

¹²³ LARIS BORIĆ (bilj. 80), 53, 55.

¹²⁴ LARIS BORIĆ (bilj. 80), 54, 53.

¹²⁵ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 10), 10.

okreutog prema ulici Stjepana Radića, nalaze se još jedna sporedna vrata i pravokutni otvor te dvoja vrata s otvorom „na koljeno“ u čijim se prostorijama trgovalo. Na nadvratnicima troje navedenih sporednih vrata nalazi se natpis: „MDLI – DEO DUCE DIVO Q VENET IMPERIO INCHOATA.“ U natpis je uklopljen i grb Cernotta. Palača se protezala u smjeru sjever – jug, do početka Srednje ulice. Na uglu kuće vidimo tanki obli polustupić kakav nalazimo i na velikoj palači Dominis. Referirajući se na vedutu Raba Antonia Morreschija na sjevernom dijelu uočava se kako zgrada nije imala dograđena dva kata. Danas se na tom dijelu nalaze dva kata, ali oni su rezultat kasnije dogradnje, što se vidi po drugačijem načinu zidanja i drugačijem tipu korištenoga kamena. Iz vedute se u smjeru juga vidi jednokatnica u obliku slova L. U srednjem i južnom dijelu zgrade u posljednjim je stoljećima nadograđena etaža. Unutarnja visina drugog kata povišena je za 20 cm.¹²⁶

Pri ulasku u dvorište palače, odmah uz vrata uočava se prepolovljeni stup. S desne strane vrata, nasuprot ostatku stupa, iz zida viri trokutna konzola. Malo dalje od vrata nalazi se stup s kapitelom, ukrašen motivom akantusova lišća s volutama u uglovima kapitela. Linije voluta i lišće izbušeni su svrdlom (slika 41). Karakteristike oblikovanja kapitela ne odgovaraju načinu rada Andrije Alešija. Kapitel je sigurno kasniji, možemo ga smjestiti na početak 16. stoljeća. Upotrebu svrdla na liniji voluta vidimo i na kapitelima u atriju velike palače Dominis, iako su listovi u atriju i na fasadi drugačije oblikovani. Na polukapitelima portala velike palače Dominis korišteno je svrdlo na listovima. Dvorište je s tri strane imalo trijemove s križnim svodovima kakve i danas nalazimo u unutrašnjosti prostorija u prizemlju. Konzole koje vire iz zida služile su za oslanjanje trijemova. Osim na konzole, trijemovi su se oslanjali i na slobodnostojeće stupove i kapitele, od kojih je ostao samo jedan. Ostale stupove s kapitelima neki svećenik je iz obitelji Cernotta navodno poklonio crkvi. U atriju palače nalazio se veliki zdenac s grbom obitelji. Zdenac ima renesansne odlike. Kruna je zdenca 1932. ili 1933. godine prodana jer se svidjela kraljici Mariji Karađorđević kada je posjetila Rab te se danas nalazi na Dedinju, u Beogradu. Rub gornjeg dijela krune zdenca je profiliran. Ispod njega nalazimo slijepe lukove koji sežu negdje do donje polovice tijela zdenca. Unutar jednog od njih smješten je grb Cernotta iz kojeg s obje strane vire valovite trake ili vitice.¹²⁷

Na početku stubišta, s njegove lijeve strane nalazi se ugrađena reljefna skulptura ženskog lika u renesansnoj odjeći (slika 42). Skulptura je u poprilično lošem stanju, kamen je erodiran, crte lica su neprepoznatljive, kao i detalji odjeće ili frizure. Skulptura stoji na kamenom

¹²⁶ FRANO MAROCHINI (bilj. 84), 13.

¹²⁷ FRANO MAROCHINI (bilj. 84), 13.

polustupiću i pilastru koji je sa svoje bočne lijeve strane ukrašen karakterističnom kaneliranom školjkom i tordiranim užetom u maniri radionice Andrije Alešija. Pilastar je isto tako kaneliran. Još jedan detalj koji dokazuje autorstvo Andrije Alešija jest kovrčavo jurjevsko lišće na polukapitelu sa svrdlanim rupicama, koje nalazimo s prednje strane pilastra. Lišće nije toliko detaljno obrađeno, plastično je oblikovano, ne izlazi toliko iz mase, kao što je slučaj s lišćem na portalu. Lišće djeluje pomalo spljošteno. Prednji dio pilastra iznad polustupića ravno je i glatko odrezan. Na spoju pilastra i reljefne skulpture nalazi se rupa od umetnutog željeza, što sugerira moguće umetanje željezne ograde ili druge željezne konstrukcije. Sama je skulptura prikazana kako drži ruke svinute u laktovima, na prsima, kao da razotkriva grudi kroz blagi prorez na odjeći. Ženski lik obučen je u renesansnu haljinu s napuhanim rukavima koji sežu do laktova. Dalje se raspoznaje linija između šake i ostatka ruke. Linija predstavlja razdjelnicu rukava odjeće i kože tijela. Haljina nema duboki dekolte, obli otvor nalazi se gotovo uz vrat. Cijela haljina i napuhani dio rukava artikulirani su oblim, mekim naborima kao na odjeći lika s portala. Na glavi se zbog lošeg stanja kamena ne mogu nazrijeti nikakve crte lica, osim dvije izbušene manje rupice koje predstavljaju oči. Na glavi se nalazi oglavlje ili kapica, dio renesansne ženske odjeće. Primjetna je razdjelna linija kape i glave. Cijeli pilastar počeo se odvajati od zida stubišta. Skulptura je vjerojatno na ovo mjesto naknadno postavljena.

Slične kompozicije nalazimo u bivšoj rapskoj katedrali u sklopu pobočnih kapela. Ovakve skulpture nalaze se kao dio ogradica kapela. Po svojevrsnom potpisu umjetnika u vidu kanelirane školjke s tordiranim užetom i kaneliranog pilastrića možemo rad pripisati radionici Andrije Alešija. Međutim, unatoč lošem stanju skulpture, možemo reći da je rad lošiji od sačuvanih primjera u bivšoj katedrali. Ovo je možda rad nekog od njegovih pomoćnika iz tog vremena. Pedesetih godina pomagao mu je Petar Berčić. Jedan od Alešijevih pomoćnika 1455. je i Marin Veseljковиć, koji mu pomaže oko kapele Nikole Scaffè.¹²⁸ Likovi na oltarnim ogradicama kapela bivše katedrale nisu po vještini izvedbe jednaki, dakle Aleši je takve dijelove ponekad povjeravao pomoćnicima. Takav argument podupire tezu da je skulpturu u atriju palače Cernotta napravio neki od Alešijevih pomoćnika. Neobično je kako nigdje nije prikazan grb obitelji, kao što je uglavnom slučaj s već spomenutim oltarnim ogradicama. Isto je tako neobično kako pilastar nije dekoriran na prednjoj strani već na bočnoj. To može značiti da pilastar nije bio okrenut tako da reljefna skulptura gleda frontalno prema onome tko joj se približava, već bočno. Sudeći po primjerima u crkvi, koji služe dijelom ogradica kapela ili su

¹²⁸ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 10), 17.

uzidani u zid, polustupić se uvijek nalazi bočno, što znači da je primjer u kući Cernotta spolij te ne stoji u svom izvornom položaju. Za razliku od sličnih primjera skulpture u bivšoj rapskoj katedrali ovdje nema obiteljskog grba. Možda je skulptura bila dio kućne oltarne kapelice ove obitelji pa nije bilo potrebno da se izradi grb. Treba napomenuti kako cijela kompozicija djeluje pomalo nespretno. Na prednjem odrezanom glatkom dijelu mogao se nalaziti još jedan dio, učvršćen željeznim spojem (čiji ostatak još vidimo), na kojem se mogla nalaziti dekoracija s grbom. Primjeri iz crkve imaju sačuvane željezne dijelove i objašnjavaju svoju funkciju (spajaju dva kamena dijela). Isto tako, smješteni su na dijelu iznad polustupića koji je ravno odrezan. Na primjerima iz katedrale taj dio služi da poveže, tj. učvrsti pilastar sa zidom crkve.

Osim pitanja je li ova skulptura bila originalno smještena kao dio stubišta, postavlja se i pitanje koga ona predstavlja. Je li to općeniti prikaz neke plemićke djevojke ili se ipak može malo preciznije odrediti? Ako je bio dio neke sakralne kompozicije, može biti da prikazuje sveticu. Zanimljiv je detalj ruku, položenih na predio gdje se nalaze grudi. Njima razgrće odjeću na tom dijelu tijela. Možda je na tom dijelu bio urezan neki znak. Zbog lošeg stanja kamena ne možemo znati. Mučenica s odrezanim grudima je sv. Agata, ali o njenom kultu na Rabu nema spomena, ni u obliku pisanih dokumenata, ni u obliku titulara neke crkve ili toponima. Analizirani primjer možemo smjestiti u sredinu 15. stoljeća.

Iz literature saznajemo kako je na palačama Kolana Cernotte radio Juraj Dimitrov 1451. godine (koji radi i na franjevačkom samostanu i crkvi u Kamporu), popravljajući ih i preinačujući s pet pomoćnika. Izrađuje drvene i kamene dijelove, sobe s ukrašenim gotičkim stropovima, izrezbarenim klupama, kamenim umivaonikom i uzidanim ormarima, kuhinju, dvorište, stepeništa i balkone. Stoga je vjerojatno on sa svojom radionicom radio konzole trokutastog oblika kakve imamo u franjevačkom klastru u Kamporu. Jedan od njegovih pomoćnika pri ovom pothvatu mogao bi biti Šibenčanin Blaž Milićev, kojeg te godine Dimitrov uzima kao svog učenika.¹²⁹ Juraj Dimitrov iz Zadra nije imao sporednu ulogu pri gradnji palače Cernotta, već je izradio idejni nacrt za palaču. Za ovog majstora znamo kako je živio u Rabu na duže vrijeme. Zabilježeno je kako se doselio na Rab s obitelji i imao tamo radionicu. U nekim dostupnim izvorima bilježi se kao *magister*, a negdje se imenuje visokom titulom *protomagyster*. Spektar zanimanja ovog kasnosrednjovjekovnog majstora vrlo je širok. Srećemo ga kao *tayapiera* (kamenorezac, klesar), *murarius* (zidar) i *carpentarius* (stolar, tesar). Očito je bio dobro upućen u različite aspekte posla kojim se bavio. O visokoj

¹²⁹ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 10), 11.

sposobnosti, ali i već stečenoj afirmaciji u svom poslu govori činjenica kako je izradio idejni nacrt za samostan sv. Eufemije i crkvu sv. Bernardina.¹³⁰ Tada ugledni i bogati plemići, kao što su bili Kolan de Cernotta i Petar Zaro, ne bi za tako važne poslove unajmili anonimnog ili nepoznatog klesara.

Prolazeći dalje kroz dvorište te ulazeći na desna vrata nasuprot stubišta nailazi se na probijena vrata koja vode u drugu prostoriju čiji je nadvoj nepravilno oblikovani luk od crvene opeke. Pored njega i malo više još je jedan veći rasteretni luk od crvene opeke koji je pravilnije artikuliran i danas zazidan. Ovaj luk sugerira kako su nova vrata naknadno probijena, što govori da je kuća pregrađivana i iznutra. Iznad vrata nalazi se, kao spolij, uzidana gotička konzola u obliku lavlje glave. U unutrašnjosti kuće nije imala što pridržavati, a neobično je i što je smještena iznad prolaza u drugu sobu. Svojom izvedbom ova konzola podsjeća na dvije lavlje konzole koje se čuvaju u rapskom lapidariju. Zjenice su oblikovane kao male okrugle rupice, na glavi su male oble uši, griva je prikazana kao niz valovitih linija, a nosnice su naznačene kao male okrugle rupice. Zbog smeđeg premaza kojim je konzola prekrivena teško je reći jesu li usta zatvorena ili otvorena, ali čini se kako su zatvorena, što ga malo razlikuje od dva primjera u lapidariju s poluotvorenim ustima i isplaženim jezikom. U jednoj od unutrašnjih prostorija nalazi se, kao spolij, u zid uzidan reljef s cvjetnim motivom. Cvijet se nalazi u pravokutnom okviru, rubni dijelovi dužih stranica zamrljani su žbukom pa su teže čitljivi. Spomenuti reljef mogao je biti reljef na bočnim stranicama stuba, kao što je slučaj s primjerom velike palače Dominis. Za razliku od cvjetova u palači Dominis, koji završavaju oblo, ovi su na nekim dijelovima oštro i zašiljeno oblikovani. Središnji kružni dio ima urezane tri linije koje se zrakasto šire iz središta, što nije slučaj kod Dominisa. Motiv cvijeta srećemo i nad unutrašnjim vratima male palače Galzigna, ali su latice uleknute, a ovdje su plošnije i grublje obrađene.

O radovima na palači Cernotta sačuvani su arhivski podaci o vremenu uređenja kuće, naručitelju i majstorima koji su na njoj radili. Poslovi u kojima su jedni od subjekata zidari i kamenoklesari obično su u ugovorima opisani detaljnije nego drugi poslovi. Gradnji stambenih kuća pridavala se posebna pažnja, zajedno s gradnjom i uređenjem sakralnih objekata i grobnica.¹³¹ Iz ugovora doznajemo kako Collanus de Cernottis 1451. godine uređuje kuću. Antonius de Rovigno (*taypietra*) potpisuje s njim ugovor. U ugovoru se obvezuje dovršiti posao. U ugovoru, između ostalog, piše sljedeće: „In primis la piana per la

¹³⁰ MERI KUNČIĆ (bilj. 118), 111.

¹³¹ MERI KUNČIĆ (bilj. 118), 101.

fenestra rossa et secondas de una piana per la fenestra della sala.“ Iz navedenog saznajemo da je radio prozore za katove, između ostaloga i za *salu*, tj. *piano nobile*.¹³² Iz dostupnih izvora doznajemo da je kuća imala „scale et balatorio lapides positum in contrada media“¹³³. Ovaj zapis spominje se u izvorima pod godinom 1369., što znači da je kuća već tada postojala, ali se kasnije, 50-ih godina 15. stoljeća nadograđivala. Balatorij se može objasniti kao balkon na pročelju kuće ili u dvorištu. Njime se omogućuje pristup u druge prostorije.¹³⁴ Balatorij je često obilježje dalmatinskih kuća ovog vremena.

3.6. Palača Nimira

Palača Nimira u 15. i 16. stoljeću bila je vlasništvo plemićke obitelji Nimira koja je u rapsko plemstvo uvrštena 1404. godine. Tada je prezime glasilo Nemira. Prvi puta spominje se 1334. pa zatim 1369. godine.¹³⁵ Grb obitelji Nimira vrlo je jednostavan. Sastoji se od četiri uspravno prikazana šiljka, obično smještena unutar štita (slika 43). Možda su se Nimire doselile na Rab iz Dalmacije jer se kraj Omiša nalazi naselje imenom Nemira.

Palača ove obitelji smještena je u Donjoj ulici preko puta velike palače Dominis. Nekada je bila dvokatnica, ali kao takva nije sačuvana do današnjih dana. Nalazi se odmah uz gradski zid, na samom početku novog grada. Iz tlocrta razaznajemo osnovne gabarite palače i raspored prostorija prizemlja i prvog kata (slika 44). Nakon glavnog portala ulazi se u križno svodjen hodnik prizemlja. Hodnik je rastvoren vratima na bočnim zidovima, što je omogućavalo nesmetan prolaz kroz palaču. Odmah uz ulaz glavnog portala nalazio se atrij s krunom bunara. Iz atrija se moglo doći do prostorija u istočnom dijelu palače. Unutrašnjost prostora često je renovirana. Primjerice, bočni zidovi nakon ulaza u sklop zazidani su. U središtu unutrašnjeg prostora nalazi se nekadašnji atrij u kojem je nekada bila kruna bunara. Danas je atrij natkriven, a krune bunara označene na tlocrtu više nema. Svodovi prostora, koji omogućava ophod oko atrija, križni su i artikulirani duguljastom crvenkastom opekom. Svodovi počivaju na pilonima ili tankim i elegantnim stupovima različitih presjeka i kapitela. Kapiteli su uglavnom jednostavni, sa stiliziranim akantusovim lišćem na uglovima ili na cijeloj površini. Dekoracija nekih kapitela svedena je tek na motiv voluta. Pojedine baze utopljene su u hodnu površinu, dok su neke vidljive. Neobično je kako su kapiteli smješteni u

¹³² ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga I, 791.

¹³³ ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga I, 616.

¹³⁴ NADA GRUJIĆ (bilj. 35), 405.

¹³⁵ ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga I, 674.

visini od metar i pol, što sugerira naknadno povisivanje hodne površine (slika 45). Isto tako, stupovi su vrlo tanki s obzirom na težinu dvokatne konstrukcije koju su morali nositi, što može biti jedan od uzroka statičkih problema zbog kojih se zgrada počela urušavati. Do nenatkrivene terase na prvom katu vodi stubište smješteno bočno od ulaza u sklop. Prepoznavanje izvorne artikulacije prostora otežano je novijim adaptacijama i intervencijama na objektu.

Iznad nadvratnika nalazi se luneta sa unutrašnjim oblo profiliranim rubom na nadvratniku. Danas je palača pregrađena. Portal palače izrađen je od ružičaste rapske breče (slika 46). Iz pisanih izvora doznajemo kako je autor portala Andrija Aleši. Godine 1460. u povezuju se dva portala od kojih je jedan sačuvan. To su portal Zedolina Zudenicha i Krsta Nimire. Obitelj Nimira je sudeći po dostupnim izvorima već imao reprezentativan portal po uzoru na kojeg Andrija Aleši radi i onaj za obitelj Zudenicho. Portal je obitelji Nimira sačuvan, dok onaj obitelji Zudenicho nije. Izvori govore kako je sve izradio u Splitu i za to dobio 16 dukata.¹³⁶ Šiljasti lučni završetak portala palače Nimira stoji na snažnim dovratnicima na čijim je polukapitelima majstor vrlo originalno izradio motive palminih grančica i jednostavnih sitnih cvjetića čije glavice stoje na tankim stabljikama. Iako je repertoar motiva tipično renesansni, način je prikaza originalan, jer su na ostatku do sada prikazane stambene arhitekture cvjetovi oblikovani drugačije. Oni su uglavnom raskošni, s velikim izduženim laticama s urezanom crtom po sredini te blago ispupčenim središnjim dijelom cvijeta koji nikad ne stoji na stabljikama. Aleši obično za svoje polukapitele ima standardni motiv kovrčavog, svinutog, lišća tretiranog svrdlom. Ovdje se to kovrčavo lišće u stilu Jurja Dalmatinca pojavljuje, ali nije jedini motiv. Ono zauzima samo gornji dio polukapitela čineći raskošni vijenac na vrhu. U luneti portala s unutarne strane obrubljenoj tordiranim užetom, a s vanjske motivom denta nalazi se prikaz grba Nimira unutar štita. Na grbu se nalazi kaciga s vijencem i orlom. Iz vijenca izviruju dvije girlande, dok iz štita izviruje lišće. Girlande drže dva *putta*, pomalo nespretno oblikovana. Vidi se blaga razlika u načinu tretiranja ova dva *putta*, što može značiti da je majstor bio vještiji u jednom tipu prikaza (prikaz *putta* s leđa), a u drugome ne, ili se može raditi o dva različita majstora iz iste radionice. Dovratnici su izvana isto tako obrubljeni dentima, a iznutra tordiranim užetom kao nadvratnik.

Na Rabu nalazimo puno sličnosti ovog portala s portalom obitelji Cernotta. Međutim, još je bolja analogija portal kneževe palače na Pagu. Luneta je šiljastog završetka, unutar nje smješten je grb okružen s dva *putta* i povijenim, svinutim lišćem tretiranim svrdlom koje je

¹³⁶ ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga I, 847.

odvojeno od kamene podloge tako da prostor ulazi u masu. Smatra se kako je portal radio sam Juraj Dalmatinac ili njegov tadašnji suradnik na Pagu, Petar Berčić.¹³⁷ Knežev dvor na Pagu spominje se 1452. godine, ali se ne zna je li tada dovršen. Dvorišni trijem i zgrada bili su dovršeni prije 1465. godine, a posljednji radovi završeni su u razdoblju od 1466. do 1469. godine. U to su vrijeme izrađena dvorišna vrata i kruna na bunaru s pripadajućim grbom. Izrada portala u novije se vrijeme pripisuje i Ivanu Pribislavljiću, koji je bio jedan od suradnika Jurja Dalmatinca.¹³⁸ Nimirin portal je očito izrađen prije 1460. godine, što znači da se radio u isto vrijeme kada i portal kneževog sklopa na Pagu ili prije njega.

Sama luneta na palači Nimira nalazi se unutar kamenog okvira u čijim su uglovima isklesane dvije cvjetne rozete s dvanaest latica. Latice cvjetova nisu plitko oblikovane, već su naglašene njihova dubina i plastičnost. Iste motive rozeta nalazimo na prozoru male palače Dominis. Lijevo od kamenog okvira nalazi se prošupljena rozeta u obliku gotičkog četverolista. Ovakav motiv rozete na Rabu ne može se naći na drugim sačuvanim elementima stambene arhitekture. Tu je i ploča s četverolistom položena vertikalno, čiji su rubovi profilirani. Iznad portala, na razini prvog kata palače proteže se balustrada formirana od stupića s povijenim svrdlanim liščem na malenim glavicama kapitela. Iznad njih je isklesan karakteristični renesansni repertoar *alla antica* s motivima ovula i žljebova. Cijela balustrada počiva na stepenasto profiliranom vijencu. Dio stupića na balustradi vjerojatno je naknadno dodan. Ogradica je ista kao na kneževom dvoru u Rabu, a iz arhivskih fotografija kneževa dvora prije obnove vidi se kako nije cijela ogradica bila ispunjena stupićima, baš kao ni ogradica palače Nimira.¹³⁹ Na vrhu ogradice smješten je lav s grbom obitelji Nimira (slika 47). Duž ogradice nanizano je pet akroterija koji oblikom podsjećaju na turbanasti ukras na vrhovima muslimanskih nadgrobnih spomenika – nišana. Ovakav oblik mogao je doći iz Osmanskog carstva preko Venecije. Sliku tipične *quattrocento* balustrade i terase ili balkona možemo vidjeti na Carpacciovoj slici *Two Venetian Ladies* iz 1495. godine.¹⁴⁰ Dio zgrade koji predstavlja pročelje palače Nimira zidan je od pravilnih, masivnih, izduljenih klesanaca glatke površine, kao i pročelje palače Cernotta. Sljubnice su tanke i uredne. Prvi red klesanaca, gledano od gornjeg dijela pročelja, oblikovan je od breče. Klesanci su kockastog ili

¹³⁷ MILAN PELC, *Renesansa*, Zagreb, Naklada Ljevak, 2007., 97.

¹³⁸ KRASENKA MAJER, Prilog poznavanju povijesti kneževog sklopa na Pagu, u: *Radovi instituta povijesti umjetnosti*, Zagreb, 32, 2008., 140.

¹³⁹ JOHANN MARINŠEK (bilj. 49), 76, 77.

¹⁴⁰ DEBORAH HOWARD (bilj. 67), 70.

pravokutnog oblika. Drugi, treći i četvrti red nakon reda breče bijeli je kamen, s time da su klesanci drugog i trećeg reda veći. Zatim se u petom redu opet ponavlja red klesanaca od breče te nakon toga ponovno tri reda klesanaca od bijelog kamena. Zid pročelja ima vrlo uske duguljaste otvore.

Zapadno od glavnih ulaznih vrata jednim dijelom proteže se profilirani, stepenasti vijenac. Zid zapadno od ulaznih vrata nije polikromiran kao zid istočno od ulaza. Sastavljen je od običnijih i rustičnijih klesanaca čija površina nije glatka i ravna, a sljubnice su neurednije. U donji dio zida uzidan je antički blok. Polikromija pročelnog zida pomalo podsjeća na tradiciju toskanske polikromije pročelja u romaničkom periodu, a na Rabu je vidljiva na fasadi nekadašnje rapske katedrale čiji su novi portal financirali članovi obitelji Nimira. Polikromija na pročeljima stambenih objekata isto se tako susreće na teritoriju Venecije; primjerice na kući Ca' Dario. Radovi na palači Ca' Dario počeli su oko 1487. godine. Pomalo nesvakidašnja polikromija koja se javlja na pročelju zgrade odraz je želje naručitelja za isticanjem u društvu.¹⁴¹

Ostatak kompleksa koji se proteže duž Donje ulice zidan je drugačijim slogom (slika 48). Ovdje je kamen manji i nepravilniji te nije reprezentativna breča, s obzirom na to da se ovaj dio sklopa ne vidi kada se gleda sa Gornje ulice. Pogled na njega zaklonjen je nizovima kuća. Tu je zid sastavljen od sitnijeg i nepravilnijeg kamena, hrapave i grube površine. Sljubnice su deblje i neurednije nego na zidu s glavnim portalom. Zid je artikuliran trima velikim gotičkim monoforama. Sve su se one uklopile na ranije polukružne prozore (vjerojatno romaničke) čiji se ostaci još vide (slika 49). Na zidu se mogu vidjeti nepravilnosti koje svjedoče o različitim razvojnim fazama zgrade. Zanimljiv detalj na gotičkim monoforama oblikovanje je gornjeg okvira u koji je smješten šiljasti završetak. Oblikovan je narančasto-crvenom opekom, što je obilježje venecijanske arhitekture. Na području Venecije opeka je bila najčešći građevinski materijal zbog svoje cijene, male težine i trajnosti (brzo se suši). Na mnogim pročeljima venecijanskih kuća danas možemo vidjeti opeku koja je nekada bila pokrivena štukom.¹⁴² Koristilo se i rješenje kojim se na pojedinim dijelovima pročelja opeka ostavljala vidljivom. Takva je opeka bila novija i tvrđe pečena od opeke u jezgri zida.¹⁴³ Osim na ovom primjeru na Rabu se tradicija ukrašavanja opekom može susresti i na prozorima i portalima drugih kuća po gradu. U prizemlju je zid artikuliran širokim vratima čiji su dovratnici i nadvratnik bez

¹⁴¹ JOHN MCANDREW, (bilj. 1), 215 – 217.

¹⁴² DEBORAH HOWARD (bilj. 67), 57, 58.

¹⁴³ JOHN MCANDREW (bilj. 1), 201.

dekoracije. Sudeći po zidnom slogu i prozorima koji se naziru ispod gotičkih monofora, ovaj je dio iz ranijeg romaničkog perioda. Prostor je doživio pregradnje u unutrašnjosti jer je adaptiran kao ugostiteljski objekt. Zid je pretrpio razne preinake, što se vidi po različitom zidanom slogu na pojedinim mjestima. Na zidu je još uvijek preostala jedna masivna konzola bez dekoracije.

Vanjsko dvorište palače Nimira danas je adaptirano kao terasa ugostiteljskog objekta. Popločenje dvorišta je novo, od bijelih, ravnih kamenih ploča. Na arhivskim fotografijama može se vidjeti kako je tamo nekada postojao drvored od kojeg danas nije ostalo ništa.¹⁴⁴ To je možda bio ostatak ili tek blijedo sjećanje na vrtove koje je obitelj Nimira imala nekada, a koje nas može podsjetiti na ladanjske posjede dubrovačkih plemića u sklopu ladanjskih palača. Uzore možemo tražiti i u Veneciji, u kojoj su se vrtovi nalazili iza visokih zidova, u ruralnim područjima uz rub grada te su često služili za uzgoj voća, povrća i sl. Vrtovi su se nalazili i u središnjim dijelovima Venecije; to su vjerojatno oni vrtovi za koje se govori kako su se u njima nalazile skulpture, čak i slike.¹⁴⁵ Vrt obitelji Nimira nalazi se iza velikih zidova, uz rub grada i mogao je služiti kao izvor svježih prehrambenih sirovina. O veličini vrta dovoljno govori činjenica kako im je za njegovo održavanje trebao posebni sluga.¹⁴⁶ Dvorište je ograđeno visokim zidovima koji su imali zaštitnu funkciju. Zidovi okrenuti prema moru imaju probijena dva velika lučna ulaza. Unutar dvorišta nalazi se grb obitelji Nimira spojen s insignijama obitelji Piccolomini.

Osim svjedočanstva o jednoj od faza izgleda dvorišta kompleksa, iz arhivskih fotografija ovog zdanja možemo iščitati priču o njegovom dinamičnom razvoju i propadanju. Već 1910. godine palača je bila u dosta lošem stanju. Arhivske fotografije pokazuju palaču Nimira gotovo kao ruševinu, što je posljedica nevremena u kojem je oštećena 1912. godine (slika 19, 20). Ideje za rekonstrukciju zgrade i tlocrt izložio je W. von Schleyer. Na fotografijama se vidi kako je to nekada bila dvokatnica koja je možda imala balatorij. Na prvom katu nalazio se veliki prozor s polukružnim nadvojem i prozorskom klupicom smještenom na tri konzole. Iznad nadvoja na palači Nimira te između doprozornika i nadvoja nalazi se vijenac.¹⁴⁷ Iznad spomenutog otvora nalazi se još jedan, ali manji otvor. Nekada je palača imala kamene konzole na završetku zadnjeg kata, a vidljivo je da je imala i *auricul*. Navedene kamene

¹⁴⁴ JOHANN MARINŠEK (bilj. 49), 72.

¹⁴⁵ DEBORAH HOWARD (bilj. 67), 54,55

¹⁴⁶ ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga III, 652.

¹⁴⁷ JOHANN MARINŠEK (bilj 49), 74 – 76.

konzole na zapadnom dijelu sklopa mogle su biti dio balatorija. Termin balatorij u rječnik stambene arhitekture širi se iz rječnika fortifikacijske arhitekture. Balatorij se definira kao dio utvrde, istaknuta galerija s vanjske strane obrambenih zidina, horizontalna struktura koju nose menzole. Srednjovjekovna težnja za obranom pojedinih stambenih objekata zadržala se i u kasnijim periodima u vidu kula, prsobrana ili balatorija na kamenim konzolama.¹⁴⁸ Nasljedstvo te tradicije vidimo u privatnim kulama koje se u izvorima spominju na Rabu (npr. kula Galzigna). Očito je kako je jedan dio zapadnog sklopa palače Nimira služio kao svojevrsan obrambeni objekt, možda čak privatna kula. Cijeli balatorij nije sačuvan. Moguće kako je bio drven pa je s vremenom propao. Drveni balatoriji u arhitekturi se s vremenom zamjenjuju kamenima kao što je slučaj s Palazzo Vecchio u Firenci i Palazzo Venezia u Rimu. U tipologiji palača one s balatorijem određuju se kao *palazzi-fortezze*.¹⁴⁹ Dio palače gdje se mogao nalaziti balatorij danas je porušen. Spominje se kako je 1840. godine prijetila opasnost od rušenja jedne kule na gradskom zidu i moli se dopuštenje za njeno rušenje.¹⁵⁰ Kula je mogla biti dio palače Nimira. O njenom smještaju navodi se kako je bila tik uz kuću Nimira s renesansnim portalom.¹⁵¹ Uz palaču, u njenom nastavku, sa zapadne strane nalazi se visoki zid koji je opasavao vrt. Originalna visina zida danas nije sačuvana. Fotografije konzervatorskog zavoda u Rijeci pokazuju veličinu intervencija na objektu. Jedna od njih svakako je preseljene glavnog portala na zid ostatka samostanskog sklopa sv. Ivana Evanđeliste.¹⁵²

Iz svega do sada navedenog do izražaja dolazi pretencioznost u oblikovanju arhitekture, težnja za isticanjem i originalnošću. Želja za afirmacijom, dokazivanjem te velika financijska moć vidljiva je već u definiranju pročelnog zida. On je istaknut polikromijom kamena i rapskom brečom te raskošnim portalom čija je najbliža analogija knežev dvor na Pagu. Unutrašnjost sklopa jednako je dojmljiva kao i vanjština. U unutrašnjosti nalazimo sačuvan križni svod i gabarite atrijske. Pomalo nespretno djeluju vrlo tanki stupovi s obzirom na masivnost nošenih elemenata, nejednaku visina kapitela te utopljenost nekolicine baza stupova u hodnu površinu. Budući da se kuća smatrala statusnim simbolom u društvu, Nimire

¹⁴⁸ NADA GRUJIĆ (bilj. 35), 405, 436.

¹⁴⁹ NADA GRUJIĆ (bilj. 35), 346.

¹⁵⁰ ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga III, 577.

¹⁵¹ ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga III, 587.

¹⁵² KONZERVATORSKI ODJEL U RIJECI, FOTOTEKA, 0004, Fučić, 1947. g. Ovim se putem zahvaljujem osoblju Konzervatorskog odjela u Rijeci, a pogotovo fotografu Damiru Krizmaniću na ustupanju materijala vezanog za grad Rab iz fototeke konzervatorskog odjela.

su puno uložile u njenu opremu kako bi pokazali da nisu ništa manje vrijedni od ostatka plemićkih rapskih obitelji, iako su tek 1404. primljeni u plemstvo. Sama veličina sklopa koja uključuje i vrt unutar zidina, stambene prostore na dva kata, krilo zgrade desno od portala te već spomenute elemente oblikovanja vanjštine i unutrašnjosti svjedoče o težnji za zauzimanjem istaknutog položaja u zajednici.

3.7. Palača Tudorin Marinelis

Prezime Marinelis prvi se put spominje 1443. godine pri kupovini zemlje plemića Mathea de Marinelisa. Prezime Marinelis javlja se kao deminutiv, tj. umanjena od Marin.¹⁵³ Obitelj Marinelis primljena je u plemstvo pod ovim prezimenom, ali nekada je bila poznata kao uvažena obitelj brodograditelja na Rabu pod prezimenom Panchiello. Oni su gradili veće brodove u vrijednosti iznad 100 libri. U rapsko plemstvo primljeni su u prvoj pol. 15. stoljeća.¹⁵⁴

Palača Marinelis (poznata još pod nazivom Tudorin Marinelis) nalazi se u Srednjoj ulici. Nad ulaznim se vratima u dvorište, na nadvratniku, nalazi grb obitelji Marinelis s dva polumjeseca okrenutih jedan prema drugome. Između njih su dvije zvijezde. Ispod se nalazi linja koja odvaja gornje polje od donjeg, praznog polja grba (slika 50). Iznad nadvratnika nalazi se luneta s unutrašnjim oblo profiliranim rubom. Na nadvratniku je isklesana datacija, godina 1563. Cijeli zid oblikovan je od relativno pravilnih klesanaca nejednakih dimenzija i debelih sljubnica. Kada se iz Srednje ulice ulazi na ulaz s grbom Marinelis i datacijom, dolazi se u pregrađeno dvorište. U njemu se nalazi gotička kruna bunara s datacijom i grbom obitelji Marinelis. Desno od krune, gledano s ulaza, nalazi se naknadno umetnut zid. Hodna površina podignuta je za otprilike pola metra, čemu svjedoči stup s tijelom djelomično uronjenim u hodnu površinu. O naknadnoj pregradnji dvorišta zidom svjedoči i nosivi luk presječen s obje strane novim zidovima. U dvorištu je stubište kojim se ide na prvi kat. Stubište je dodatak novijeg vremena jer njegov zid presijeca izvorni nosivi luk. U dvorištu koje je prezidano na više mjesta vidi se križno svođeni prostor. Strop je zidan od opeke s uglovnim dijelovima oslonjenima na uzidane konzole. One se stepenasto dižu prema stropu.

Na zapadnom dijelu pročelja okrenutog prema Srednjoj ulici danas se nalazi veliki luk koji je mogao služiti kao još jedan ulaz u kuću. Bio je zazidan u novije vrijeme, izuzev otvora „na

¹⁵³ ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga I, 109.

¹⁵⁴ DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 13), 139, 140.

koljeno“, koji se nalazio unutar luka (slika 51). O postojanju otvora „na koljeno” i zazidavanju prolaza svjedoče fotografije konzervatorskog odjela u Rijeci. Danas je umjesto zida unutar luka smješteno staklo, a nekadašnji otvor „na koljeno“ naznačen je kamenom. Veliki elegantni luk ispod reljefa Bogorodice s Djetetom vjerojatno je služio kao ulaz u radionice, a otvor „na koljeno“ došao je kasnije. Na vrhu luka oblikovanog od pravilno klesanih kamenih segmenata od breče smješten je grb obitelji Marinelis. Ispod luka na staklenoj opni na ulazu nalazi se u kamenu ploču urezan lik Bogorodice s Djetetom, vrlo rustičnog oblikovanja, na kojem je grb obitelji Marinelis. Strop s unutrašnje strane luka djelomično je ožbukano, a djelomično prezentiran. Iz prezentacije je vidljivo da je izvorno strop luka napravljen od opeke. Otvor „na koljeno“ na pročelju sugerira radionicu ili konobu u prizemlju. Unutrašnjost dijela gdje se nekada nalazio otvor „na koljeno“ i grb Marinelis s rustičnom Bogorodicom ima povišenu hodnu površinu. To vidimo po visini stupa s bazom očuvanoj u izvornoj hodnoj površini. Kapitel stupa nema oblik karakterističan za renesansu ili gotiku, već je to oblik obrnute piramide, bez dekoracije, koji bi mogao odgovarati nekom ranijem periodu i ranijoj fazi palače Marinelis.

Na zapadnom dijelu pročelnog zida dodan je novi objekt koji izvorno nije bio dio sklopa. Na istočnom dijelu sklopa zidni je slog drugačije artikuliran. Prizemlje je od pravilnog kamena s debelim, ali ravnim sljubnicama od betona koje su novija intervencija. Etažni dio zgrade ima deblje, neurednije sljubnice od ostatka kuće. Na uglovnom dijelu nalazi se polustupić s jednostavnom vegetabilnom dekoracijom polukapitela. Spuštajući se prema Donjoj ulici kamen postaje lošije kvalitete i manjih dimenzija. U prizemlju se nalazi otvor „na koljeno“, a ostala dva kata artikulirana su s po dva prozora na svakom katu. Kuća završava dvoslivnim krovštem. U potkrovlju je još jedan maleni otvor.

Južno pročelje kuće orijentirano prema Donjoj ulici zidano je od pravilnih klesanaca te debelim, neurednim sljubnicama. Kamen viri kroz ostatke recentne žbuke koja je većim dijelom otpala. U sredini zida između otvora uzidan je, kao spolij, grb jedne od obitelji koje su živjele u gradu Rabu. Na pročelju u Srednjoj ulici nalazi se ploča na kojoj se spominje knez Lacko Kosinjski i godina 1477. Moguće je kako su grb i ploča s natpisom uzidani naknadno kao spoliji. Iznad vrata u prizemlju vidi se rasteretni luk od opeke, a u nadvratniku je grb obitelji Marinelis.¹⁵⁵ Dokumenti svjedoče kako je Lacho de Ghossino kupio kuće u Srednjoj i Donjoj ulici, a to su vjerojatno ove na kojima vidimo ploču s natpisom Lacha de

¹⁵⁵ DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 13), 104, 105.

Chossina. Kasnije kuće prelaze u sklop Marinelisovih.¹⁵⁶

Vanjština i unutrašnjost sklopa pretrpjeli su razne adaptacije. Dijelovi sklopa danas služe kao trgovački prostori, prostori za stanove, ugostiteljske objekte i sl. Prema tome, ne možemo sa sigurnošću govoriti ni o vanjskoj, a ni o unutrašnjoj podjeli te izvornom izgledu objekta.

U Veneciji je svaka važnija palača morala imati ulaz s mora, tj. s kanala i s ulice.¹⁵⁷ Venecija je smještena uz more, a temelj njena blagostanja pomorska je trgovina. S obzirom na to, arhitektura kuća u nekim se segmentima morala prilagoditi funkcionalnosti i načinu života stanovništva. Na Rabu je pomorska trgovina igrala važnu ulogu, a sami Marinelisi su, kao što je već rečeno, bili brodograditelji. Kao zanimljiv detalj valja spomenuti plavi oslik stropa u unutrašnjosti jednog sporednog prolaza u kuću koji je smješten između glavnog portala i širokog luka s otvorom na koljeno. Ne možemo potvrditi iz kojeg je perioda oslik, s obzirom na to što se sastoji samo od plave boje, na pojedinim mjestima oštećene. Kako bi se odredio period nastanka oslika trebalo bi ga sustavno istražiti i sondirati.

Na katu je natkrivena terasa s balustradom. Na njenom zapadnom zidu nalazi se renesansni prozor s vješto oblikovanim konzolama u obliku lavljih glava (slika 52). Izvorno su vjerojatno nosile prozorsku klupicu i ogradu od stupića. Polukružni nadvoj profiliran je te ukrašen tankim užetom koje omotava vrpca na pojedinim mjestima prošupljena svrdlom. Dio su dekorativnog repertoara i obli užlijebi. Doprozornici i polukapiteli imaju jednostavnu dekoraciju u obliku kanelira. Lavovi s palače Marinelis po obradi i načinu klesanja mogu se usporediti s pandanima Lavljeg dvora u Senju. Pokazuju sličnost i s radionicom Petra Trogiranina. U prilog tome govori motiv trake koja se obavija oko užeta. Sličan motiv nalazimo u Lavljem dvoru, samo puno raskošniji i vještije izrade. Nešto skromniju izvedbu motiva nalazimo na velikom portalu unutar palače Dominis na Kaldancu. Terasa je zatvorena zidovima sa svih strana, osim one okrenute prema Srednjoj ulici. Terasa je pregrađivana, stoga nije ostala sačuvana u izvornim dimenzijama. Jedino se za prozor s lavljim konzolama može reći da je izvoran, kao za i balustradu od stupića koji se šire prema sredini. Na sredini se dva obla i šira kraja spajaju motivom sitnih kuglica. Vanjski su zidovi terase i pročelnog zida ožbukani.

Sama palača oblikovana je da prije svega bude funkcionalna, što se vidi po velikom prizemnom dijelu radionice. Sklop se sastoji od više kuća spojenih naknadno (kao što je kuća Lacka Kosinjskog). Dekorativni elementi uglavnom nisu sačuvani, izuzev lavljih konzola i

¹⁵⁶ DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 13), 103 – 105.

¹⁵⁷ DEBORAH HOWARD (bilj. 67), 49.

renesansnog prozora. Istaknute dekoracije na palači vjerojatno nije bilo jer ni dva sačuvana kapitela u sklopu ne svjedoče o tome. Oba su glatkih površina i bez ukrasa. Glavni je portal vrlo jednostavan, jedina je dekoracija uklesani obiteljski grb i profilacija na unutarnjem rubu.

3.8. Ostaci palače Zaro i palača Dominis na Kaldancu

Obitelj Zaro plemićka je obitelj na Rabu o kojoj ne znamo mnogo. Najstariji podaci su iz 1320. godine. O njihovom materijalnom stanju znamo tek da su imali tri kuće, trinaest vinograda i osamnaest obradivih površina. Petar Zaro osnovao je 1446. godine franjevački samostana u Kamporu.¹⁵⁸ Neki izvori bilježe kako je obitelj Zaro bila jako bogata i imala posjede na dva otoka.¹⁵⁹

Ostaci današnje palače Zaro nalaze se na trgu Municipium Arba, odmah na ulazu u rapsku luku. Od palače nije sačuvano mnogo. Portal ima unutrašnji rub profiliran tordiranim gotičkim užetom. Vanjski rub portala nosi motiv denta na dovratnicima i luneti. Unutrašnji rub lunete ima tordirano uže. Na nadvratniku se nalazi propeti lav, tzv. *rampant* lav preko kojeg je dijagonalno položena traka. Lav je okrenut prema lijevoj strani (slika 53). Na sredini tordiranog užeta nadvratnika i na uglovima nazire se detaljno obrađeno lišće. Iznad vrata nalazi se spolij, reljef koji prikazuje zatvoreni češer ili pupoljak na stapci iz koje izlaze listovi. Ne možemo pretpostaviti veličinu sklopa, s obzirom na to da je izvana i iznutra pretrpjela znatne izmjene. Kuća je smještena u samoj gradskoj luci, što je omogućavalo brz utovar robe s mora. Prizemlje je vjerojatno služilo kao radionica. Na povijesnim razglednicama s prikazom ovog dijela grada vidi se portal palače Zaro i zazidani otvori „na koljeno“ lijevo od njega. Desno, nakon jedne kuće dvokatnice s dvoslivnim krovom vidi se uska kuća s konzolama i skromnim gotičkim prozorom (slika 54). Ne znamo je li kuća s razglednice pripadala sklopu palače Zaro. Zid iznad portala palače na razglednici viši je nego što je sada. Danas na tom mjestu nalazimo niži zid i betonsku balustradu terase.¹⁶⁰

Nakon glavnog portala nalazi se nadsvođeni prolaz. Svod prolaza oblikovan je od opeke. U zidnu masu uzidana su dva stupa i kapitela (slika 55). Zazidan je i renesansni luk koji je nadvisivao stupove (slika 56). Prolaz vodi u dvorište u čijoj unutrašnjosti na bočnoj strani nalazimo stepenice koje vode na terasu iznad svoda. Stepenice nisu izvorne. Terasa je i izvorno vjerojatno postojala, ali je, sudeći po izvorima, drugačije izgledala. Na prijelazu s

¹⁵⁸ DUŠAN MLACOVIĆ (bilj. 13), 243.

¹⁵⁹ ODORIKO BADURINA (bilj. 7), Knjiga III, 573.

¹⁶⁰ JOHANN MARINŠEK (bilj. 49), 29.

prvog kraka stubišta na drugi krak nalazi se uzidana rustična kruna bunara. Ona nastoji oponašati izvornu krunu koja se vjerojatno nekad nalazila u dvorištu. Na drugom kraju dvorišta probijena su vrata koja vode na ulicu. Ovakvo rješenje sa svodenim prolazom koje vodi u dvorište i nosi terasu ili drugu konstrukciju vjerojatno su imale i druge kuće na Rabu. Za primjer možemo uzeti veliku palaču Galzigna čiji je prolaz danas zazidan, ali vidi se luk od crvene opeke. Unutrašnjost svoda tretirana je na isti način.

Malo dalje od palače Zaro, na Kaldancu, u blizini nekadašnje luke Revelin iza gradskih zidina nalazi se još jedna palača obitelji Dominis.¹⁶¹ Njihov grb nalazi se uzidan kao spolij na nadvratniku u blizini palače. Još jedan dokaz kako se radi o palači obitelji Dominis jest zapis u pisanim izvorima o kući Dominisa negdje na Kaldancu. Na palači se nalazi isti tip glavnog portala kao na palači Zaro, samo većih dimenzija (slika 57). Uglovi portala krase pažljivo isklesani motivi listova, a uz vanjski rub naslanja se polustup s dekoriranim polukapitelom. Unutrašnjost je uglavnom pregrađivana za različite namjene. Unutrašnjost je zanimljiva unatoč pregradnjama. Tamo je sačuvano nekoliko portala, od kojih je onaj najveći vjerojatno presložen. U prizemlju se nalazi manji portal profiliranog polukružnog nadvoja s tankim užetom i trakom koja se omotava oko njega. Jedna traka ide preko druge, slično kao na prozoru balkona palače Marinelis, jedino što traka ovdje nije obrađena svrdlom (slika 58). Dio je repertoara ukrasa i motiv astragala. Polustupovi dovratnika dekorirani su izmjeničnim dentima. U prizemlju se nalazi dvorište s povišenom hodnom površinom, sudeći po vratima koja idu ispod hodne površine. U atriju je sačuvana kruna bunara u gotičkom stilu. Kruna je obla, okružena slijepim lukovima, ali bez grba. Nalazi se na kvadratnom postolju. Prolazi u atriju većih su dimenzija te su naknadno pregrađivani kao i cijeli sklop, pa je teško govoriti o izvornom izgledu ili funkcijama. Jedan od prolaza zadržao je dekoraciju velikog polukružnog nadvoja u vidu denta. U zid je uzidana jedna gotička konzola u obliku lavlje glave, malo oštećena na dijelovima. Sudeći po veličini lukova u dvorištu, u njemu se vjerojatno trgovalo.

Najzanimljiviji od sačuvanih ostataka u kući svakako je portal na katu zgrade. S obzirom na svoju masivnost i dekoraciju, neobično je da se nalazi u interijeru. Vjerojatno je ovdje naknadno preseljen i presložen (slika 59). Tome u prilog govori i zanimljiv detalj portala za baze dovratnika koji ima obrnuto postavljene polukapitele. Portal je kvalitetne izrade, polukapiteli su ukrašeni varijantom akantova lišća na uglovima. Raspored motiva i način obrade podsjećaju na polukapitele glavnog portala velike palače Dominis. Pored njih su volute, a u sredini stilizirani ljiljan. Dovratnici su ispunjeni skladnom girlandom. Unutrašnji

¹⁶¹ IVO BARIĆ, Rapska baština, Adamić, Rijeka, 2007., 175.

rub dovratnika ima profilaciju ovijenom trakom koja ide u križ, kao i na malom portalu u prizemlju, ali i na već spomenutom prozoru kuće Marinelis. O pažnji koja se pridavala izradi portala govori ukrašenost unutrašnjih lica dovratnika girlandama. Iznad portala nalazi se profilirani nadvratnik. Obrada girlandi i polukapitela upućuje na vezu s radionicom Petra Trogirana.

4. NEKI ELEMENTI STAMBENE ARHITEKTURE IZVAN IZVORNOG SMJEŠTAJA

U samom gradu, ali i izvan njega, postoje ulomci stambene arhitekture, raskošnih kuća koje uvjetno možemo zvati palačama, premještenih sa svojeg izvornog smještaja. Istrgnuti iz svojeg konteksta danas se nalaze kao spoliji na pročeljima, u dvorištima kuća ili u interijeru. U ovom poglavlju nećemo dati cjelokupni pregled takvih komada jer bi u tom slučaju ovaj rad premašio dozvoljeni opseg. Uostalom, često se jedno dekorativno rješenje ili oblik elemenata ponavlja više puta pa nije potrebno ponavljati. U ovom poglavlju bit će nabrojana nekolicina primjeraka.

U kontekstu ovog rada svakako valja spomenuti prozor na kući obitelji Vale (slika 60). O toj obitelji ne zna se ništa. Prezime Vale moglo bi sugerirati kako su oni iz kakve drage. U slučaju otoka Raba moglo bi značiti da su iz Supetarske Drage i da su se odatle doselili u grad. Naravno, može biti i neka druga draga u pitanju, ukoliko Vale uistinu podrazumijeva dragu. Kuća obitelji Vale ima raskošan renesansni prozor koji po načinu obrade i motivima datiramo u početak 16. stoljeća ili u sam kraj 15. stoljeća, kada djeluje radionica Petra Trogirana. Na polukapitelima doprozornika nalaze se motivi dvaju dupina postavljenih oko osti. Motiv dupina na Rabu pojavljuje se još samo na bifori kneževa dvora. Kao motiv u renesansni vrlo je čest pa ga tako susrećemo na glavnom portalu crkve Marije Snježne u Cresu, ali i na ciboriju korčulanske katedrale, radu radionice obitelji Andrijić. Susrećemo ga i u Zadru, na gotičkoj monofori kuće Nassis iz 15. stoljeća. Monofora u Zadru zbog motiva dupina pripisuje se Marku Andrijiću i datira u kraj osamdesetih ili devedesete god. 15. stoljeća.¹⁶² Doprozornici su s unutarnje i vanjske strane ukrašeni girlandama unutar okvira od astragala. Vanjski rubovi ukrašeni su tordiranim užetom. Polukružni je nadvoj profiliran i obrubljen motivom renesansne valovnice, koju na Rabu srećemo jedino na ovom prozoru, te astragalima. Kao akroterij upotrijebljen je motiv školjke. Unutrašnjost luka nadvoja

¹⁶² LARIS BORIĆ (bilj. 80), 55, 54.

dekorirana je motivom cvijeta u kasetama, kao što je i na prozorima velike palače Dominis, na kojoj je također radio Petar Trogiranin. Prozorska klupica je profilirana, na rubu su nanizani denti te počiva na tri konzole s reljefnim vegetabilnim motivom i tordiranim užetom koje ide po sredini. Nije sigurno je li prozor ugrađen kao spolij ili je na svojem izvornom mjestu jer je kuća pregrađena i ožbukana. Na arhivskim fotografijama možemo vidjeti kako je kuća izvorno bila kamena, zidana od pravilnih pravokutnih klesanaca.¹⁶³ Teško je donijeti konačan sud o izvornom smještaju prozora, s obzirom na to da je kuća renovirana (slika 61). Paralelno s kućom Vale nalazi se još nekoliko renesansnih spolija. To su dva komada nadvoja ukrašenih motivima dijamanata i cvjetova te umivaonik pravokutnog oblika, čiji vanjski rub ima motive dijamanata.

Značajnu skupinu različitih elemenata stambene arhitekture gotičkog i renesansnog stila nalazimo u lapidariju nekadašnje vile Bana Perovića na Gornjoj ulici. Ondje možemo vidjeti gornji dio gotičke monofore sa šiljastim lukom i trilobitom i prozorsku klupicu koja počiva na tri konzole. Preko njenog vanjskog ruba pruža se tordirano uže, a konzole su ukrašene savinutim lišćem. Bočna strana ukrašena je motivima cvijeća i klasa s bobicama. Posebno je zanimljiv ulomak stepenasto profiliranog vijenca, ispunjenog astragalima, ovulima i listićima, sve u stilu *alla antica* (slika 62). Istu shemu nalazimo na vijencu oltara bivše katedrale. Odmah ispod njega nalazimo uzidan renesansi umivaonik čiji rub krase motiv dijamanata (slika 62). Na njemu je bio isklesan lav koji je služio kao otvor za vodu. On je oštećen, a na drugom mjestu s rupom za vodu reljef je otučen. Moguće kako je i na tom otvoru bio motiv lava. Umivaonik nose dvije konzole s izvijenim listovima. U zid u dvorištu vile uzidan je ugaoni polustup kakav srećemo na uglovima kuća po gradu. Tu je i jedan veći polukapitel s kovrčavim lišćem u stilu Jurja Dalmatinca, rad radionice Andrije Alešija (slika 63). Isti polukapitel nalazimo na dvorišnim vratima kuće u Gornjoj ulici kao spolij, samo puno manji. Tu su i grbovi nekolicine plemićkih obitelji uzidani kao spoliji. Pozornost privlači akroterij u obliku češera koji izlazi iz tri lista (slika 64), a čija je površina ispunjena reljefnim sitnim točkicama. U zid je uzidan jedan polukapitel koji je, čini se, bio dio nekog portala. Dekoriran je stiliziranim lišćem, vidljiva je upotreba svrdla na uglovnim listovima. Listovi ne idu prema van na uglovima te nisu toliko plastični i glomazni poput primjera u velikoj palači Dominis, iako po dekorativnom repertoaru podsjećaju na njih (slika 65).

U dvorištu jedne skromnije kuće na sjevernom kraju Gornje ulice u Rabu možemo vidjeti sekundarno ugrađenu konzolu čiji donji dio ima oblik izvinutog lista, a na prednjoj strani

¹⁶³ JOHANN MARINŠEK (bilj. 49),

nalazi se motiv astragala. Ondje nalazimo i komad dovratnika s motivom girlande. Girlanda je izvedena kao u Lavljem dvoru u Senju, samo u puno grubljoj, manje vještoj i stiliziranijoj maniri. Možemo ga svrstati u krug radionice Petra Trogirana. U gradu su česti primjeri gotičkih monofora koje na polukapitelima imaju motiv dijamanata. Prozorske klupice imaju rub s istim motivom. Obično počivaju na reljefno ukrašenim konzolama. Takvih skromnijih i jednostavnih dekoracija na prozorima mnogo je po gradu pa ih nećemo sve nabrajati. Jedna je ovakva monofora spolij na terasi ugostiteljskog objekta u jednoj od sporednih ulica u gradu. Kao vrlo čest element pojavljuju se i konzole u obliku lavljih glava vanjskim pročeljima kuća. Vrijedan spomena je jedan renesansni prozor na početku Srednje ulice. Nadvoj prozora višestruko je profiliran, s gornjim rubom od sitnih stiliziranih listića, gusto poredanih jedan uz drugog. Ovakva obrada nadvoja prozora na Rabu nije česta, češće se susreće na drugim otocima ili u nekim dijelovima Istre. Donji rub ima motiv astragala. Dovratnici su kanelirani kao i polukapiteli koji na sebi imaju volute. Na gornjem dijelu oba dovratnika nalazi se nepoznati grb s propetom životinjom koja podsjeća na lava, ali ne možemo sa sigurnošću reći da je to lav jer joj vidimo samo gornji dio. Po sredini je grb, razdijeljen vodoravnom linijom. U donjem dijelu nalazi se motiv cvijeta. Donja traka ukrašena je užljebima, a konzole su izvijenog oblika s linijom od sitnih reljefnih kuglica po sredini tijela. Ispod je ploča s već opisanim grbom koji drže dva *putta*. Kamen je vrlo oštećen pa se ne može ništa više reći o stilskim odlikama reljefa. Isti grb nalazimo na nadvratniku kuće u sporednoj ulici koja vodi u Gornju ulicu. U blizini male palače Dominis, u ulici Ivana Rabljanina, na kući Bolković-Pik nalazimo naknadno uzidane dvije muške glave (slika 66). Ne znamo koga predstavljaju, ne može se odrediti jesu li to portreti stvarnih ljudi iz toga vremena, kao što je slučaj na šibenskoj katedrali. Glave su malo manje od prirodne veličine te su oštećene pojedinim mjestima. Mogle su služiti kao konzole jer se na tjemenu glava nalaze ravne kamene ploče. Brada i jagodice obraza blago su ispupčene. Zjenice nisu istaknute kao na ženskoj glavi na maloj palači Galzigna, ali jednaka je pažnja posvećena obradi očnih kapaka. Usta na muškim glavama nisu blago otvorena kao na primjeru na maloj palači Galzigna. Tjeme glave na maloj palači Galzigna također je ravno, dakle i ona je mogla biti u funkciji konzole. Ženska je glava dijelom utopljena u nedavno postavljenu žbuku pa ne znamo je li klesar isklesao vrat i uši spomenute glave, kao na glavama na kući Bolković-Pik. Ne možemo reći jesu li sve tri glave izvorno stajale zajedno na nekom objektu. Na kući se nalazi naknadno uzidan nadvratnik s reljefnim prikazom muške glave u profilu.

Ulomke dekorativne arhitektonske plastike, porijeklom iz porušenih kuća u gradu Rabu

danas nalazimo izvan grada. Tako grb jedne plemićke obitelji nalazimo u župnom dvoru crkve sv. Petra u Supetarskoj Dragi. Grb se nalazi unutar kamenog okvira, obrubljenog motivom izmjeničnih denta. U polju grba smješten je motiv koji oblikom podsjeća na izduženo kormilo za upravljanje čamcem. Sredinom polja prolazi debela ravna puna linija. U gornjem dijelu polja, s lijeve i desne strane kormila nalazi se po jedna osmerokraka zvijezda. Kamen je oštećen pa su detalji teže vidljivi, ali u uglovima profiliranog okvira nalazi se po jedan cvijet od tri laticice. Cvijet je izdužen da se prilagodi kompoziciji u koju je smješten. Nepoznato je kojoj je obitelji grb pripadao jer nije objavljivan. Isti grb, samo slabije očuvan, nalazimo u gradu Rabu, u predjelu Kaldanac. Motiv je u polju isti, ali se ne razaznaje puna linija po sredini. Okvir je obrubljen nešto složenijim vegetabilnim motivom, ne više gotičkim dentima. U blizini grba u istoj ulici nalazi se jednostavan portal čija je jedina dekoracija dijamantni niz na polukapitelima i crvena cigla od koje je oblikovan šiljasti luk nad nadvratnikom, obilježje venecijanske gradnje. Vanjski rub luka ima izmjenične dente. U istoj ulici nalazi se i renesansna kuća, danas pregrađena i adaptirana u ugostiteljski objekt, ali sa sačuvanom artikulacijom unutarnjeg dvorišta čiji ophodni trijem počiva na stupovima s neukrašenim kapitelima i križnim svodovima zidanim od crvene opeke, stepenaste profilacije.

Još jedan primjerak ukrašene skulpture koji se izvorno mogao nalaziti u gradu Rabu jest luneta na groblju u mjestu Mundanije, dvadesetak minuta hoda udaljenog od grada (slika 67). Luneta se nalazi na ulazu u nedavno sagrađeno groblje i sigurno nije dio seoske arhitekture. Gornji rub definiran je motivom stiliziranog lišća, drugi širi rub ima rijetko raspoređene užljebe. Uz donje rubove, izvan okvira lunete, nalaze se cvjetovi u okruglom okviru s izbojcima između okvira i cvijeta. Na sredini, na vrhu lunete smještena je pomalo rustično oblikovana glava nepoznatog lika. Oči su bademaste, izraženih linija, prošupljenih zjenica, nosnice su isto prošupljene, usne tanke i izduljene. Obrve su debele, oblikovane kao skup urezanih linija. Brada je podijeljena u tri pramena oblikovana valovitim linijama. Rubovi brade uz lice prelaze u dvije grančice na kojima se niže lišće. Možda se na glavi nalazila kapa ili kaciga s koje se spuštaju grančice s lišćem, ali zbog oštećenosti tog dijela to ne možemo znati. Za ovu lunetu po dekorativnom repertoaru možemo reći kako je rad radionice Petra Trogirana, dakle datiramo je negdje u kraj 15., početak 16. stoljeća. Na ulazu u seosko groblje uzidana je vjerojatno početkom 20. stoljeća, jer je prvi ukop na novom groblju bio 1913. godine.

U gradskom lapidariju čuva se i primjerak jedinog sačuvanog obruba renesansnog kamina na Rabu (slika 68). Bočne stranice ukošene su prema središnjoj, dajući okviru trapezast oblik.

Duž cijelih stranica isklesan je motiv grane s lišćem, u središte je postavljen cvijet s četiri latice zaobljenih rubova. Na okviru je isklesan grb koji se pripisuje obitelji Loredan. Grb ove obitelji nalazi se uzidan na kući koju smo već spomenuli kao kuću na Kaldancu pretvorenu u ugostiteljski objekt sa sačuvanim atrijem. U blizini kuće nalazi se grb poput spomenutog primjerka grba koji se čuva u župnoj kući u Supetarskoj Dragi. Moguće je kako okvir kamina u lapidariju potječe iz kuhinje kuće s grbom obitelji Loredan. U lapidariju se čuva još nekoliko ulomaka stambene arhitekture iz ovog perioda. Uglavnom su to komadi nadvoja prozora ukrašeni motivom girlandi i cvjetova. Polukapitel u lapidariju koji je bio dio portala ima karakteristike zrele renesanse i mogli bismo ga smjestiti u 16. stoljeće. Polukapitel je ukrašen bisernim nizom ispod kojeg se u sredini nalazi stilizirani ljiljan, a na uglovnim dijelovima stilizirani akantovi listovi obrađeni upotrebom svrdla. Prostor i masa izrazito se isprepliću na dijelovima gdje se listovi razdvajaju. Motivi se ponovno mogu dovesti u vezu s onima na glavnom portalu velike palače Dominis, unutarnjem portalu palače Dominis na Kaldancu te kapitelu ugrađenom u lapidarij unutrašnjeg vrta nekadašnje vile bana Perovića.

Od dijelova interijerne opreme sačuvano se nekoliko umivaonika skromnih dimenzija i ukrasa. Spomenut ću umivaonik pronađen u kući sagrađenoj u novije vrijeme, koja se nalazi u ulici Ivana Rabljanina (br. 23, katastarska čestica 152), nedaleko od male palače Dominis. Umivaonici ili pila su u kućanstvima služili za pranje ruku, koje je bilo znak uljudenosti. Pojavljuju se još u srednjem vijeku u palačama i dvoranama za goste. Nazivi za umivaonik od 14. do 16. stoljeća su: *schafa*, *scaffa*, *scaffa*, *pillum*, *lavellum*, *aquarium*, *shaffa sive pillum*, *pillum lavatorium*, *scaffalavatoria*, *pilo seu lavellum*, *lavatoio*. Od Istre do Brača upotrebljava se naziv lavel, ali jednako tako i škaf. U Dubrovniku se koristi češće naziv pilo. Oni bolje ukrašeni nalazili su se u dvoranama ili sličnim stambenim prostorijama gdje je bilo puno ljudi. Oni manje ukrašeni vjerojatno su bili u kuhinjama i na mjestima gdje nisu bili izloženi pogledima. Osnovni su elementi umivaonika korito ili bazen, vodoravne kamene ploče ili police. Voda se ulijevala iz posebnih posuda ili kamenog spremnika čija je gornja ploča bila udubljena. Obično se iznad korita nalaze dvije ploče. Otvor kroz koji je izlazila voda na škafu bio je ukrašen maskeronom, lavom, kerubinom. Ploče su služile kao mjesto za odlaganje posuda za vodu. Umivaonik iz kuće k. č. 152, broj 23 napravljen je od ružičaste rapske breče. Posuda je pravokutnog oblika s vanjskim prednjim profiliranim rubom. Ispod profilacije nalazi se dekoracija u obliku renesansnih denta. Uzidan je u dvorišni zid kuće i počiva na dvije konzole. Dimenzije pila su sljedeće: dužina 72 cm, širina 40 cm, visina 22 cm. S obzirom na blizinu male palače Dominis, postoji mogućnost da je ono bilo dio njene

originalne stambene opreme. Isto tako je moglo biti doneseno iz bilo koje susjedne bogatije kuće, kao što je primjerice velika palača Galzigna na Gornjoj ulici ili palača Cernotta, malo ispod Pjacete, u današnjoj ulici Stjepana Radića. Na pročelju kuće s renesansnim umivaonikom nalazi se uzidana jedna manja konzola u obliku lavlje glave koja služi kao spolij. Gornji dio glave kao i nos malo su otučeni.

Drugi umivaonik s dekoracijom u obliku dijamanata na vanjskom rubu spomenut je u ovom poglavlju kod kuće sa spolijima pored kuće Vale. Spomenuti su i dijelovi u lapidariju vile bana Perovića. Jedan se čuva u kući Bolković-Pik te je vrlo rustične obrade. Vanjski rub umivaonika u kući Bolković-Pik ukrašen je motivom dijamanata te je vrlo plitkog korita. Nabrojanim primjerima nedostaje gornji dio okvira s klupicama unutar njih. Zbog skromnosti dimenzija i ukrasa rapskih primjera možemo zaključiti kako nisu imali gornje dijelove s klupicama i okvirom. Poznati su nam umivaonici objavljeni u publikaciji *Monumenta heraldica* Goroslava Oštrića koje imamo prikazane na crno-bijelim fotografijama. Na njima vidimo umivaonik s grbom obitelji Dominis. To bi mogao biti onaj za koji Odoriko Badurina u svojim kronikama govori da se nalazio u kući Dominis i da je sličan onome iz katedrale u Rabu. Na fotografiji vidimo samo gornji dio, s polukružnim okvirom i otvorima za vodu ukrašenim kerubinima i grbom Dominis između njih.¹⁶⁴

Zanimljivo je spomenuti dijelove arhitektonske plastike nađeni u kući u ulici sv. Marina čiji presjek prikazuje kako je kuća dvokatnica s prizemljem (slika 69). Nakon ulaska kroz glavni portal nalazi se prostor nadsvodjen križnim svodom te mali atrij sa stubištem koje vodi na katove. Ne zna se jesu li komadi izvorno dio te kuće ili su ugrađeni kao spoliji. Na nadvoju portala, na samom ulazu u kuću uzidana je ploča s natpisom pisanim goticom (slika 70). Natpis sugerira kako je kuća starija od 15. stoljeća. Ukoliko je on na svom izvornom mjestu što ne mora biti slučaj pošto se čini kako je ploča prelomljena jer natpis nije cjelovit. Ulazeći u atrij nalazimo gotičku umivaonik napravljen od ružičate breče uzidan u zid (slika 71). Umivaonik se ističe svojom dekoracijom. Polustupići su tordirani, a na njima su polukapiteli izvedeni u obliku lavljih glava od kojih je jedna jako oštećena. U atriju se nalazi i kapitel, djelomično otučen i oštećen. Ukrašen je motivom glatkih lisotva, a na gornjim uglovima detaljima cvjetova koji su različito oblikovani. Jedni su obli i imaju četiri latice, dok je drugi par izduženog oblika i krajevi su im zašiljeni. Sličnosti s ovim motivima cvjetova možemo naći u motivu cvjeta na vratima u atriju male palače Galzigna ili na bočnim stranama stubišta velike palače Dominis pa može biti da govorimo o radu jedne radionice koja je često koristila

¹⁶⁴ GOROSLAV OŠTRIĆ (bilj. 54), 148.

taj motiv u različitim varijantama.

5. ZAKLJUČAK

Kao i u većini obalnih gradova na Jadranu, rapske kuće u vlasništvu plemića uglavnom su građene kao kuće trgovačkih poduzetnika ili kuće koje se moglo iznajmljivati trgovcima i zanatlijama. Rabljanima je, kao što već rečeno, bila važna trgovina, pogotovo pomorska trgovina. Stoga za takve kuće možemo tvrditi da su polivalentne, odnosno sastoje se od stambenih i poslovnih prostora. Shema je u većini tih kuća ista. Dućanski prostori smješteni su u prizemne dijelove, a gornji katovi koriste se za stanovanje. U knjizi Nade Grujić nalazi se opis kuće trgovca iz teksta Benedikta Kotruljevića. U tekstu se navodi kako kuća mora biti smještena na ravnome, blizu poslovnog središta kao što je lođa ili trg. Glavni portal, ali i općenito pročelje, moraju biti ukrašeni jer je to način prezentacije statusa u društvu. Na prvom katu mora se nalaziti pisarnica odvojena od prostorija za ukućane. Blagovaonica mora biti ispunjena svjetlom. Spavaće sobe moraju biti uređene prema financijskim mogućnostima i bez pretjerivanja. Kuhinja je blizu sobe za posluhu, prostrana je i ispunjena svjetlom. Mora imati i spremište ili konobe, drvarnice i sl. koje se nalaze u prizemlju. Spremnice se nalaze i u gornjim dijelovima kuće, a služe za skladištenje raznih namirnica. Sobe za posluhu odvojene su od soba žena i nalaze se izvan kuće. Zahodi i sobe za bacanje vode također su smještene negdje u kući, kao i praonice. Kao sastavni dio kuće Kotruljević navodi i otvoren prostor u koji dopire sunce, gdje se suši rublje. Na svim vratima mora postojati čvrsta brava. Smještaj prostora za stanovanje na katu svoje podrijetlo vuče još iz antike, kao i kuća u čijem je središtu atrij.¹⁶⁵ Venecijanske kuće u prizemlju isto su tako uglavnom imale skladišta i radionice. Iznad prizemlja obično su imale još dva kata. Centralna prostorija nazivala se sala. Nekad je služila kao soba za primanje i zabave. Spavaće sobe nalazile su se kat iznad sale. Kuhinje su znale biti u uglovima kuće, na najvišem katu, da se po kući ne šire razni mirisi i dim.¹⁶⁶

Kuće u Rabu imaju elemente opisane sheme. Palača Cernotta, mala i velika palača Dominis, mala i velika palača Galzigna, palača Dominis na Kaldancu, palača Nimira, palača Marinelis te palača Zaro smještene su u blizini poslovnih središta, luka i trgova. Gledajući artikulaciju

¹⁶⁵ NADA GRUJIĆ (bilj. 35), 149 – 151.

¹⁶⁶ JOHN MCANDREW (bilj. 1), 197.

otvora na njima vidimo kako palača Cernotta, palača Marinelis, velika palača Dominis imaju ili otvore „na koljeno“ u prizemlju, ili su prozorski otvori prizemlja veliki gotovo kao vrata, što omogućuje izlaganje robe i smještaj radionica u prizemlje zbog dovoljne količine svjetla i odvojenosti od prostora stanovanja. Primjer palače Marinelis pokazuje veličinu prizemnih dijelova koji su potrebni za smještaj radionica. Do kata se dolazi uglavnom stubama iz atrija kroz natkriven, najčešće svodni prolaz. Kod palače Zaro i male palače Galzigna svod prolaza je bačvast i izrađen od opeke. Istu funkciju vjerojatno je imao i danas zazidani prolaz velike palače Galzigna. Velika palača Dominis, kao i palače Nimira i Dominis na Kaldancu, također imaju natkriven prolaz koji vodi u atrij. Jedino palače Cernotta i Marinelis nemaju svodni prolaz kroz koji se dolazi u dvorište, već se u njega dolazi izravno kroz glavni (dvorišni) portal. Međutim, znamo za adaptacije i pregradnje koje su pretrpjele, stoga ne znamo jesu li tako i izvorno izgledale. Uslijed adaptacija na palači Cernotta nestao je trijem koji je natkrivao većinu dvorišta.

Obavezni dio opreme svakog renesansnog dvorišta bila je kruna cisterne, u pravilu ukrašena grbom obitelji. Uglavnom su se te krune trebale nalaziti na postoljima, ali na Rabu je vrlo rijetko sačuvana kruna postavljena na svojem postolju. Dvorište je često bilo obrubljeno ophodnim trijemovima a iz njega je polazilo stubište koje je vodilo na kat. U većoj ili manjoj mjeri to vidimo kod gotovo svih opisanih primjera. O rasporedu prostorija na katovima ne možemo ništa pobliže napisati, s obzirom na to da su sve zgrade doživjele veće ili manje promjene. O ukrašavanju palača možemo dosta toga zaključiti jer su ti elementi najsačuvaniji. Naručitelji i vlasnici kuća pridavali su veliku pozornost dekoraciji. Glavni su portali većih dimenzija i odmjereno ukrašeni. Obiteljski grb smještao se na nadvratnik ili u lunetu. Repertoar ukrasa je gotički i renesansni, što podrazumijeva tordirano uže, motive zubaca, girlande od cvijeća, listova i raznih plodova koji su uokvirivali grbove. Ukrasi prozora zadržali su ista obilježja. Urešeni su motivima zubaca, dijamanata, kanelira, bilja i tordiranih užadi. Koliko se pažnje pridavalo vanjskoj prezentaciji, vidi se po dekoriranju dotad neočekivanih mjesta, poput bočnih stranica stuba ili intradosa lukova monofora. Vrata u unutarnjim dvorištima negdje su ukrašena kao da su vanjski portali.

Pri odlučivanju kako će njihov dom izgledati naručitelji su se često ugledali jedni na druge. To smo vidjeli na primjeru portala Zudeniko, rađenom po uzoru na portal palače Nimira ili prema identičnom oblikovanju portala susjednih palača Zaro i Dominis pokraj trga Municipium Arba. Na uresima njihovih domova radili su uglavnom isti majstori i njihovi pomoćnici. Na Rabu su to bili Andrija Aleši i Petar Trogirani sa svojim radionicama. Aleši

na Rabu djeluje sredinom 15. stoljeća, donoseći utjecaj Jurja Dalmatinca, dok je Petar Radov prisutan krajem 15. i početkom 16. stoljeća te donosi utjecaje toskanske renesanse i majstora s dvora Matije Korvina. Andrija u svom radu još uvijek koristi elemente kasne gotike. Po Dalmaciji, primjerice u Zadru, možemo sresti slična rješenja kao i na Rabu. To je i logično jer je Rab upravno i kulturno funkcionirao kao periferija mletačke Dalmacije. Rješenja koja podsjećaju na radove Petra Radova možemo prepoznati i u Senju, preko kojega utjecaji budimskog dvora i toskanske renesanse dolaze na Rab. Ne smijemo zaboraviti kako je Rab prije svega bio mletački grad, smješten na plovnom putu i u relativnoj blizini Venecije pa je oponašanje venecijanskih primjera bilo sveprisutno.

Arhitektura 15. i prve polovine 16. stoljeća u Rabu uvjetovana je načinom života ljudi, ali i organizacijom urbanog prostora. Prostor novog grada planirani je dio grada čiji počeci sežu u kraj 12. i početak 13. stoljeća. U 15. i 16. stoljeću to je najvećim dijelom formiran urbani prostor. Ulični raster je pravilan, a blokovi su relativno jednako udaljeni jedan od drugog. Veće palače smještene su na rubovima grada. Tako se velika palača Dominis i palača Nimira nalaze na blizu glavnih vrata, prije velike čistine uz sami gradski zid. Velika palača Galzigna i mala palača Dominis nalaze se na prostoru trga Pjacete, gdje je granica između novog i starog dijela grada. Palača Marinelis i mala palača Galzigna nisu smještene uz trg, ali se nalaze u blizini luke, kao i palača Zaro te palača Dominis na Kaldancu. Palača Cernotta smještena je u blizini nekadašnjeg Trga Gospi i početkom 16. stoljeća izgrađene nove gradske lože, na mjestu sjecišta komunikacijskih pravaca i dodira novog i starog grada. Spomenute kuće imaju glavni portal orijentiran prema važnijoj ulici ili trgu. Nisu sve kuće nastale odjednom, već se neke naslanjaju na ranije slojeve. Primjer nam je mala palača Galzigna, dio palače Nimira, mala palača Dominis, a starije elemente nalazimo i u dijelovima velike palače Galzigna.

Većina zgrada pretrpjela je intervencije u unutrašnjem prostoru i teško je govoriti o izvornom izgledu i funkcijama pojedinih prostorija. Njih možemo samo pretpostaviti na temelju usporedbi, analiza te uvidom u stanje na terenu. Različite intervencije u prostoru i nove adaptacije često otežavaju analizu sklopova i uočavanje detalja. Vanjsko zida zgrada očuvanije je nego unutrašnjost. Mnogi su komadi arhitektonske dekorativne plastike premješteni i necjeloviti. Neki koji su odneseni izvan grada istraživačima su potpuno nepoznati jer nikada nisu objavljeni, kao što je, primjerice, luk jedne monofore sekundarno iskorišten u luneti uzidanoj na ulazu u seosko groblje Mundanija ili reljef s grbom koji se čuva u župnom uredu u Supetarskoj Dragi. Da bismo dobili potpuniju sliku o stambenoj

arhitekturi 15. i prve polovine 16. stoljeća u gradu Rabu potrebna su složenija istraživanja. Pod time se podrazumijeva terenski rad, detaljno arhitektonsko snimanje kao i arhivska istraživanja. Na takvim se temeljima može graditi daljnja komparativna analiza i sinteza. Ovakvim pristupom u najvećoj se mjeri možemo približiti izvornom stanju pojedinih kuća i dijelova grada te duhu i načinu života na određenom prostoru.

6. POPIS LITERATURE I IZVORA

Izvori:

1. ODORIKO BADURINA, Kronike samostana u Kamporu, Knjiga I, II, III, IV, V, VI, Franjevački samostan u Kamporu

2. MIJAT SABLJAR, Putne bilješke, Knjige 2, 3, 4, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine

Literatura:

1. IVO BARIĆ, *Rapska baština*, Rijeka, Adamić, 2007.

2. JOŠKO BELAMARIĆ, Urbanistički aspekti prve dubrovačke industrije u 15. i 16. st., u: *Zbornik dana Cvite Fiskovića II. - Renesansa i renesanse u Hrvatskoj*, Predrag Marković, Jasenka Gudelj (ur.), Zagreb, Institut za povijest umjetnosti – Odsjek za povijest umjetnosti, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2008.

3. LARIS BORIĆ, O pojavi ranorenesansnih dekorativnih motiva u zadarskoj gotičkoj stambenoj arhitekturi sedamdesetih godina 15. st. u: *Peristil*, 56, 2013.

4. MARIJAN BRADANOVIĆ, Palača Dominis u Rabu, u: *Rijeka*, god. XVI., svezak I, 2011.

5. MARIJAN BRADANOVIĆ, Rab i percepcija renesanse u arhitekturi i skulpturi na sjevernom Jadranu, u: *Rapski zbornik II*, (ur.) Josip Andrić i Robert Lončarić, Rab, Ogranak Matice hrvatske u Rabu, Sveučilište u Zadru, Grad Rab, Općina Rab, Općina Lopar, 2012.

6. MARIJAN BRADANOVIĆ, Prilog poznavanju srednjovjekovnog graditeljstva u 15. i 16. st. na sjevernom Jadranu, u: *Peristil*, (ur.) Irena Kraševac, Dubravka Botica, 56, 7 -8, 2013.

7. VLADISLAV BRUSIĆ, *Otok Rab*, Rab, 1926.

8. NEVEN BUDAK, Urban development of Rab - a hypothesis, *Hortus artium medievalium*, International Research Centre for Late Antiquity and Middle Ages, Zagreb- Motovun, 12, 2006.

9. NENAD CAMBI, Zapažanja o antičkoj skulpturi na Rabu, u: *Rapski zbornik I*, (ur.) Andre

Mohorovičić, Zagreb, JAZU, 1987.

10. BOGUMIL DABO, *Imovnik i historijat crkve sv. Petra u Supetarskoj Dragi*, Rab, 1998.

11. MILJENKO DOMIJAN, *Rab grad umjetnosti*, Zagreb, Barbat, 2007.

12. RUDOLF EITELBERGER VON EDELBERG, *Srednjovjekovni umjetnički spomenici Dalmacije u Rabu, Zadru, Ninu, Šibeniku, Trogiru, Splitu i Dubrovniku*, Zagreb, Leykam international, 2009.

13. CVITO FISKOVIĆ, Andrija Aleši i ostali majstori u Rabu, *Albanski umjetnik Andrija Aleši u Splitu i Rabu, Izdanje konzervatorskoga zavoda za Dalmaciju u Splitu*, 5, Split, 1948.

14. CVITO FISKOVIĆ, Prilog poznavanju graditeljstva i kiparstva 15. i 16. st. u Rabu, *Rapski zbornik I*, (ur.) Andre Mohorovičić, Zagreb, JAZU, 1987.

15. ALBERTO FORTIS, *Put po Dalmaciji*, Split, Slobodna Dalmacija, 2004.

16. MIROSLAV GRANIĆ, Stari rapski grbovi i pečati, *Rapski zbornik I*, (ur.) Andre Mohorovičić, Zagreb, JAZU, 1987.

17. MARIJAN GRGIĆ, Jakov Stariji. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2006.

18. NADA GRUJIĆ, *Kuća u gradu*, Dubrovnik, Matica hrvatska – ogranak Dubrovnik, 2013.

19. ZORISLAV HORVAT, O nekim srednjovjekovnim kamenim dovratnicima, *Bulletin razreda za likovne umjetnosti JAZU*, ser. 3, 1, Zagreb, 1987.

20. DEBORAH HOWARD, *The architectural history of Venice*, New Heaven, London, The Gatty Grant Program, Yale, University Press, 2002.

21. THOMAS GRAHAM JACKSON, *Quarnero, Dalmatia and Istria, with Cettigne in*

Montenegro and island of Grado, Volume I, Volume III, Oxford, Clarendon Press, 1887.

22. NADA KLAIĆ, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, Zagreb, Globus, 1990.

23. MERI KUNČIĆ, Rapski obrtnici, umjetnici i medicinski djelatnici te njihovi klijenti na Rabu u drugoj polovici 15. st.u: *Zbornik odsjeka povijesnih znanosti Zavoda povijesno društvenih znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 31 (2013).

24. KRASENKA MAJER, Prilog poznavanju povijesti kneževog sklopa na Pagu, u: *Radovi instituta povijesti umjetnosti*, Zagreb, 32, 2008.

25. NADA KLAIĆ, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, Zagreb, Globus, 1990.

26. JOHN MCANDREW, *Venetian Architecture of the early Renaissance*, Cambridge, London, The MIT Press, 1980.

27. JOHANN MARINŠEK, *Pozdrav iz Raba - povijest rapskog turizma*, Brno, F. R. Z. Reprstudio Brno, 1997.

28. FRANO MAROCHINI, *Album s najduljeg putovanja*, Rijeka, Vlastito izdanje, 2008.

29. JULIJAN MEDINI, Gradski zid i pitanje urbanog areala antičkog Raba u: *Rapski zbornik I*, (ur.) Andre Mohorovičić, Zagreb, 1987.

30. DUŠAN MLACOVIĆ, *Građani – plemići: pad i uspon rapskog plemstva*, Zagreb, Leykam international, 2008.

32. DUŠAN MLACOVIĆ, A Painting of a Renaissance Town: how a source grew to be a prank. The case of seventeenth century Painting from Saint Anthony s in Rab, u: *Alla ricerca di un passato complesso*. Contributi in onore di Gian Pietro Brogiolo per il suo settantesimo compleanno Zagreb, Motovun, University of Zagreb – International Research Center of Late Antiquity and The Middle Ages, 2016.

33. JOHN WILLIAM MOLLET, *Art and Archeology Dictionary*, London, Bracken Books, 1994.
34. DRAGUTIN NEŽIĆ, Istarski sveci i blaženici, u: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2006.
35. GOROSLAV OŠTRIĆ, *Monumenta Heraldica*, Rijeka, Pomorski i povijesni muzej hrvatskog primorja, 2002.
36. ANITA PAHLJINA, Prijedlog za slikara Antonija Moreschija u Rabu, u: *Rapski zbornik II*, (ur.) Josip Andrić, Robert Lončarić, Rab, Ogranak Matice hrvatske u Rabu, Sveučilište u Zadru, grad Rab, općina Lopar, 2012.
37. W. VON SCHLEYER, *Arbe, Stadt und Insel*, Weisbaden, C. W. Kreidel's Verlag, 1914.
38. IVAN PEDERIN, *Rab u osvjet humanizma i renesanse*, SIZ za kulturu općine Rab, Turistički savez općine Rab, 1989., 5 – 95.
39. MILAN PELC, *Renesansa*, Zagreb, Naklada Ljevak, 2007.
40. GIUSSEPPE PRAGA, La storia di Arbe in una recente monografia u: *Atti e Memorie della Societa Dalmata di Storia Patria*, Zadar, 1, 1926.
41. KRUNO PRIJATELJ, Andrija Aleši u Splitu, u: *Izdanje konzervatorskog zavoda za Dalmaciju u Splitu*, 5, 1948.
42. TOMISLAV RAUKAR, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, Split, Književni krug, 2007.

7. POPIS REPRODUKCIJA

1. Tlocrt grada Raba, preuzeto iz: Miljenko Domijan, *Rab grad umjetnosti*, Zagreb, Barbat, 2007., 56. Na tlocrtu su označene kuće koje su tema ovog diplomskog rada.
2. Velika palača Dominis, foto: Sonja Ribarić.
3. Tlocrt velike palače Dominis, preuzeto iz: Miljenko Domijan, *Rab grad umjetnosti*, Zagreb, Barbat, 2007., 178.
4. Glavni portal velike palače Dominis, foto: Sonja Ribarić
5. Stup u atriju velike palače Dominis, foto: Sonja Ribarić.
6. Bočne stranice stubišta u atriju velike palače Dominis, foto: Sonja Ribarić.
7. Kapitel u atriju velike palače Dominis, foto: Sonja Ribarić.
8. Kapitel u vili bana Perovića, foto: Sonja Ribarić.
9. Antički spolij na velikoj palači Dominis, foto: Sonja Ribarić.
10. Grb s otučenim insignijama u lapidariju, foto: Natalia Beg.
11. Gotička monofora na velikoj palači Dominis, foto: Sonja Ribarić.
12. Renesansna monofora na velikoj palači Dominis s motivom kružnica koje se preklapaju na intradosu, foto: Sonja Ribarić.
13. Renesansna monofora na velikoj palači Dominis s motivom cvjetova na intradosu, foto: Sonja Ribarić.
14. Polukružni otvor na velikoj palači Dominis, foto: Sonja Ribarić.
15. Mala palača Dominis, foto: Sonja Ribarić.
16. Zazidana vrata na maloj palači Dominis, foto: Sonja Ribarić.
17. Gotička monofora na maloj palači Dominis, foto: Sonja Ribarić.
18. Prozor na maloj palači Dominis s motivom cvjetnih rozeta u uglovima, foto: Sonja Ribarić.
19. Arhivska fotografija nekadašnjeg izgleda palače Nimira s nadvojem poput onog na maloj palači Dominis, Johann Marinšek, *Pozdrav iz Raba-povijest rapskog turizma*, Brno, F. R. Z. Reprstudio Brno, 1997., 94.
20. Nekadašnji izgled palače Nimira s nadvojem poput onog na maloj palači Dominis, detalj akvarela, preuzeto iz: Johann Marinšek, *Pozdrav iz Raba-povijest rapskog turizma*, Brno, F. R. Z. Reprstudio Brno, 1997., 94.
21. Sjeverno pročelje male palače Dominis, foto: Sonja Ribarić.
22. Grb obitelji Galzigna, foto: Sonja Ribarić.
23. Tlocrt male palače Galzigna, preuzeto iz: W. von Schleyer, *Arbe Stadt und Insel, Weisbaden*, C. W. Kreidel's Verlag, 1914., 151.

24. Glavni portal male palače Galzigna, foto: Sonja Ribarić.
25. Gotička monofora s konzolama u obliku lavljih glava na maloj palači Galzigna, foto: Sonja Ribarić.
26. Atrij u maloj palači Galzigna, foto: Sonja Ribarić.
27. Vrata u prizemlju male palače Galzigna, foto: Sonja Ribarić.
28. Otvor od rapske breče u maloj palači Galzigna, foto: Sonja Ribarić.
29. Unutrašnja strana gotičke monofore u maloj palači Galzigna, foto: Sonja Ribarić.
30. Konzola u obliku ženske glave na maloj palači Galzigna, foto: Natalia Beg.
31. Detalj umivaonika iz nekadašnje rapske katedrale, foto: Natalia Beg.
32. *Auriculi* na kući pored male palače Galzigna, foto: Sonja Ribarić.
33. *Auriculi* na kući Rodinis, Cres, foto: Natalia Beg.
34. Glavni portal velike palače Galzigna, foto: Sonja Ribarić.
35. Veduta s prikazom grada Raba iz 17. st., preuzeto iz: Miljenko Domijan, *Rab grad umjetnosti*, Zagreb, Barbat, 2007., 64.
36. Zazidani luk u velikoj palači Galzigna, foto: Natalia Beg.
37. Zazidane renesansne monofore na velikoj palači Galzigna, foto: Sonja Ribarić.
38. Grb obitelji Cernotta, foto: Sonja Ribarić.
39. Glavni portal palače Cernotta, foto: Sonja Ribarić.
40. Detalj s palače Cernotta, dostupno na: <http://www.kristofor-travel.com/hr/povijest-otoka/2/13>.
41. Kapitel u atriju palače Cernotta, foto: Natalia Beg.
42. Reljefna skulptura u obliku ženskog lika u atriju palače Cernotta, foto: Natalia Beg.
43. Grb obitelji Nimira, foto: Natalia Beg.
44. Tlocrt palače Nimira, planoteka Konzervatorskog odjela u Rijeci.
45. Stupovi u nekadašnjem atriju palače Nimira, foto: Natalia Beg.
46. Glavni portal palače Nimira, foto: Damir Krizmanić.
47. Lav na balustradi palače Nimira, foto: Sonja Ribarić.
48. Zidani slog palače Nimira, foto: Sonja Ribarić.
49. Romanički prozor djelomično prekriven gotičkom monoforom, foto: Sonja Ribarić.
50. Grb obitelji Marinelis, foto: Natalia Beg.
51. Luk na palači Marinelis s otvorom „na koljeno“, foto: Natalia Beg.
52. Prozor na palači Marinelis s konzolama u obliku lavljih glava, foto: Natalia Beg.
53. Glavni portal palače Zaro, foto: Sonja Ribarić.

54. Povijesna razglednica, detalj s prikazom kuća u blizini palače Zaro, preuzeto iz: Johann Marinšek, *Pozdrav iz Raba-povijest rapskog turizma*, Brno, F. R. Z. Reprostudio Brno, 1997., 29.
55. Zazidani stup u atriju palače Zaro, foto: Sonja Ribarić.
56. Zazidani renesansni luk u atriju palače Zaro, foto: Sonja Ribarić.
57. Glavni portal palače Dominis na Kaldancu, foto: Sonja Ribarić.
58. Portal u prizemlju palače Dominis na Kaldancu, foto: Sonja Ribarić.
59. Portal na katu palače Dominis na Kaldancu, foto: Sonja Ribarić.
60. Prozor na kući Vale, foto: Sonja Ribarić.
61. Kuća Vale početkom 20. stoljeća, fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci.
62. Umivaonik i vijenac u vili bana Perovića, foto: Natalia Beg.
63. Kasnogotički kapitel u vili bana Perovića, foto: Natalia Beg.
64. Akroterij u obliku šišarke u vili bana Perovića, foto: Natalia Beg.
65. Polukapitel u vili bana Perovića, foto: Natalia Beg.
66. Jedna od konzola u obliku muške glave na kući Pik-Bolković, dostupno na: <http://www.kristofor-travel.com/hr/povijest-otoka/2/13>
67. Luneta na groblju u Mundanijama (izvorno - luk renesansne monofore), foto: Natalia Beg.
68. Okvir kamina u rapskom lapidariju, foto: Natalia Beg.
69. Presjek kuće u ulici sv. Marina, planoteka Konzervatorskog odjela u Rijeci.
70. Reljefni natpis uzidan na glavnom portalu kuće u ul. sv. Marina, foto: Natalia Beg.
71. Gotički umivaonik u kući u ul. sv. Marina, foto: Natalia Beg.